

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БАСАЙ НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 351.741(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ
ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. А. Басай**

Науковий керівник: **Шармар Ольга Михайлівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Басай Н. А. Адміністративно-правовий статус судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

У роботі на підставі аналізу позицій і думок учених, а також дослідження нормативно-правового підґрунтя адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві узагальнено позиції щодо внутрішньоорганізаційної діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкта адміністративно-правового регулювання, поняття та загальної структури їх адміністративно-правового статусу, ролі як суб'єктів адміністративного права, встановлено їх завдання, функції, повноваження, а також юридичні гарантії у відповідному аспекті функціонування.

Доведено, що внутрішньоорганізаційна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання нерозривно пов'язана з діяльністю суду у сфері відправлення правосуддя, хоч і виокремлюється в окремий блок для більш якісного наукового опрацювання. Адміністративний суд апеляційної інстанції є не лише судовою установою, що відправляє правосуддя, а й органом, що в межах своєї компетенції надає допомогу та певною мірою координує діяльність судів нижчої ланки, що знаходяться на території його обслуговування та належать до кола предметної діяльності.

Встановлено, що адміністративно-правовий статус суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві – це комплекс норм законодавства України, що визначають коло компетенції такого суду, його права, обов'язки,

повноваження, міру та зміст юридичної відповідальності як у сфері здійснення адміністративного судочинства, так і щодо забезпечувальної (внутрішньоорганізаційної) діяльності.

Роль і місце апеляційного суду в адміністративному судочинстві визначені мірою та ступенем особливої (притаманної виключно йому) діяльності, що провадиться суддею особисто й апаратом суду та прямопропорційно відображена в конкретних повноваженнях, а саме: здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом (що включає безпосередні обов'язки як судді, так й апарату суду щодо організації судового засідання, а також функцію правосуддя); аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду та надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства (оскільки саме крізь призму такої діяльності судова практика та принципи й засади правозастосування набувають широкого вжитку в усій судовій владі України).

Для реалізації таких правничих взаємин важливо належно та цілеспрямовано організувати роботу апарату суду, що регулюється додатковими адміністративно-управлінськими інструментами та характеризується як внутрішньоорганізаційна діяльність, спрямована на забезпечення реалізації функції правосуддя відповідним судом.

Констатовано, що структуру адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві становить низка базових теоретико-правових категорій, що, ґрунтуючись на нормах законодавства України, наповнюють діяльність відповідних інституцій змістом. Такими елементами є: компетенція, повноваження (охоплюють права та обов'язки), гарантії, інститут юридичної відповідальності тощо. Виокремлено дві ключові особливості функціонування адміністративних судів апеляційної інстанції – інстанційна та територіальна юрисдикції, які в умовах правового режиму воєнного стану й після низки змін у системі

адміністративного судочинства значною мірою впливають на змістове наповнення всіх елементів адміністративно-правового статусу.

Завдання судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві не є тотожними завданню адміністративного судочинства загалом, ці поняття співвідносяться як частина та ціле. Завдання апеляційних судів полягає в необхідності перегляду судових рішень, винесених першою інстанцією, відправлення правосуддя як суд першої інстанції, а також забезпечення здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності, що нерозривно пов'язана з відправленням правосуддя.

Функції визначено як динамічні елементи адміністративно-правового статусу апеляційних судів у адміністративному судочинстві, що можуть бути поділені на функції суду у сфері правосуддя та внутрішньоорганізаційні функції.

Зауважено, що повноваження є гібридною, двоскладовою конструкцією, яка широко розповсюджена серед інших органів державної влади та складається з прав і обов'язків відповідної юридичної особи (суду відповідного рівня). Особливості градації повноважень апеляційного суду так само полягають в їх поділі на декілька груп – повноваження судді в процесі відправлення правосуддя, повноваження голови та заступника голови суду – у частині адміністрування діяльності конкретного суду, а також повноваження керівника апарату суду щодо внутрішньоорганізаційної діяльності суду та виконання ним покладених завдань.

Юридичні гарантії діяльності суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві передусім полягають у конструюванні норм законодавства України таким чином, щоб деякі з них регламентували можливість провадження діяльності, а інші – приводили в дію механізм утілення їх у життя. На практиці ці групи співвідносяться як норми матеріального та процесуального права, що в загальноправовому розумінні тлумачаться як механізм юридичного гарантування.

З огляду на беззаперечність доктринальної ролі міжнародного досвіду в контексті функціонування системи судоустрою в Україні як у мирний, так і у воєнний час, проаналізовано досвід організації діяльності відповідної ланки державної влади в країнах – лідерах демократичності та правової державності світу – Франції, Німеччині та Великій Британії.

Встановлено, що система адміністративного судоустрою в зазначених країнах має чітку предметну спрямованість та інституційну підпорядкованість. Причому нівелюється можливість розгляду справи апеляційним судом як судом першої інстанції, що на думку британського та французького законодавця негативно впливає на процес відправлення правосуддя та його якість. Цю позицію належить імплементувати в національне законодавство, що сприятиме суттєвому посиленню інституційної спроможності судів апеляційної інстанції щодо відправлення правосуддя на високоякісному рівні та розвантажить суди. Водночас питання, пов'язані з колегіальністю прийняття рішень, є актуальними донині, оскільки в Німеччині навіть суди першої інстанції (адміністративного спрямування) розглядають їх у складі колегії суддів.

Напрямами розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, на нашу думку, є необхідність врегулювання змішаності компетенції апеляційних адміністративних судів, проведення аудиту нормативно-правового забезпечення діяльності цих інституцій з метою переукладання їх під впливом та керуючись принципом правової визначеності, чіткості та юридичного гарантування. Окремим вектором удосконалення діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві визнано фінансове та матеріально-технічне забезпечення цих інституцій, оскільки це прямо впливає на їх незалежність, можливість провадження діяльності й дотримання вимог закону щодо окремих процедур проведення судових засідань.

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності приділення наукової уваги додатковим аспектам функціонування суду апеляційної інстанції у сфері відправлення правосуддя, що дозволить більш глибоко опрацювати його компетенцію саме в контексті процесуальної діяльності.

Ключові слова: забезпечення прав людини, адміністративний статус, суд, адміністративне право, відправлення правосуддя, внутрішньоорганізаційна діяльність, компетенція суду, правове регулювання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Shust N. Tasks and functions of appeal courts in Ukraine in the context of ensuring human and citizen rights and freedoms. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 7 (59). P. 199–203. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/11433>.

2. Шуст Н. А. Поняття та загальна структура адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 98–102. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/18.pdf.

3. Шуст Н. А. Поняття та структура юридичних гарантій діяльності судів апеляційної інстанції в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 224–228. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/5/40.pdf>.

4. Шуст Н. А. Роль і місце судів апеляційної інстанції у системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 104–108. (Серія «Право»). URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/18.pdf.

5. Шуст Н. А. Адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 140–146. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/21.pdf.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шуст Н. А. Надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства як функція адміністративного апеляційного суду. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 14 берез. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 186–188. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-52>.

7. Шуст Н. А. Здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом як функція апеляційних адміністративних судів в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 2–3 груд. 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 230–234. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-63>.

8. Шуст Н. А. Поняття адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 жовт. 2022 р.). Київ – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 156–158. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-40>.

9. Шуст Н. А. Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики як функція адміністративного апеляційного суду. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лют. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 365–368. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-103>.

10. Шуст Н. А. Роль і місце міжнародного досвіду в удосконаленні функціонування інституту адміністративного судочинства на апеляційному рівні. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 265–267. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-318-0-71>.

ABSTRACT

Basai N. A. Administrative and legal status of appellate courts in administrative proceedings. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 "Law" - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the administrative and legal status of courts of appeal in administrative proceedings.

In the dissertation study, the author, on the basis of an analysis of the positions and opinions of scientists, as well as a study of the normative-legal basis of the administrative-legal status of courts of appeals in administrative proceedings, summarized the positions regarding the intra-organizational activity of courts of appeals in administrative proceedings as an object of administrative-legal regulation, the concept and general structure of their administrative-legal status and role and place as subjects of administrative law, as well as to establish their tasks, functions, powers, as well as legal guarantees in the relevant aspect of functioning.

The author justifies that intra-organizational activity as an object of administrative and legal regulation is inextricably linked with the activity of the court in the sphere of administration of justice, although it is separated into a separate block for better scientific study. The administrative court of appeal is not only a judicial institution that administers justice, but also a body that, within the limits of its competence, provides assistance and to a certain extent coordinates the activities of lower level courts that are located in the territory of its service and belong to the scope of the subject activity.

The author proves that the administrative-legal status of the appellate court in administrative proceedings is a set of norms of the legislation of Ukraine, which determine the scope of competence of such a court, determine its rights, duties, powers, extent and content of legal responsibility both in the field of administrative proceedings and regarding supply (internal organizational) activities.

The role and place of the appellate court in administrative proceedings is determined by the extent and degree of specificity (inherent exclusively to it) of the activity carried out both by the judge personally and by the court apparatus and directly proportionally reflected in specific powers, namely: administration of justice in the order established by the procedural law (which includes direct responsibilities of both the judge and the court apparatus regarding the organization of the court session, as well as the function of justice); analysis of judicial statistics, study and generalization of judicial practice, informing about the results of generalization of judicial practice of relevant local courts, the Supreme Court and providing local courts with methodological assistance in the application of legislation (because it is through the prism of such activity that judicial practice and the principles and principles of law enforcement are widely used throughout judicial power of Ukraine).

For the implementation of such legal relations, it is important to properly and purposefully organize the work of the court apparatus, which is regulated by additional administrative and management tools and is characterized as an intra-organizational activity aimed at ensuring the implementation of the function of justice by the relevant court.

The structure of the administrative-legal status of appellate courts in administrative proceedings is made up of a number of basic theoretical-legal categories that, based on the norms of the legislation of Ukraine, fill the activities of the relevant institutions with meaning and essence. Such elements are: competence, authority (which includes rights and obligations), guarantees, the institution of legal responsibility, etc. In our opinion, there are two features of the functioning of administrative courts of appellate instance - instance and territorial jurisdiction, which in the conditions of the legal regime of martial law and after a series of changes in the system of administrative justice, significantly affect the content of all elements of the administrative-legal status.

The tasks of appellate courts in administrative proceedings are not identical to the tasks of administrative proceedings in general, these concepts are related as a

part and a whole. The task of appellate courts is the need to review court decisions issued by the first instance, to administer justice as a court of first instance, as well as to ensure the implementation of intra-organizational activities that are tangential and inextricably linked to the administration of justice.

In addition, it is important to note that the functions are characterized as dynamic elements of the administrative-legal status of appeal courts in administrative proceedings and can be divided into court functions in the field of justice and intra-organizational functions.

Powers are a hybrid, two-syllable construction that is widely distributed among other state authorities and consists of the rights and obligations of the corresponding legal entity (in this case, the court of the corresponding level). The peculiarities of the gradation of the powers of the appellate court also consist in their division into several groups - the powers of the judge in the process of administering justice, the powers of the Chairman and Deputy Chairman of the court - in terms of the administration of the activity of a particular court, as well as the powers of the head of the court staff, regarding the internal organizational activities of the court and its execution assigned tasks.

Legal guarantees of the activity of the appellate court in administrative proceedings, first of all, consist in the construction of the norms of the legislation of Ukraine in such a way that some of them regulate the possibility of carrying out activities, and others - activate the mechanism of their implementation. In practice, these groups are correlated as norms of substantive and procedural law, which in the general legal sense is interpreted as a mechanism of legal guarantee.

The doctrinal role of international experience in the context of the functioning of the judicial system in Ukraine, both in peacetime and in wartime, is indisputable, and that is why we analyzed the experience of organizing the activities of the relevant link of state power in the leading countries of democracy and the rule of law in the world - France, Germany and Great Britain .

The system of administrative justice in the specified countries has a clear subject orientation and institutional subordination. At the same time, the possibility

of the appellate court considering the case as a court of first instance is eliminated, which, according to the British and French legislator, negatively affects the process of administration of justice and its quality. In our opinion, this position should be interpreted into national legislation, which would significantly strengthen the institutional capacity of the appellate courts to administer justice at a high-quality level and relieve the courts. Along with this, issues related to the collegiality of decision-making are relevant to this day, since in Germany, even courts of first instance (administrative direction) are considered by a panel of judges.

In our opinion, the directions of development of the legal regulation of the administrative-legal status of courts of appeal in administrative proceedings are the need to regulate the mixed competence of appellate administrative courts, to conduct an audit of the regulatory and legal support of the activities of these institutions with the aim of reorganizing them under the influence and guided by the principle of legal certainty, clarity and legal guarantee. Financial and logistical support of these institutions also acts as a separate vector for improving the activity of appellate courts in administrative proceedings, as this directly affects their independence, the possibility of carrying out activities and compliance with the requirements of the law regarding certain procedures for conducting court hearings.

The perspective of further scientific research is the need to pay scientific attention to additional aspects of the functioning of the appellate court in the field of administration of justice, which will allow for a more in-depth study of its competence in the context of procedural activity.

Key words: ensuring human rights, administrative status, court, administrative law, administration of justice, intra-organizational activity, court competence, legal regulation.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	25
1.1. Внутрішньоорганізаційна діяльність судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкт адміністративно-правового регулювання	25
1.2. Поняття та загальна структура адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	40
1.3. Роль і місце судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права.	57
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	75
2.1. Структура й особливості адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	75
2.2. Завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	91
2.3. Адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	107
2.4. Юридичні гарантії діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	121
Висновки до розділу 2	135

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	137
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві та його адаптація в Україні	137
3.2. Напрями розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві	152
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ	193

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ефективне забезпечення прав і свобод людини та громадянина є однією з ключових засад демократичного суспільства й кінцевою метою функціонування будь-яких державних інституцій, основним завданням яких є створення умов для реалізації всіх видів прав і свобод людини та громадянина загалом, а також розгляду ситуацій і обставин, які можуть призводити до порушення цих прав, що потребує прийняття рішення по суті.

Судова влада України як одна з трьох наявних гілок влади, відповідно до положень Конституції України, є інструментом створення належних умов функціонування механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Органи судової влади загалом, а також їх структурні складові – адміністративні суди здійснюють свої повноваження в межах, встановлених Конституцією України та відповідно до законів України, а виключність їх компетенції гарантується законом. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи, проте найбільший інтерес, на нашу думку, становить функціонування судів апеляційної інстанції саме в адміністративному судочинстві.

Питання дослідження адміністративно-правового статусу окремих елементів структури судової гілки влади актуалізує передусім те, що, наприклад, відповідно до ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», систему судоустрою становлять: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд, що своєю чергою розгалужує систему інституцій і механізмів прийняття відповідних рішень на декілька ланок, адміністративно-правовий статус кожної з яких потребує системної оптимізації та вдосконалення.

Крім того, триваюча агресія й форматі широкомасштабного вторгнення Росії на територію України створює ще ширші й більш ґрунтовні передумови

для опрацювання основних проблемних питань, пов'язаних з адміністративно-правовим статусом судів апеляційної інстанції України. Водночас характеристика діяльності місцевих судів, а також Верховного Суду наразі досліджується науковцями системно та ґрунтовно, що створює конкурентні умови актуальності й перспективності подальшого наукового аналізу адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в Україні.

Слід зауважити, що однією з вимог, яка потребує реалізації найближчим часом після отримання Україною кандидатства в члени Європейського Союзу, є забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема в спосіб ефективізації роботи судової гілки влади в Україні, що, на нашу думку, є цілком слушним і досить актуальним з огляду на загальнонаціональні інтереси й тенденції як щодо розвитку інституту прав і свобод людини та громадянина, так і в галузі правоохорони та правозахисту.

Деякі аспекти окресленої проблематики та пов'язані з ними питання досліджували такі вітчизняні дослідники в галузі адміністративного права та супутніх правових галузей, як І. Антипова, Л. Аркуша, Л. Багрій-Шахматов, О. Бандурка, О. Безпалова, Ю. Битяк, М. Бурбика, І. Булик, О. Бусол, І. Бухтіярова, С. Васюк, О. Винник, О. Волох, І. Голосніченко, В. Гудима, Д. Гудима, В. Грохольський, Ю. Дем'янчук, Л. Доля, О. Доценко, О. Дрозд, Є. Зеленський, С. Єсімов, І. Зозуля, Я. Золотарьова, М. Ковалів, О. Копан, А. Куліш, О. Лупало, М. Логвиненко, А. Макаровець, Д. Мартиненко, В. Мельник, О. Музичук, Н. Міняйло, Т. Міщенко, Є. Невмержицький, І. Орловська, Н. Олефіренко, І. Пастух, М. Плугатир, А. Приведа, Р. Сербин, Л. Савранчук, О. Стрельченко, О. Терехова, С. Шатрава, О. Шевченко та ін.

Не применшуючи значного науково-теоретичного доробку вказаних дослідників, варто констатувати, що динамічність трансформаційних процесів органів державної (зокрема судової) влади в Україні, високі корупційні ризики, а також функціонування судових органів в умовах дії

правового режиму воєнного стану суттєво ускладнюють функціонування відповідного інституту та зумовлюють потребу в додатковому опрацюванні раніше визначених понять і явищ у відповідній галузі, а також обґрунтуванні нових шляхів удосконалення адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації ґрунтується на Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), Національній стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженій постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21; відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року (протокол № 15).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є надання комплексної теоретико-правової та практико-орієнтованої характеристики адміністративно-правовому статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Серед завдань дисертаційного дослідження слід виокремити такі:

- дослідити внутрішньоорганізаційну діяльність судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкт адміністративно-правового регулювання;
- сформулювати уявлення про поняття та загальну структуру адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;

- схарактеризувати роль і місце судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права;
- визначити структуру й особливості адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- встановити завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- проаналізувати адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- розкрити юридичні гарантії діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- вивчити зарубіжний досвід правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві та можливість його адаптації в Україні;
- окреслити напрями розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері забезпечення функціонування судової гілки влади в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правовий статус судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Методи дослідження. У дисертації використано широке коло інструментів як загальноправової, так і спеціально-юридичної методології, основними елементами якої слугували такі методи, як: логічний – для планомірного, комплексного та фундаментального дослідження адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, що дало змогу обґрунтувати науково-теоретичні та практично орієнтовані висновки; логіко-семантичний метод, що дав змогу поглибити й розширити зміст використаних у дослідженні понять, термінів і дефініцій (використано в усіх підрозділах); діалектичний –

під час аналізу основних поглядів і концепцій дослідників щодо явища інституту суду саме апеляційної інстанції та обґрунтування відповідних базових (основоположних) дефініцій (підрозділи 1.1–1.3); історико-правовий метод – у межах вивчення поняття, загальної структури, а також ролі й місця судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права (підрозділи 1.2, 1.3); порівняльно-правовий – у контексті зіставлення ролі й місця судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права, а також аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві та шляхів його адаптації в Україні (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1) та ін.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження слугували напрацювання вчених у галузях адміністративного права й адміністративної діяльності, загальної теорії та філософії права, а також теорії та історії держави. Водночас емпіричну основу становлять положення Конституції України, нормативно-правових актів України, зокрема тих, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Крім того, використано підзаконні нормативно-правові акти, що відображають елементи конструкції правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, наприклад, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, рішення та постанови Кабінету Міністрів України, акти центральних органів виконавчої влади, органів судової влади України, що регламентують діяльність судів апеляційної інстанції. Емпіричну й інформаційну базу дослідження становлять: проекти актів законодавства України, довідкові видання, офіційна державна статистика, результати соціологічних опитувань.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційному дослідженні вперше визначено сутність адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, уточнено зміст їх функціонування, сформульовано науково обґрунтовані пропозиції та

рекомендації щодо вдосконалення відповідної інституції. Запропоновано шляхи вдосконалення адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві шляхом аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання відповідного інституту й визначення основних напрямів розвитку його правового регулювання. У дисертації аргументовано також деякі положення, що становлять наукову новизну, а саме:

вперше:

– запропоновано визначення поняття внутрішньоорганізаційної діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання, яке запропоновано тлумачити як нерозривно пов'язану з діяльністю суду функцію та завдання, що спрямоване на всебічне забезпечення реалізації завдань у сфері відправлення правосуддя шляхом здійснення всебічного забезпечення діяльності відповідного суду апеляційної інстанції та нижчих судів, що знаходяться на території його обслуговування, оскільки адміністративний суд апеляційної інстанції є не лише судовою установою, яка відправляє правосуддя, а й органом, що в межах власної компетенції надає допомогу та певною мірою координує діяльність судів нижчої ланки, що знаходяться на території його обслуговування і належать до кола предметної діяльності;

– доведено, що повноваження апеляційного суду є гібридною, двоскладовою конструкцією, яка широко розповсюджена серед інших органів державної влади та складається з прав і обов'язків відповідної юридичної особи (у цьому випадку – суду відповідного рівня), особливості структури яких полягають в їх поділі на декілька груп – повноваження судді (зокрема голови й заступника голови суду) у процесі відправлення правосуддя та повноваження голови, заступника голови суду – у частині адміністрування діяльності конкретного суду, а також повноваження керівника апарату суду щодо внутрішньоорганізаційної діяльності й

виконання ним покладених завдань, пов'язаних із забезпеченням можливості та спроможності відправлення правосуддя;

– обґрунтовано думку про те, що напрямами розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві є необхідність урегулювання змішаності компетенції апеляційних адміністративних судів, проведення аудиту нормативно-правового забезпечення діяльності цих інституцій з метою переукладання їх під впливом і керуючись принципом правової визначеності, чіткості та юридичного гарантування. Окремим вектором удосконалення слугує також фінансове й матеріально-технічне забезпечення цих інституцій, оскільки це прямо впливає на їх незалежність, можливість провадження діяльності й дотримання вимог закону щодо окремих процедур проведення судових засідань;

– виокремлено та схарактеризовано основні форми забезпечення внутрішньоорганізаційної діяльності апеляційного суду в адміністративному судочинстві, що охоплює адміністративні (організаційно-правові) та спеціально-управлінські інструменти;

удосконалено:

– розуміння ролі та місця апеляційного суду в адміністративному судочинстві як єдиного суб'єкта системи судової влади, що має виключну компетенцію (як юрисдикційну, так і територіальну) щодо врегулювання спорів осіб з державою, що суттєво посилює потребу в їх належному юридично-правовому гарантуванні й необхідність напрацювання та системного вдосконалення низки елементів – запобіжників перешкоджання такій діяльності;

– наукові напрацювання щодо можливості використання міжнародного досвіду організації діяльності системи адміністративних судів на прикладі Німеччини, Франції та Великої Британії, оскільки система адміністративного судоустрою у вказаних країнах має чітку предметну спрямованість та інституційну підпорядкованість. Неможливість розгляду апеляційним судом

справи як судом першої інстанції, на думку британського та французького законодавця, позитивно впливає на процес відправлення правосуддя та його якість;

– структуру адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, яку становлять низка базових теоретико-правових категорій, що, спираючись на норми законодавства України, наповнюють діяльність відповідних інституцій змістом і сутністю (компетенція, повноваження (які охоплюють права та обов'язки), гарантії, інститут юридичної відповідальності тощо);

дістали подальший розвиток:

– положення про те, що юридичні гарантії діяльності суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві передусім полягають у конструюванні норм законодавства України таким чином, щоб деякі з них регламентували можливість провадження діяльності, а інші – приводили в дію механізм утілення їх у життя. На практиці ці групи співвідносяться як норми матеріального та процесуального права, що в загальноправовому значенні тлумачать як механізм юридичного гарантування;

– розуміння особливостей функціонування адміністративних судів апеляційної інстанції, яких, на нашу думку, дві – інстанційна й територіальна юрисдикція, що в умовах правового режиму воєнного стану та після низки змін у системі адміністративного судочинства значною мірою впливають на змістове наповнення всіх елементів адміністративно-правового статусу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень, присвячених адміністративно-правовому статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Особистий внесок у розвиток відповідно напряму в межах науки адміністративного права полягає в обґрунтуванні найбільш суттєвих положень стосовно визначення фундаментальних понять і категорій,

уточнення сутності адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. Своєю чергою результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

- для створення теоретико-методологічної бази вдосконалення діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- у законодавчій діяльності шляхом імплементації положень дисертаційного дослідження до вже чинних законів України та надання пропозицій до законопроектів у сфері забезпечення функціонування судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- у науково-дослідній діяльності – для розширення меж теоретичного осмислення питань, пов’язаних з адміністративно-правовим статусом судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- в освітньому процесі – у межах розроблення спеціальних курсів, підготовки підручників, навчальних посібників, практикумів, оглядів статистики, різноманітних енциклопедичних видань та інших навчальних праць з питань забезпечення діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві;
- у практичній діяльності – для підвищення ефективності функціонування судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Особистий внесок здобувача. Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації, що становлять наукову новизну, розроблені відповідно до вимог законодавства України, з дотриманням норм і стандартів академічної доброчесності з метою аналізу наукових категорій і комплексного вивчення основних правових елементів адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми протидії корупції в Україні

в умовах воєнного стану» (Рівне, 14 берез. 2023 р.), «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (Кременчук, 2–3 груд. 2022 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (Київ, 28–29 жовт. 2022 р.), «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (Запоріжжя, 24–25 лют. 2023 р.), «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (Київ, 16–17 черв. 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких: чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття в іноземному науковому виданні, п'ять тез наукових доповідей, опублікованих за результатами участі в науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (233 найменування) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 194 сторінки, з них обсяг основного тексту – 160 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Внутрішньоорганізаційна діяльність судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкт адміністративно-правового регулювання

Зміст і сутність внутрішньоорганізаційної діяльності судів апеляційної інстанції визначені декількома факторами, що чітко окреслюють концепт функціонування відповідного утворення в контексті діяльності всієї судової гілки влади в Україні, що своєю чергою фрагментується на менш локальний рівень. Останній є складовою однією великої системи, функціонування якої спрямоване на забезпечення прав і свобод людини та громадянина шляхом реалізації адміністративно-правових норм на території України.

Слід зауважити, що оскільки об'єктом адміністративного права та відповідних правовідносин є передусім взаємодія влади й суспільства, налагодження правового контексту в цій системі координат, її структурування, на нашу думку, актуалізується питання, пов'язане з організацією та забезпеченням функціонування відповідного органу державної влади, що стосується сфери дії адміністративного права та відповідних юридичних інструментів.

Саме тому одним з пріоритетних завдань дисертаційного дослідження є висвітлення внутрішньоорганізаційної діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкта адміністративно-правового регулювання, що передбачатиме також опрацювання змісту фрагментарних питань щодо адміністративно-правового регулювання, сутності поняття

внутрішньоорганізаційної діяльності, взаємозв'язку відповідних категорій тощо.

На нашу думку, передусім слід звернути увагу на те, що етимологічне та термінологічне навантаження відповідного дослідження має бути всебічно опрацьовано та досліджено, що сприятиме підвищенню якості здійснюваної наукової розробки.

Етимологічною основою поняття «апеляційне провадження» є термін «апеляція», який, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, визначено як: 1) оскарження ухвали, постанови нижчої інстанції (зазвичай судової) перед вищою; 2) звернення до кого-, чого-небудь за підтримкою [34, с. 36]. Відповідно, таке змістове навантаження чітко демонструє, що питання, пов'язані з організацією роботи суду апеляційної інстанції, мають бути досліджені на найвищому рівні та якомога якісніше, оскільки саме цей щабель та рубіж захисту прав і свобод людини та громадянина передбачає забезпечення можливості оскарження вже прийнятих рішень судом нижчої інстанції.

Внутрішньоорганізаційними відносинами, що виникають у діяльності місцевого загального суду, усвідомлюються всі позапроцесуальні відносини за його участю та за участю його працівників. Під час своєї позапроцесуальної діяльності суд (голова суду, судді, працівники апарату суду) вступає в значну кількість правовідносин ще й поза межами власне місцевого суду. Ідеться про відносини, які виникають між зазначеними представниками низової ланки органів судової влади та іншими суб'єктами, до яких належать: вищі суди; Верховна Рада України; Президент України; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; органи суддівського самоврядування; кваліфікаційні комісії суддів; Вища рада правосуддя [68]. Відповідно, на нашу думку, слід звернути увагу на те, що запропоноване тлумачення зазначеної категорії не охоплює описуваного суб'єкта як учасника адміністративно-управлінських відносин всередині самого суду, не деталізує особливостей правового статусу судді та помічника судді щодо організаційного забезпечення

судового процесу. Водночас важливим є врахування системи зовнішньої взаємодії суду, оскільки основна відмінність взаємодії суду першої інстанції від суду апеляційної інстанції полягає в тому, що перший – взаємодіє з іншими на правах найменшої складової системи, а апеляційний – займає середню позицію та по-різному комунікує з різними складовими, оскільки володіє додатковими повноваженнями та колом компетенцій.

У цьому контексті М. М. Глуховеря зазначає, що здійснення апеляційного провадження полягає в тому, що воно: 1) є додатковою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи в публічно-правових відносинах і забезпечення права на судовий захист; 2) забезпечує реалізацію контрольної функції правосуддя; 3) сприяє єдності, а також однаковості судової практики застосування судами першої інстанції законодавства під час вирішення справ [39, с. 115]. Саме через наявність низки таких багатокомпонентних елементів у діяльності адміністративних судів апеляційної інстанції в Україні питання дослідження зазначених векторів у правовідносинах є особливо актуальним, а з урахуванням дії правового режиму воєнного стану в Україні надважливим є комплексне та ґрунтовне опрацювання відповідного явища як об'єкта адміністративного права.

Формування правової, соціально орієнтованої держави, діяльність якої буде відповідати європейським демократичним цінностям, передбачає наявність широкого спектру громадянських прав. У цьому напрямі ключового значення набуває право громадян на захист власних законних інтересів від порушень. У ст. 55 Конституції України зазначено, що кожному гарантується право захищати свої законні права та свободи від порушень і протиправних посягань будь-яким не забороненим законом засобом [94]. У цьому контексті діяльність, зокрема внутрішньоорганізаційна діяльність судів апеляційної інстанції, є надважливим елементом у вказаній системі координат, оскільки саме ці компоненти дозволяють стало й неупереджено забезпечити функціонування відповідного вектору державної політики, сприяють

становленню демократії та правової державності на всій території України, а також у міжнародних правовідносинах.

М. І. Піп'як зазначає, що від того, наскільки правильно й точно будуть закріплені положення щодо діяльності судів, залежатиме їх практична організація, тоді як відсутність вичерпних для розуміння законодавчих приписів навпаки спричиняє різне їх трактування, внаслідок чого порушується процес ефективного функціонування судової системи [149, с. 100]. Відповідно, питання чіткого та змістового визначення змісту й сутності внутрішньоорганізаційної діяльності українських судів апеляційної інстанції, а також окреслення їх у системі координат адміністративного права є надважливим завданням, що може бути реалізоване лише в спосіб застосування наукових методів і результатів теоретичних досліджень у синергії з практикою правозастосування відповідних догм.

У сучасному демократичному суспільстві захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень покладається на адміністративні суди. Судовий спосіб захисту прав людини забезпечує гарантування принципу відповідальності органів державної влади за свою діяльність перед людиною, усуває свавілля з боку держави та її органів. Зазначене гарантується адміністративним судочинством [233, с. 133]. Викладене вище дає підстави стверджувати, що сучасна судова система влади в Україні потребує комплексного й всеохоплюючого погляду на її укріплення, оскільки від результативності діяльності суду в Україні залежатиме, зокрема, рівень забезпеченості правами та свободами всіх людей і громадян без винятку, передусім тих, хто звернувся за допомогою до відповідної інстанції, особливо тих, хто вважає, що винесене судом першої інстанції рішення є незадовільним. Трискладовість функціонування судової системи України забезпечує неупередженість і всеохопність відповідної діяльності.

Варто зауважити, що будь-які відносини в українському суспільстві підлягають правовому регулюванню, яке наскрізь пронизує соціум і слугує основою для правової державності й демократії у світі.

У контексті визначення правового регулювання О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко визначають його як сукупність різноманітних форм і засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюються в інтересах усього суспільства, колективу чи особистості, з метою підпорядкування поведінки окремих суб'єктів установленому в суспільстві правопорядку [65]. Так, учасники судового процесу – його сторони як у суді першої інстанції, так і в інших судах (апеляційної чи то касаційної інстанції) зобов'язані дотримуватися правил і приписів, що постають як правове регулювання відповідного сегменту відносин у суспільстві. Лише крізь призму визначення чітких стандартів і правил поведінки в тій чи іншій ситуації можливим є забезпечення правопорядку.

Водночас адміністративне судочинство як галузь правовідносин та інструмент врегулювання тих чи інших правових спорів, що належать до відповідної компетенції, дослідники тлумачать по-різному.

Наприклад, О. В. Боднарюк та О. Б. Гордєєва основними особливостями адміністративного судочинства вважають спеціальний порядок повідомлення суб'єкта владних повноважень (якщо справа розглядається за його місцезнаходженням) про наявні в суду матеріали, які підлягають врученню йому як стороні, та про можливість їх отримання лише безпосередньо в суді, застосування такого порядку повідомлення щодо осіб, які беруть участь у справі, незалежно від того, чи є вони суб'єктом владних повноважень, у разі, якщо вони зазначили адресу своєї електронної пошти (номер факсу, телефаксу) і не висловили заперечень проти її використання для одержання текстів судових рішень та інших документів, строк звернення до суду, розмір судового збору, спрощений порядок розгляду адміністративних справ у порядку письмового або скороченого провадження, відсутність імперативної норми про те, що пояснення сторін, третіх осіб та їх представників можуть бути засобом

доказування лише тоді, коли вони допитані як свідки, презумпція вини суб'єкта владних повноважень, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, особливості провадження окремих категорій адміністративних справ, судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах тощо [21, с. 38]. На нашу думку, оскільки в діяльності суду може бути надзвичайна кількість тих чи інших особливостей, надважливим є питання внутрішньоорганізаційної його діяльності, що чітко демонструється крізь призму попередньої позиції, оскільки саме від якості та злагодженості роботи апарату суду (зокрема помічників судді й секретарів судового засідання) забезпечується також і безпечність участі в судовому засіданні тих чи інших осіб, оскільки вони значною мірою розкривають власні персональні дані, матеріали та копії документів, що можуть бути використані проти них. Розглядаючи це питання поза контекстом кримінального права, слід зауважити, що саме засада якісної внутрішньоорганізаційної діяльності суду не дозволяє бути вчиненим таким діянням і значною мірою забезпечує правопорядок, зокрема права та свободи людини і громадянина.

В. М. Соловйов правовим регулюванням вважає владний вплив на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх юридичних засобів для їх закріплення, упорядкування, розвитку, охорони та спрямований на відображення й узгодження суспільних інтересів задля розвитку основних сфер суспільних відносин [180]. Зазначене вкотре підтверджує позицію про необхідність упорядкування цієї системи правовідносин і взаємин, оскільки лише систематизований та структурований державний механізм, належно забезпечений внутрішньоорганізаційним ресурсом здатний співмірно та безпечно регулювати правовідносини між особою і державною, зокрема в контексті звернення особи до держави (в особі суду) з конкретним правовим спором.

Задля функціонування цих організаційних елементів і належного справлення правосуддя найважливішою є така організація діяльності апарату суду загалом і окремих його посадових осіб зокрема, що дозволить уможливити

всі визначені законодавством України процедури й можливості в судовому процесі та поза ним, що передбачаються адміністративним процесом. У вказаному контексті важливим також є положення про те, що ці правовідносини мають характерні ознаки адміністративного права, оскільки формують систему взаємодії між особою та державою, а також мають «впорядкувальне» значення для цих взаємин. Важливе значення в цьому питанні відіграє таке явище, як адміністративно-правове регулювання.

Вивчаючи зазначене питання, М. І. Шатерніков визначив поняття адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів як безпосередньо пропонує розуміти визначену й урегульовану нормами адміністративного права діяльність органів державного управління, що здійснюється шляхом прийняття адміністративних актів задля впорядкування суспільних відносин у сфері організації господарського судочинства й підтримання функціонування господарських судів на належному рівні [200, с. 4]. Саме впорядкування суспільних відносин у конкретній сфері відображає сутність і зміст дії адміністративного права, а також виокремлює це в контексті внутрішньоорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції в Україні, що за своїм змістом також регулюється відповідними нормами та здійснюється шляхом прийняття конкретних юридичних рішень, що мають свою форму.

Так, у постанові від 31 березня 2020 року в справі № 826/26222/15 Верховного Суду зазначено, що одним з принципів адміністративного судочинства є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, зміст якого зобов'язує адміністративний суд до активної ролі в судовому засіданні. Таким чином, ураховуючи наведене, Верховний Суд дійшов висновку, що недотримання судом принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи під час дослідження зібраних у справі доказів унеможливорює встановлення фактичних обставин для правильного її вирішення [154]. Слід зауважити, що з'ясування всіх без винятку обставин також не може бути можливим без належної організації судового процесу, оскільки неявка до суду, неповідомлення особи, яка має прибути, чи інші «об'єктивні» здавалось би

обставини доктринально негативно впливають на ці правовідносини й унеможлиблюють належне дотримання канонів і стандартів адміністративного процесу та високоякісного справлення правосуддя, що в подальшому призводить до порушення прав і свобод людини та громадянина.

Верховний Суд у постанові від 29 листопада 2022 року в справі № 620/1464/22 надав оцінку доводам щодо порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права в частині належного повідомлення позивача про дату, час і місце розгляду справи. Під час дослідження матеріалів справи колегією суддів Верховного Суду встановлено, що в них відсутні докази направлення сторонам повісток-повідомлень і належні докази повідомлення сторін про дату, час та місце апеляційного розгляду. Отже, здійснення розгляду апеляційної скарги в порядку письмового провадження без участі сторін відбулось з порушенням норм ст. 310–313 Кодексу адміністративного судочинства України. У цьому випадку неповідомлення сторін про розгляд справи через неналежне виконання секретарем судового засідання своїх обов'язків, які передбачені ст. 63 Кодексу адміністративного судочинства України, призвело до порушення судом норм процесуального права, що є обов'язковою підставою для скасування судових рішень з направленням справи на новий розгляд. Варто зауважити, що винесення судових рішень з порушенням норм процесуального права призводить до затягування судового процесу, оскільки оскаржуються рішення суду сторонами з підстав порушення норм процесуального права, а не по суті позовних вимог. Роль національних судів полягає у швидкому й ефективному розгляді справ (рішення ЄСПЛ у справі «Красношапка проти України»).

Р. М. Аюпова також звертає увагу на зміст поняття «адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів». Причому запропоноване нею визначення подібне до зазначеного вище. Вартий уваги підхід дослідниці до рівнів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів. Беручи до уваги філософські категорії загального, особливого, одиничного, вона виокремила три рівні адміністративно-правового

регулювання діяльності господарських судів: загальний рівень – це правове регулювання, що здійснюється загалом у державі, зокрема щодо її органів; особливий рівень – це адміністративно-правове регулювання діяльності органів судової влади, зокрема діяльності судів, і, нарешті, спеціальний рівень, що передбачає регулювання безпосередньо діяльності господарських судів [8, с. 8]. З огляду на запропоновану класифікацію, можна стверджувати, що особливості організації діяльності судів апеляційної інстанції адміністративно-правового напрямку полягають у тому, що вони у своїй діяльності мають аналогічні повноваження із судами господарського спрямування, різнячись лише предметною (галузевою) підсудністю.

В. І. Шишкін та Р. О. Куйбіда вважають, що апеляція (апеляційне провадження) – це перегляд судом апеляційної інстанції справи та судових рішень першої інстанції за апеляційними скаргами з мотивів неповноти встановлення фактів і неправильності оцінки доказів у справі, а також порушення норм матеріального та процесуального права судом першої інстанції [28, с. 174; 202, с. 11]. Крім того, на нашу думку, слід доповнити перелік запропонованих авторкою рівнів такими, що стосуються не лише вертикальної, а й горизонтальної спрямованості, чітко характеризують, зокрема, внутрішньоорганізаційний контекст діяльності судів апеляційної інстанції та дозволять більш детально і структурно пропрацювати відповідний напрям правового регулювання, що є складовою загальнонаціонального законодавства.

Слід зауважити, що системно та невпинно динамічна правова система українського суспільства набуває тих характерних рис, які мають бути інтегровані в неї з урахуванням правових реалій сьогодення. Так, науковці зазначають, що першою особливістю адміністративно-правових відносин у судах є те, що вони виникають поза сферою здійснення правосуддя, мають щодо місцевого загального суду як внутрішній, так і зовнішній характер. Ще однією особливістю зазначеного виду відносин є те, що їх зовнішнім учасником переважно виступають органи (представники) судової влади, інші органи

держави, покликані сприяти забезпеченню функціонування судів (Державна судова адміністрація), які наділені владними повноваженнями щодо здійснення організаційного забезпечення діяльності судів. Адміністративно-правові відносини, які виникають у діяльності чи щодо діяльності місцевого загального суду, мають субсидіарний, допоміжний характер, оскільки їх об'єктами є дії, поведінка людей, які не пов'язані зі здійсненням їх основної функції – правосуддя. Внутрішньоорганізаційні відносини в судах виникають за обов'язкового дотримання принципу самостійності судів і незалежності суддів [68]. Водночас, на нашу думку, питання, пов'язані з внутрішньоорганізаційною діяльністю суду, також можна розглядати поза межами масштабу діяльності такої організації (конкретного суду як юридичної особи чи суду конкретного рівня – апеляційного чи касаційного). Така позиція підкріплюється передусім функціонуванням єдиного органу життєзабезпечення адміністративного устрою судової гілки влади – судової адміністрації, що наділена виключною компетенцією стосовно організації діяльності українських судів, ураховуючи також різні види й рівні забезпечення цього процесу (процесу здійснення (відправлення) правосуддя), що в поєднанні з діяльністю апарату будь-якого суду незалежно від його рівня і виду створює стійкий правовий та організаційний фундамент для розв'язання відповідного кола проблемних питань, що можуть виникнути під час провадження цієї діяльності.

Правове регулювання діяльності апеляційних судів тісно пов'язане з особливостями сучасних адміністративно-правових засад функціонування судової системи України, до яких А. Л. Борко зараховує: 1) поєднання конституційного, законодавчого й підзаконного регулювання; 2) відносно високий рівень загальної законодавчої регламентації; 3) цілісність, єдність і структурованість судової системи України за недостатньої правової визначеності засад і принципів її системності; 4) остаточна правова неврегульованість засад взаємодії судів між собою та іншими органами публічної влади і громадськістю; 5) недостатня відповідність кадрового та матеріально-фінансового забезпечення судової системи України потребам

судової діяльності; 6) відсутність чітких концептуальних і програмних документів з питань розвитку адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України, відсутність комплексного підходу щодо запобігання його правовим колізіям і прогалинам [23]. Слід зауважити, що переважна більшість окреслених автором проблем передусім мають нормативно-правовий характер. Це є закономірним, оскільки відповідно до Конституції України всі органи державної влади та їхні посадові особи зобов'язані діяти виключно в межах і в спосіб, визначені законами України, що зумовлює неможливість функціонування будь-якого утворення та діяльності посадової особи поза межами законодавства.

Крім того, варто зауважити, що вказані проблемні питання прямопропорційно негативно впливають на можливість забезпечення внутрішньоорганізаційних процесів, які є невід'ємною складовою як безпосередньо судового процесу, так і діяльності відповідного суду загалом.

Особливості адміністративного судочинства обумовлені й іншими положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, зокрема: для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів (ч. 2 ст. 122), у разі задоволення позову сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, усі судові витрати, які підлягають відшкодуванню або оплаті, стягуються за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, що виступав відповідачем у справі, або якщо відповідачем у справі виступала його посадова чи службова особа. У разі задоволення позову суб'єкта владних повноважень з відповідача стягуються виключно судові витрати суб'єкта владних повноважень, пов'язані із залученням свідків і проведенням експертиз (ч. 1, 3 ст. 139); особливий розгляд адміністративної справи незначної складності (малозначна справа), типової [228, с. 378] та зразкової справи, наявність письмового або ж спрощеного провадження (ст. 4); розмір судового збору за подання до суду

позовної заяви (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір»); особливості провадження окремих категорій адміністративних справ (глава 6); суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення – судовий контроль (ст. 382); особа-позивач, на користь якої ухвалено рішення суду, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такого рішення суду, або порушення прав позивача, підтверджених таким рішенням суду (ст. 383) тощо [89]. Слід зауважити, що окреслені особливості судового провадження не лише суттєво ускладнюють роботу судді, а й спричиняють додаткове навантаження на роботу апарату всього суду. Крім того, це стосується діяльності апарату суду апеляційної інстанції й зовсім тісно це перетинається з необхідністю відмежування адміністративно-управлінської діяльності суду (внутрішньоорганізаційної) від діяльності у сфері адміністративного судочинства. Важливість забезпечення всіх принципів і засад діяльності суду в судовому процесі прямопропорційно відображається на рівні забезпеченості такого судового процесу, зокрема позначається на тому, як і наскільки детально регламентовано діяльність апарату суду в тих чи інших ситуаціях та обставинах. Одним з найбільш виразних є приклад, пов'язаний з повідомленням особі про необхідність взяття участі в судовому процесі, або ж строки оскарження прийнятого судом рішення (у випадках наявності обчислюваних строків, надзвичайно важливим є питання пов'язане зі своєчасністю повідомлення тієї чи іншої інформації).

Беручи до уваги виокремлення А. Л. Борко адміністративно-правових засад функціонування системи судоустрою України, можна дійти висновку, що правове регулювання апеляційних судів в Україні не є оптимальним та потребує окремого наукового дослідження з метою розроблення пропозицій щодо його вдосконалення, оскільки зазначені суди відіграють значну роль у реалізації права громадян України на судовий захист і становленні держави як

демократичної та правової [23; 42]. Слід зазначити, що правове регулювання системи судоустрою в Україні є надзвичайно важливим у контексті забезпечення стабільності дотримання прав і свобод людини та громадянина, а також забезпечення їх реалізації. Причому особливість організації діяльності суду апеляційної інстанції полягає в специфіці самого суду, його правозахисної діяльності, що впливає власне зі змісту терміна «апеляція», який правники тлумачать по-різному.

Автори навчального посібника «Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях)» наголошують на тому, що апеляція – це спосіб оскарження судового рішення чи вироку, які не набрали чинності, до апеляційного суду з метою перевірки їх законності й обґрунтованості. Причому вони виокремлюють два види апеляцій – повну та неповну. У цьому контексті неповна апеляція означає перегляд рішень судів першої інстанції на підставі лише фактичних даних, установлених з матеріалів, наданих особами, які брали участь у суді першої інстанції. У разі повної апеляції особи, які беруть участь у справі, можуть надавати в апеляційних судах, крім раніше досліджених, нові матеріали. За повної апеляції суд під час розгляду скарги не має права повернути справу для нового розгляду до суду першої інстанції, а повинен сам винести нове рішення [27, с. 28]. Таке широке коло компетенції не дозволяє систематизувати роботу апарату суду відповідної інстанції, від злагодженості й чіткості роботи якого залежить рівень та зміст дотримання прав і свобод людини та громадянина, що звернулися до конкретного суду з правовим спором і в подальшому залишилися невдоволеними рішенням, винесеним судом першої інстанції, з огляду на що звертаються для перерозгляду відповідного спору вже до суду апеляційної інстанції.

Крім адміністративно-правового статусу суддів, А. А. Іванищук до напрямів правового регулювання діяльності суду зараховує: 1) адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації судів; 2) кадрову роботу в системі судочинства; 3) встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; 4) забезпечення адміністративного контролю у сфері

судочинства; 5) регулювання особистого прийому громадян у системі судової гілки влади; 6) доступ до публічної інформації та взаємодію з медіа; 7) регулювання суддівського самоврядування; 8) організацію захисту суддів, охорони приміщень судів і підтримання в них правопорядку; 9) особливості заохочення та дисциплінарну відповідальність, суддів і державних службовців апарату суддів; 10) забезпечення здійснення матеріально-технічних операцій у системі судової влади; 11) адміністративну відповідальність у сфері діяльності судів [74]. Слід зауважити, що всі без винятку елементи діяльності конкретно взятого суду охоплюють окреслені автором складові й аспекти, оскільки вони є досить типовими та загальними, що своєю чергою призводить до напрацювання сталої та непорушної практики у внутрішньоорганізаційній діяльності суду, стандартів того, як можна в межах законодавства України вчинити найбільш ефективно й результативно.

Як зауважує В. В. Зуй, дослідження історичних подій щодо певного правового явища є необхідною умовою його існування. Сучасність, наголошує науковець, не може існувати без свого минулого, а недостатнє його пізнання призводить до загострення старих помилок і появи нових [73]. На нашу думку, аналізуючи всі явища й обставини, що сприяли утворенню багатоскладової судової системи та прямопропорційно вплинули на концепт, за якого рішення суду може бути переглянуто, необхідно враховувати передусім не сутність і зміст правових рішень, винесених судом, а особливості його внутрішньоорганізаційного забезпечення та відповідної управлінсько-адміністративної діяльності.

Безперечно, говорячи про систему діяльності та забезпечення функціонування суду, передусім ідеться про механізм правового регулювання відповідного сегменту, що, на нашу думку, потребує уточнення в частині змісту й сутності крізь призму специфіки предмета дослідження.

М. І. Тарахович пропонує виокремлювати два способи визначення елементів механізму правового регулювання. Першим є широкий підхід, відповідно до якого означений механізм охоплює такі елементи, як: норми

права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, тлумачення, реалізація права, законність, правосвідомість, правова культура, правомірна поведінка, протиправна поведінка, юридична відповідальність. Другий підхід є більш вузьким і до елементів механізму правового регулювання зараховує лише норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізацію права та законність [188]. З огляду на те, що визначення будь-якої організаційно-правової конструкції передбачає врахування всіх без винятку елементів відповідного правового механізму, варто враховувати, що механізм правового регулювання внутрішньоорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції, будучи за своїм змістом адміністративно-управлінським (адміністративно-правовим), так само наділений відповідними компетенціями та характеристиками.

Досліджуючи механізм правового регулювання, О. Г. Мурашин виокремлює його основні та допоміжні елементи. Основними складовими він вважає: юридичну норму, правовідносини, реалізацію учасниками правовідносин своїх суб'єктивних прав та обов'язків. Натомість до допоміжних елементів науковець зараховує акти застосування права, визнаючи нормативною основою механізму правового регулювання систему правових норм. Причому вчений істотну роль відводить підзаконним актам, пояснюючи це тим, що законодавець не може приймати правові норми з таким ступенем деталізації, який гарантував би можливість регулювання всіх суспільних відносин [134]. Зазначене дає змогу дійти висновку, що внутрішньоорганізаційна діяльність суду апеляційної інстанції врегульована всіма без винятку нормами права, а отже, є стійким правовим фундаментом, що центрично формує коло правовідносин довкола себе та є за своїм змістом адміністративно-правовим, з огляду на що питання про сутність і зміст внутрішньоорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції як об'єкта адміністративного права можна вважати аксіоматичним.

Наприклад, М. Запорожець доводить, що одним з головних суб'єктів, який займається організаційним забезпечення діяльності судів України, є

Державна судова адміністрація України, яка, як і будь-який інший орган виконавчої влади, здійснює державне управління, а саме судове управління. Дослідник наголошує, що термін «судове управління» є більш широким за своїм змістом, ніж «організаційне забезпечення діяльності судів». Що ж стосується «судового управління», то його поряд із зазначеними органами здійснюють також Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Таким чином, вказані поняття співвідносяться між собою як загальне («судове управління») та окреме («організаційне забезпечення») [68]. Наведені теоретико-правові конструкції передусім аргументують позицію про те, що внутрішньоорганізаційна діяльність суду апеляційної інстанції є за своїм змістом адміністративно-управлінською, тобто такою, що виходить за межі внутрішніх взаємин у частині організації діяльності відповідного суду.

У контексті окресленої проблематики варто зауважити, що внутрішньоорганізаційна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання, яке слід розуміти в широкому науковому сенсі крізь призму всіх норм законодавства України, прийнятих у врегульований і належний спосіб, є непорушною правовою конструкцією, що слугує для забезпечення прав і свобод людини та громадянина в судовому процесі та під час підготовки до нього, що на більш високому щаблі (апеляційному) лише набирає важливості та має бути врегульоване якомога більш детально.

Окремої уваги в подальших дослідженнях, на нашу думку, потребуватиме явище зовнішньоорганізаційної діяльності, яке доречно розкрити під час аналізу системи взаємодії суду з іншими органами влади та самоврядування.

1.2. Поняття та загальна структура адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Питання, пов'язані зі змістом поняття та загальною структурою адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в

адміністративному судочинстві, є надзвичайно загальними, що своєю чергою потребує додаткового їх дослідження з урахуванням вимог і реалій сьогодення. Оскільки російська війна, спрямована на варварське захоплення території України та пов'язана з безпрецедентним порушенням прав і свобод людини та громадянина, суттєво ускладнює функціонування не лише силових структур, що спрямовують свою діяльність на відбиття відповідного широкомасштабного збройного вторгнення, а й інших правоохоронних і правозахисних органів, робота суду апеляційної інстанції як гаранта забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина в Україні та на міжнародній арені є одним з найбільш важливих інститутів. Так, права і свободи людини та громадянина є визначальною категорією в діяльності будь-якої держави світу, що прагне до високих демократичних цінностей і стабільного розвитку. Водночас судова гілка влади забезпечує неможливість безкарного їх порушення та гарантує від імені держави притягнення до юридичної відповідальності осіб, які порушили чужі права, відновлення благ, яким було завдано реальну чи потенційну шкоду. У цій системі координат актуалізуються питання, пов'язані з поняттям і загальною структурою адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. Саме тому варто розглянути основні й непорушні елементи, пов'язані із функціонуванням вказаного теоретико-правового утворення, що насичене багатьма термінами та поняттями [210].

Розгляд поняття та елементів адміністративно-правового статусу апеляційних судів України доцільно розпочати власне з категорії «статус». До 60-х років XX століття статус зазвичай ототожнювали з правоздатністю й не розглядали як самостійну категорію. Це пов'язано з тим, що наявний на той час науковий підхід базувався на одночасному виникненні та існуванні цих якостей у суб'єкта, а також їх однаковій невідчужуваності. Саме в цьому полягала їх подібність, що й було основою для їх ототожнення. Лише з розвитком юридичної думки, у 70–80-х роках XX століття, категорія правового статусу досить широко була розроблена та сформувалася як самостійна проблема [146, с. 247]. Відповідно, належить звернути увагу на те, що статус, у юриспруденції

та статус у інших гуманітарних науках розглядається дещо схоже, за тим виключенням, що в праві статус є формалізованим і має чітке коло визначених характерних особливостей, що структурують його та дають у результаті певні привілеї чи встановлюють обмеження. Особливість і характерність притаманних конкретному типу й виду статусу особливостей чітко визначає, що в подальшому він може дати чи обмежити, до якого конкретного юридичного наслідку це призводить [210].

Як слушно зазначають дослідники, адміністративно-правовий статус правоохоронних органів виражає їх положення у сфері органів публічного управління. Адміністративно-правовий статус означає, що правоохоронні органи мають визначену адміністративно-правовими нормами компетенцію – права та обов'язки (повноваження), несуть відповідальність за дії або бездіяльність у межах власної чи делегованої компетенції, виконують публічні, виконавчо-розпорядчі, дозвольно-реєстраційні, контрольні функції, беруть участь в адміністративних правовідносинах регулятивного чи охоронного характеру [210].

Дослідження змісту адміністративно-правового статусу правоохоронних органів неможливе без з'ясування основних напрямів їхньої діяльності, які допомагають розкрити місце, роль і соціальне призначення цих органів. Правоохоронні органи є суб'єктом адміністративного права, вступають в особливий вид адміністративно-правових відносин – правоохоронні, є частиною механізму державного управління в адміністративно-політичній сфері, а отже, мають відповідний адміністративно-правовий статус. Адміністративно-правовий статус може належати як фізичним, так і юридичним особам, від чого залежатиме його структура. Тобто варто розмежовувати адміністративно-правовий статус громадянина, органів державної виконавчої влади та державних службовців, абстрагуючись від розгляду конкретного суб'єкта адміністративного права [175].

Відповідно, за аналогією можна стверджувати, що адміністративно-правовий статус суду апеляційної інстанції передусім визначає його роль і

місце в системі судоустрою України, наділяє низкою компетенцій та повноважень, а також накладає конкретні й чітко сформульовані обов'язки. Слід зауважити, що чіткість і змістовність визначення такого явища, як адміністративно-правовий статус у діяльності органу державної влади, до компетенції якого належить відправлення правосуддя, є надзвичайним і визначальним для будь-якої правової системи суспільства, що своєю чергою має бути відображено в законодавстві України, на відповідному рівні та у відповідній, необхідній і належній для подальшого правозастосування формі та виді. Водночас дослідники не доходять згоди щодо однозначного тлумачення поняття правового статусу в контексті діяльності органів державної влади, стосовного його змістового наповнення нині тривають дискусії [210].

Стосовно питання ототожнення категорії правового статусу та правоздатності варто погодитися з підходом Д. Бароніна, який вважає, що правовий статус суду, як і будь-якого державного органу, не може бути зведено лише до правоздатності, оскільки головне для нього – владні повноваження. На думку науковця, правовий статус також не можна ототожнювати з правоздатністю, оскільки він базується на ній, однак правоздатність – це лише здатність мати права й обов'язки, тоді як правовий статус характеризується наявністю низки важливих елементів. Таким чином, правоздатність і правовий статус – це різні явища й категорії. Правовий статус – ширше, структурно складніше, узагальнююче та збірне поняття. Дослідник вважає, що правосуб'єктність, яка загалом охоплює правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, – це властивість, якість суб'єкта, його здатність мати й самостійно здійснювати права та обов'язки, а правовий статус – це не властивість і не якість, а передусім становище, положення [12, с. 317]. На нашу думку, повнота правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні не викликає заперечень, адже відповідні теоретико-правові конструкції, передусім наповнені й регламентовані нормами Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають передусім права, обов'язки, повноваження та міру відповідальності в разі порушення

законодавства не лише для конкретного органу, а й для працівників, що забезпечують його функціонування. Це положення, на нашу думку, слід урахувати під час остаточного формулювання поняття адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції, адже обов'язки працівників його апарату нерозривно пов'язані з обов'язками самого суду, що створює стійкий правовий зв'язок і забезпечує принцип законності в діяльності цього органу державної влади [210].

На думку Т. О. Коломоець, адміністративно-правовий статус – це сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються в межах як адміністративних правовідносин, так і поза ними [91, с. 64]. Таким чином, оскільки за сукупністю наявних юридичних компонентів суд апеляційної інстанції має адміністративні права, обов'язки, повноваження і наділений здатністю нести, зокрема, адміністративну відповідальність, вказане юридичне утворення є самостійною особою публічного права, що слугує складовою системи судоустрою України та займає певну ланку, де в межах компетенції здійснює свої обов'язки та реалізує повноваження.

О. Ярошенко вважає, що правовий статус становить визнаний нормами права правовий стан суб'єкта права, який відображає його становище у взаємовідносинах з іншими суб'єктами права [222, с. 8]. На нашу думку, така характеристика хоча й неповно, проте влучно відображає окремий елемент змісту правового статусу суду апеляційної інстанції. Вона тлумачить його з точки зору «інстанційності» та системності, що своєю чергою дозволяє врахувати всю систему в подальшій діяльності.

Так, наприклад, Н. В. Лебідь зазначає, що складовими правового статусу органу держави та посади є чотири елементи: цільовий блок; компетенція; організаційний блок; відповідальність. До цільового блоку належать такі категорії, як «мета», «завдання» та «функції» [117, с. 39–40]. На нашу ж думку,

така змістовно-структурна одиниця, як організаційний блок, може бути гібридно сприйнята з точки зору організації відповідної діяльності та охопити й інші, оскільки, наприклад, відповідальність крізь призму дисциплінарного провадження щодо судді та державного службовця іншої категорії та виду також стосується організаційного блоку й подекуди (залежно від суб'єкта притягнення до відповідальності) може комплексно поглинути «відповідальність» як окрему теоретичну категорію (частину правового статусу).

Водночас Г. Глибіна правовим статусом вважає не становище, а якісну характеристику суб'єкта, що свідчить про наявність у його носія певних можливостей, прав, привілеїв та обов'язків залежно від сфери діяльності суб'єкта та від того, якими нормами визначається його положення в певній ієрархічній системі [37, с. 39]. Доповнюючи вказану позицію, слід зауважити, що чим більш якісно визначена ця характеристика суб'єкта (суду апеляційної інстанції в системі судоустрою України), тим більш ефективно він буде реалізовувати власні повноваження та виконувати покладені обов'язки.

Наприклад, основою адміністративно-правового статусу Національної гвардії України є її адміністративна правосуб'єктність. Складовими адміністративної правосуб'єктності Національної гвардії України є потенційна здатність мати права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права та обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність) [2, с. 44]. Тому момент адміністративної правосуб'єктності як обов'язкового елемента адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції починає свій відлік з моменту юридичного факту про утворення відповідної юридичної особи (конкретного суду), визначення за ним території обслуговування та інших необхідних атрибутів, що спрямовані на уможливлення реалізації покладених законодавством України обов'язків і користування правами й повноваженнями.

Територія обслуговування суду сильно нагадує сконструйовану модель децентралізованого управління органами державної влади та місцевого самоврядування, започатковану ще 2016 року [64].

На думку К. Бабенко, одним з основних елементів правового статусу адміністративних судів є їх правосуб'єктність, основний зміст якої полягає у визначенні функцій і завдань адміністративних судів, розкритті їх процедур створення, реорганізації, ліквідації адміністративних судів [9, с. 17]. Слід зазначити, що правосуб'єктність суду апеляційної інстанції полягає не лише у функції відправлення правосуддя, а й у тому, що цей суд є проміжною ланкою в системі судоустрою та посідає фронтальне місце – між місцевим і касаційним судом (відповідної галузі). Саме він перебуває на рубіконі забезпечення принципу верховенства права крізь призму соціологічної концепції праворозуміння [109].

Визначаючи поняття правового статусу, А. М. Подоляка доходить висновку, що воно охоплює правосуб'єктність в єдності з іншими правами та обов'язками, з огляду на що можна виокремити такі складові адміністративно-правового статусу: компетенція, правозастосування та юридична відповідальність [150, с. 44]. На нашу думку, наведена позиція є досить загальною, а запропоновані дефініції повною мірою не дозволяють висвітлити їх змістове навантаження. Водночас варто зауважити, що такі характерні риси, як права, обов'язки, коло компетенції, інститут юридичної відповідальності та правосуб'єктність, є основними складовими адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду.

Більш детальне й дотичне до предмета дослідження визначення надає О. Калашник, яка, досліджуючи правовий статус місцевого загального суду, визначила його таким чином: це – сукупність ознак місцевого загального суду як органу судової влади й комплексу його повноважень, наданих для здійснення судочинства, що впливають із засад його організації та діяльності. У структурі правового статусу місцевого загального суду науковець виокремлює лише три блоки: цільовий, структурно-організаційний і

компетенційний [78, с. 16]. На нашу думку, характеризуючи апеляційний адміністративний суд, слід зазначити, що елементи його адміністративно-правового статусу складаються з декількох блоків. Проте найбільш чіткою така характеристика виглядає в контексті розподілу за конкретними компетенціями в його системі: права, обов'язки, повноваження, відповідальність тощо. Керуючись запропонованим підходом, найбільш доцільно, на нашу думку, виокремити в структурі адміністративно-правового статусу місцевого суду загальноорганізаційний і спеціально-компетенційний компоненти.

С. Л. Курило доводить, що адміністративно-правовим статусом органів внутрішніх справ є їхнє положення (становище) у системі суспільних відносин та механізмі державного управління, що визначається державою шляхом закріплення в нормах адміністративного законодавства їхніх завдань, функцій, повноважень і відповідальності, які реалізуються зазначеними суб'єктами через відповідні адміністративно-правові (управлінські) відносини, зокрема ті, що складаються безпосередньо під час їхньої взаємодії з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку [115, с. 526]. Оскільки компетенцією діяльності суду апеляційної інстанції є передусім відправлення правосуддя іменем України, структурні елементи адміністративно-правового статусу цього утворення також повинні містити в собі відповідні структурні компоненти, що спрямовують його діяльність на їх реалізацію.

Згідно з позицією В. Малиновського, адміністративно-правовий статус – категорія не лише багатоаспектна, а й багатоелементна. Так, цей правовий інститут складається з таких основних елементів: завдання та цілі, компетенція, методи діяльності, відповідальність, порядок формування та процедури діяльності цих органів [122, с. 378]. З огляду на зазначене, наведені попередньо поняття адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду мають бути доповнені також категоріями «завдання та цілі» (імовірно, мета й завдання), «компетенція», «методи діяльності». Інші ж аспекти, зокрема відповідальність і порядок формування та процедури діяльності цих органів,

належать до категорії організаційно-управлінських, а отже, можуть бути розглянуті в іншому контексті.

А. М. Куліш вважає, що до елементів адміністративно-правового статусу не належить правосуб'єктність правоохоронного органу. Як було попередньо зазначено, правосуб'єктність охоплює правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. Правоздатність завжди є можливістю мати певні права й обов'язки (повноваження), а дієздатність – виконувати певні обов'язки. Лише маючи правоздатність і дієздатність, суб'єкт права може набувати певного правового статусу. Якщо ми говоримо про правоохоронні органи, то вони зазвичай набувають правоздатності й дієздатності з моменту їх створення та реєстрації як органів держави, тобто з цього моменту вони і можуть вступати в правовідносини, зокрема адміністративно-правові, набуваючи адміністративно-правового статусу. Тобто правоздатність і дієздатність – це передумова набуття адміністративно-правового статусу [108]. Водночас відсутність такої юридичної характеристики унеможлиблює функціонування органу державної влади. Крім того, в умовах функціонування низки незаконних органів влади на тимчасово окупованих територіях України та їх активної «правничої діяльності», що суперечить засадам і принципам судоустрою України та інших органів державної влади, вимагають від сучасних наукових досліджень обов'язкового включення відповідного явища до структури адміністративно-правового статусу.

Досліджуючи питання адміністративно-правового статусу адміністративних судів, Н. Олефіренко зауважує, що адміністративно-правовий статус адміністративного суду України складається з елементів, які можна згрупувати таким чином: 1) організаційний блок – положення, що визначають порядок утворення і структуру адміністративного суду, порядок зайняття та заміщення посади. Оскільки адміністративний суд є органом судової влади, усі організаційні елементи його правового статусу закріплюються у відповідних нормативно-правових актах; 2) цільовий блок – завдання, функції та принципи діяльності адміністративного суду в Україні; 3) компетенція адміністративного

суду як основний елемент його правового статусу – коло повноважень, якими наділений адміністративний суд для виконання завдань і функцій, покладених на нього державою [140, с. 152].

Наведена позиція найбільш точно визначає адміністративно-правовий статус суду, проте в контексті нашого дослідження потребує уточнення щодо судів апеляційної інстанції. Так, адміністративно-правовий статус адміністративного суду апеляційної інстанції складається з таких елементів: 1) загальноорганізаційний – загальні положення щодо процесів створення суду, його кадрового, ресурсного й іншого критично важливого забезпечення. Закріплення в нормативно-правових актах основних вимог і засад щодо кадрового добору в такий суд, визначення кола його компетенції та її зміст пропорційно впливають на здійснювану діяльність; 2) спеціально-компетенційний – завдання, функції та принципи діяльності саме апеляційного адміністративного суду, його функційне призначення, роль і місце в системі судоустрою України, повноваження щодо діяльності у сфері відправлення правосуддя, а також визначення взаємин з іншими судами й учасниками судового процесу.

Окремі дослідники у сфері адміністративного права пропонують певні елементи його структури поєднувати в такі блоки: 1) цільовий, який визначає норми про цілі, завдання і функції, принципи діяльності; 2) організаційно-структурний, який складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізацію, ліквідацію органу, його структуру, лінійну і функціональну підпорядкованість; 3) компетенцію як сукупність владних повноважень і підпорядкованості [14, с. 85]. Причому переважна більшість науковців визначає окремим блоком в адміністративно-правовому статусі суду компетенційну складову, керуючись переконанням про те, що правосуб'єктність суду зароджується та укладається під час його створення – фактично, а відповідно й коло компетенції визначається саме в цей момент.

Зазначену позицію підтверджує К. Бабенко, яка, на відміну від Н. Олефіренка та Д. Бахраха, виокремлює не три блоки адміністративно-

правового статусу адміністративних судів, а лише два – організаційний блок, яким передбачено порядок утворення та структуру адміністративних судів, встановлення посад суддів та апарату суду, і цільовий блок, яким визначено функції та компетенцію адміністративних судів [9]. На нашу думку, з урахуванням «теоретичності» цієї категорії, вона чітко визначає два напрями діяльності суду й зміст його компетенції – перший, що корелюється відносно інших судових органів України та є визначальним з точки зору правил гри, а другий – компетенційний (спеціальний), що більше спрямований на порядок і зміст функціонування саме цього конкретно взятого суду.

Проаналізувавши значну кількість наукової літератури адміністративно-правового спрямування, маємо підстави констатувати, що в класичному вигляді склад адміністративно-правового статусу, що поєднує права, обов'язки та відповідальність, більше характерний для фізичних осіб як суб'єктів адміністративного права. Стосовно юридичних осіб, зокрема органів місцевого самоврядування, їх адміністративно-правовий статус у переважній більшості випадків розкривається за допомогою таких елементів, як: функції, завдання, повноваження, гарантії діяльності та юридична відповідальність. Як слушно з цього приводу зазначає В. Б. Авер'янов, адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування означений тим, що зазначені органи: по-перше, відділені від держави; по-друге, не входять до системи органів державної влади; по-третє, можуть наділятися делегованими державними повноваженнями; по-четверте, наділені державними контрольними повноваженнями; по-п'яте, приймають нормативні й інші акти управління у формі рішень [53, с. 103–114]. На нашу думку, саме такі компетенції, як функції, завдання, повноваження, гарантії діяльності та юридична відповідальність, можуть бути додатково накопичені в результаті прийняття і юридичного закріплення певних рішень відповідними суб'єктами їх прийняття, оскільки, наприклад, інститут юридичної відповідальності судді є досить багатокomпонентним і не складається лише з адміністративної чи кримінальної відповідальності, оскільки в цьому просторі існують також поняття суддівської

етики та функціонує дисциплінарна комісія, що виходить за межі адміністративного чи кримінального законодавства. Саме тому чітке визначення змісту й сутності всіх елементів адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції пропорційно впливає на ефективність його діяльності загалом і виконання конкретно поставлених завдань зокрема.

Наприклад, А. Коротких, досліджуючи адміністративно-правовий статус адміністративних судів, до основних елементів його структури зараховує права та обов'язки (компетенцію), адже їх відсутність взагалі унеможливило б функціонування суб'єкта. Водночас додатковими елементами науковець вважає складові, що створюють умови для належної реалізації компетенції адміністративного суду: цільовий та організаційний блоки [95, с. 135–136]. Наведена позиція так само корелюється з уже окресленою нами, а отже, потребує додаткового опрацювання в контексті доповнення цільового блоку новими, більш точковими, проте універсальними, елементами.

Таким чином, структурними елементами адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування як складної юридично-теоретичної конструкції є: мета їх утворення та функціонування, завдання, функції, предмети відання, повноваження, гарантії діяльності та юридичної відповідальності. На погляд Ю. Кириченко, саме такі елементи структури адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування є достатніми та необхідними для характеристики його змістової складової. Визначальною рисою названих елементів є врегульованість нормами адміністративного права, їх самостійність (кожний з них має своє власне призначення), відносна стабільність у часі, взаємозв'язок і взаємозалежність один від одного [86]. Слід звернути увагу на окреслену позицію, оскільки саме ця структурна характеристика адміністративно-правового статусу чітко визначає всі елементи такого статусу, передусім зміст такої діяльності (зокрема внутрішньоорганізаційний) у контексті дії адміністративного права та в розрізі адміністративно-правових правовідносин, що, на нашу думку, є визначальним,

оскільки саме принципи й засади цього права врегульовують внутрішньоорганізаційну діяльність суду апеляційної інстанції.

Н. Квасневська, зокрема, вважає, що адміністративно-правовий статус судів загальної юрисдикції має неоднорідну структуру, яка хоча і включає окремі елементи, проте вони тісно пов'язані між собою. Такими елементами, на думку науковця, є: 1) порядок формування судів загальної юрисдикції; 2) мета й завдання діяльності судів загальної юрисдикції; 3) адміністративно-правові повноваження та функції судів загальної юрисдикції; 4) принципи й гарантії діяльності судів загальної юрисдикції [85, с. 139]. У контексті діяльності суду апеляційної інстанції та попередньо окресленої нами структурної характеристики його адміністративно-правового статусу слід констатувати належність окреслених елементів до організаційно-управлінського блоку, що цілком відповідає змісту здійснюваних заходів і сприяє реалізації структурних цілей, на які спрямовано елементи відповідного блоку.

Наприклад, адміністративно-правовий статус Національної поліції можна визначити як загальнотеоретичну категорію, яка характеризує певне положення цього правоохоронного органу в державі. Досліджуючи адміністративно-правовий статус Національної поліції, необхідно підкреслити, що він обумовлений сферою суспільних відносин, пов'язаної з охороною та захистом прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, встановленого громадського порядку управління, профілактики та попередження правопорушень тощо. Чим докладніше та змістовніше визначено адміністративно-правовий статус Національної поліції, тим ефективніше буде реалізовуватися її соціальне призначення в державі. Адже, з одного боку, адміністративно-правовий статус є важливою гарантією здійснення поліцією свого функціонального призначення, з іншого – засобом, який обмежує її владні повноваження. Адміністративно-правовий статус Національної поліції є важливою юридичною гарантією якісного й ефективного здійснення цим органом його призначення в суспільстві та в системі органів публічної влади [97]. Адміністративно-правовим статусом органів місцевого самоврядування

постає їх правове положення в системі місцевого управління справами місцевого значення, що визначається за допомогою закріплення в чинному адміністративному законодавстві мети їх створення, територіальних меж діяльності кожного окремого органу, їх взаємовідносин між собою, а також з членами територіальної громади, органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та їхніми посадовими особами, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності й відповідальності, що дозволяє їм бути повноцінним учасником адміністративно-правових відносин [86]. Таким чином, призначення елементів адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції передусім полягає в необхідності спрямування організаційних зусиль відповідного органу державної влади в одному руслі, що, на нашу думку, найбільш результативно впливатиме на забезпечення прав і свобод людини та громадянина у відповідній діяльності, а отже, функціональний розподіл усіх елементів адміністративно-правового статусу найбільш важливим є саме в наукових теоретико-правових дослідженнях і під час подальшого втілення їх у практичну діяльність.

Зі змісту поняття «адміністративно-правовий статус апеляційних судів в Україні» можна також виокремити елементи статусу апеляційних судів України, серед яких: 1) порядок утворення та структура апеляційного суду, який містить не лише положення, що визначають, хто та яким чином утворює апеляційні суди, і закріплюють його організаційну структуру, а й порядок призначення суддів, інших посадових і службових осіб апеляційного суду; 2) завдання та функції апеляційного суду; 3) повноваження апеляційного суду; 4) принципи та гарантії організації й діяльності апеляційного суду; 5) відповідальність посадових і службових осіб апеляційного суду [213]. Цілком погоджуючись із запропонованою структурно-функціональною конструкцією, слід зауважити, що всі закріплені теоретико-юридичні положення мають знаходити відображення в нормативно-правових актах, які укладаються з метою врегулювання відповідного кола правовідносин, оскільки

органи державної влади та їх посадові особи мають діяти виключно в межах і в спосіб, визначені Конституцією та законами України.

Здійснивши аналіз адміністративно-правового статусу апеляційного суду та його елементів, О. Улютіна виокремлює такі основні моменти: 1) адміністративно-правовий статус апеляційного суду – певний урегульований порядок створення, реорганізації та ліквідації апеляційного суду, який охоплює процес добору та призначення за посадою, суддів апеляційних судів, включаючи їх підготовку, відповідальність, гарантії їхньої діяльності, порядок звільнення з посад і припинення їх законних повноважень; 2) елементами, які унеможливають існування адміністративно-правового статусу, можна вважати такі: процес утворення та структура апеляційних судів в Україні; завдання та функції апеляційних судів в Україні; повноваження апеляційних судів в Україні; принципи та організація діяльності апеляційних судів в Україні; відповідальність посадових і службових осіб апеляційного суду [194]. Тобто логічним є припущення, що елементи, без яких неможливим є адміністративно-правовий статус суду, тотожні елементам неможливості функціонування суду взагалі, а оскільки це прямопропорційно впливає на законність діяльності суду, провадження ним його професійної діяльності та відправлення правосуддя, цей елемент потребує суттєвої наукової уваги і концентрації наукових зусиль.

Як цілком слушно зазначає Д. К. Карич, не можна ототожнювати поняття адміністративно-правового статусу органу або підрозділу внутрішніх справ і адміністративно-правовий статус посадових осіб цих органів. Так, наприклад, А. П. Головін визначає адміністративно-правовий статус міліції громадської безпеки як урегульоване сукупністю норм адміністративного права її юридичне становище щодо реалізації компетенції апарату, служб і підрозділів з охорони правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян і безпеки в суспільстві [40]. За аналогією, на нашу думку, не можна поєднувати в одному характеристичному ряді адміністративно-правовий статус конкретного суду та його працівників, оскільки вони є особами різного значення (юридичного, фізичного), а також наділені різною мірою компетенціями та видами

відповідальності, що релевантно визначаються в законодавстві України та чітко розмежовуються на всіх рівнях нормативно-правових актів.

Досліджуючи гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції, В. С. Єгорова пропонує ними вважати сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх належного здійснення [60, с. 12]. Відповідно, на нашу думку, гарантії діяльності адміністративних судів апеляційної інстанції є надзвичайно важливими елементами їх адміністративно-правового статусу й належать до організаційно-управлінської характеристичної частини.

Вартий уваги підхід В. І. Потапенка, який, розглядаючи гарантії самостійності судової гілки, поділив їх на загальні та спеціальні. На думку науковця, загальні гарантії передбачають такі умови діяльності судів, як: 1) загальний рівень розвитку економіки, що впливає на рівень фінансування суду; 2) показники злочинності, а також криміногенної обстановки в державі; 3) ставлення пересічних громадян до суду; 4) загальне оцінювання діяльності судової влади громадянами; 5) психологічні умови діяльності конкретного судді з відправлення правосуддя; 6) повага до судді з боку учасників процесу та ін. Водночас до спеціальних гарантій самостійності судів В. І. Потапенко зарахував: 1) належне ресурсне забезпечення судової влади; 2) повноваження судової гілки влади з утворення нових і тлумачення наявних положень законів; 3) самостійне кадрове забезпечення судів безпосередньо органами судової влади; 4) забезпечення особистої безпеки носіїв судової влади; 5) діяльність органів суддівського самоврядування, спрямовану на захист інтересів суду й суддів [155, с. 169–170]. Керуючись таким підходом, слід зауважити, що є ті гарантії, які, на нашу думку, можна було б віднести до організаційно-управлінського блоку адміністративно-правового статусу. Крім того, існують ті, що спрямовані на реалізацію спеціально-компетенційних елементів. Водночас слід підкреслити, що тією чи іншою мірою всі елементи й блоки

адміністративно-правового статусу чітко пов'язуються між собою, оскільки є єдиним і неподільним механізмом.

Порядок утворення та структура апеляційного суду, призначення суддів, інших посадових і службових осіб апеляційного суду України мають важливе значення для фактичної реалізації покладених на суд завдань, функцій, повноважень як органу системи судоустрою, а також для впорядкування відносин, що виникають у самому суді як суб'єкті адміністративного права та між судом й іншими суб'єктами адміністративних правовідносин. Завдання та функції апеляційного суду як елементи його адміністративно-правового статусу дають змогу визначити місце апеляційного суду України як у системі судоустрою, так і серед суб'єктів адміністративного права. Крім того, завдання та функції апеляційного суду є передумовою реалізації такими судами наданих їм повноважень. Повноваження апеляційного суду України як ядро адміністративно-правового статусу таких судів полягають не лише в певних правах та обов'язках щодо здійснення суддями перегляду рішень й ухвал суду першої інстанції, що ще не набрали законної сили, проте включають інші допоміжні повноваження у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності, обслуговування судового процесу, взаємодії з громадськістю, що прямо характеризують апеляційний суд як суб'єкт адміністративного права. Своєю чергою належне та неупереджене здійснення апеляційними судами своїх повноважень неможливе без існування конкретних принципів і гарантії [106].

Проведений аналіз поняття та загальної структури адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві дозволяє сформулювати позицію про те, що такий адміністративно-правовий статус є сукупністю адміністративно-правових (формально-юридичних і функціональних) характеристик, що визначають місце адміністративного суду апеляційної інстанції в системі судоустрою в Україні, визначаючи коло його компетенції та широту кола внутрішньої і зовнішньої взаємодії, унормовують юридичне підґрунтя його діяльності [210].

Крім того, адміністративно-правовий статус адміністративного суду апеляційної інстанції складається з таких елементів: 1) загальноорганізаційний – загальні положення щодо процесів створення суду, його кадрового, ресурсного та іншого критично важливого забезпечення. Закріплення в нормативно-правових актах основних вимог і засад щодо кадрового добору в такий суд, визначення кола його компетенції та її зміст, що пропорційно впливає на здійснювану діяльність; 2) спеціально-компетенційний – завдання, функції та принципи діяльності саме апеляційного адміністративного суду, його функційне призначення, роль і місце в системі судоустрою України, повноваження щодо діяльності у сфері відправлення правосуддя, а також визначення взаємин з іншими судами й учасниками судового процесу [209].

1.3. Роль і місце судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права

Система судоустрою України є складним і неоднозначним явищем. Водночас важливість сталого та стабільного функціонування саме цієї гілки влади в державі, особливо під час дії правового режиму воєнного стану, лише підвищує актуальність дослідження питань, пов'язаних із функціонуванням судів в Україні загалом, а також внутрішньоорганізаційного контексту діяльності адміністративних судів апеляційної інстанції зокрема.

Права і свободи людини та громадянина є найбільшою соціальною цінністю, їх зміст і сутність передусім полягає в можливості громадянина чи особи користуватися та вільно реалізовувати ті гарантовані законодавством позиції, що є невід'ємною частиною його правового статусу. Відповідно, у разі порушення цих прав або потреби з'ясувати правильність того чи іншого прийнятого юридичного рішення, зокрема в стосунках громадянин (особа) – держава, найбільш ефективним державним механізмом є звернення до адміністративного суду. Крім того, його роль і місце в системі судоустрою

засвідчують, що вона має повноваження від імені України виносити справедливі, правосудні та законні рішення на користь однієї чи іншої сторони. Судова система загалом має багатоскладовий характер, і кожна наступна (вища) ланка забезпечує неупередженість і доступність до правосуддя попередньої, що своєю чергою спонукає до нагального опрацювання всіх без винятку питань, пов'язаних з його діяльністю.

Доступність до правосуддя є однією з найважливіших складових прозорості, підзвітності й підконтрольності діяльності органів державної влади [136–138], що неодноразово зазначали як учені, так і практики-правозастосовці.

Так, внутрішньоорганізаційна діяльність адміністративного апеляційного суду передусім полягає в забезпеченні функціонування суду на такому рівні, що дозволяє безперешкодно та системно здійснювати правосуддя від імені України (українського народу). Роль і місце судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права полягає в тому, що такий орган є суб'єктом відправлення правосуддя, керуючим судом відносно судів нижчої інстанції, що включає до його адміністративно-правового статусу ще низку компетенцій і повноважень, котрі спрямовані не лише на забезпечення функціонування його самого, а й судів нижчої інстанції, що знаходяться на його території.

Досліджуючи інститут судової влади в Україні, серед функцій судової влади В. М. Кравчук виокремлює такі: 1) функція правосуддя, яка є стрижнем системи функцій судів та визначає місце і роль судової влади в суспільстві й державі [139, с. 397]; 2) охоронна функція, що передбачає охорону прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави; 3) контрольна функція: а) контроль за іншими гілками влади; б) контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб у разі їх оскарження до суду; в) контроль за законністю та обґрунтованістю арештів, проведенням дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених ст. 29–31 Конституції України. Науковець

зауважує, що для виконання судами зазначених функцій законодавством визначено повноваження судів за суб'єктним складом [101, с. 43–44]. Відповідно, зазначені компоненти адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції створюють низку підстав, що розширюють коло його компетенції та накопичують додаткові повноваження, які своєю чергою чітко визначені Конституцією України та іншим законодавством. Роль і місце апеляційного адміністративного суду в цьому випадку визначаються мірою та ступенем якісної реалізації покладених завдань, здійснення функцій і повноважень, що належать до кола його компетенції. Причому сутність і зміст апеляційної функції та пов'язаний з ними внутрішньоорганізаційний процес впливають з історичного контексту формування інституту судової влади та концепту можливості перегляду судового рішення за наявності низки підстав. Це чітко визначає роль і місце апеляційного адміністративного суду в адміністративно-правових відносинах.

Дослідники, аналізуючи історичні й інші ретроспективні прототипи суду, констатують наявність процедури, схожої за своєю суттю з оскарженням судових рішень. Зокрема, Новгородська судова грамота містила положення про те, що сторона за своєю ініціативою мала право звернутися до вищого суду зі скаргою, якщо вважала, що рішення є несправедливим. У зв'язку з цим суд вищої інстанції наділений був повноваженнями витребувати справу з нижчого суду, розглянути цю справу й винести нове рішення, причому існувала заборона подачі нових доказів і доводів. Якщо вищим судом встановлювалось, що провадження в справі було неповним і незрозумілим, а рішення не відповідало закону, тоді виносилося рішення про призначення нового розгляду справи [70, с. 27–28]. Аналогічні позиції наявні в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність системи судоустрою станом на сьогодні та наділяють апеляційний суд компетенцією перегляду рішення суду нижчої інстанції, а оскільки предметом спору в цьому випадку може стати передусім прийняття, скасування чи змінення адміністративно-управлінського рішення, важливим елементом вказаного процесу є визначення чіткої ролі та місця апеляційного

суду в системі судоустрою, зокрема в адміністративно-правових відносинах. Водночас право суду приймати ті чи інші рішення передусім корелюється з нормами законодавства щодо підстав перегляду судового рішення та можливості суду вищої ланки втрутитись у розгляд відповідної справи або ж переглянути її.

Існування судів в Україні ґрунтується на конституційному праві людини та громадянина на судовий захист, закріпленому ст. 124 Конституції України. Однак реалізація такого права іноді ускладнюється ухваленням незаконних та/або необґрунтованих судових рішень. Тому законодавець у п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України визначив, що однією з основних засад судочинства є право апеляційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом [94]. Саме ця засада й норма чітко визначають роль і місце будь-якого апеляційного суду в системі судоустрою України, оскільки його функція чітко та зрозуміло визначена Основним Законом, а будь-яка подальша, зокрема внутрішньоорганізаційна, діяльність спрямована передусім на забезпечення втілення в життя зазначеної вище функції.

М. П. Запорожець через визначення предмета адміністративного права визначає адміністративно-правові відносини як сукупність взаємозв'язаних і відносно однорідних суспільних відносин, які виникають не лише в галузі зовнішньої діяльності суб'єктів державної влади, а й у процесі їх внутрішньоорганізаційної діяльності [67, с. 25]. Поняття адміністративно-правових відносин переважна більшість адміністративістів розуміє як суспільні відносини, які урегульовані адміністративно-правовими нормами. Однак якщо вчені одностайні в тому, що такі суспільні відносини обов'язково повинні регулюватись адміністративно-правовими нормами, то щодо сфери такого правового регулювання існують різні думки [153]. Таким чином, варто додатково обґрунтувати позицію про те, що адміністративно-правові відносини як комплекс норм законодавства України, що регулюють внутрішньо- та зовнішньоорганізаційну діяльність, притаманну апеляційному

адміністративному суду, є невід'ємною складовою цього управлінського процесу.

Подібне визначення пропонують й інші науковці, які адміністративно-правовими відносинами вважають суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких є носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права [2, с. 57; 20, с. 49], а оскільки як судді, так і працівники апарату суду є такими носіями, що власне й регулюється, серед іншого, нормами адміністративного права, питання виокремлення внутрішньоорганізаційної діяльності в окремий блок функціонування апеляційного адміністративного суду є актуальним і важливим. Як слушно зазначив В. Ю. Мащук, адміністративно-правові відносини в діяльності судів загальної юрисдикції виникають з приводу визначення і формування структури судів, організації їх роботи, розподілу навантаження, прав та обов'язків між суддями і працівниками апаратів судів тощо. Такого виду відносини відображають завдання організації та забезпечення діяльності судової системи, мають внутрішній для держави характер [127, с. 42]. Наведені позиції додатково обґрунтовують думку про те, що внутрішньоорганізаційна сутність діяльності апеляційного адміністративного суду як стосовно судів нижчої, так і вищої інстанції визначає його роль і місце в системі судоустрою України.

Аналізуючи діяльність судів апеляційної інстанції, дослідники доходять висновку, що важливим аспектом діяльності апеляційної інстанції господарського профілю під час перегляду справи є перевірка правильності оцінки місцевим господарським судом доказів, що містять відомості про фактичні обставини, та визначення юридичних наслідків цих обставин. Передумовою правильного встановлення обставин справи є відсутність помилок в оцінці доказів. З огляду на те, що господарський суд апеляційної інстанції не зв'язаний доводами апеляційної скарги, а перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення в повному обсязі, він має переоцінити всі докази, якими підтверджуються певні обставини справи, з метою правильного вирішення спору [166].

У контексті розгляду адміністративно-правових відносин у діяльності апеляційних судів варта уваги позиція В. К. Колпакова, який, осмислюючи адміністративно-правові відносини в умовах реформування адміністративного права, зазначив, що поняття адміністративно-правових відносин стає більш широким і виходить за межі лише державного управління, оскільки норми адміністративного права регулюють не лише відносини державного управління, а й інші управлінські відносини (внутрішньоорганізаційні) [92, с. 102]. Крізь призму норм адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності слід зауважити, що апеляційний адміністративний суд передусім зважає на аргументи, викладені в рішенні першої інстанції, проте за наявності підстав переглядає відповідне вже прийняте рішення, причому строк оскарження рішення, прийнятого судом першої інстанції, аналогічно зазначається в такому рішенні. За цих обставин апеляційний адміністративний суд має ширше коло повноважень щодо розгляду відповідної справи та частіше звертається до більш правового тлумачення норм і категорій для прийняття рішення в справі.

Зокрема, Шостий апеляційний адміністративний суд у постанові від 23 січня 2023 року в справі № 640/33132/21 зазначив, що, з огляду на обставини справи, колегія суддів зауважує, що квитанція про зупинення реєстрації податкової накладної не є нормативно-правовим актом або рішенням суб'єкта владних повноважень, а є лише повідомленням про те, що реєстрація податкової накладної зупинена. Суд першої інстанції на зазначені положення уваги не звернув і зобов'язав Державну податкову службу України визнати протиправними та скасувати квитанції про зупинення реєстрації податкових накладних. Крім того, мотивувальна частина рішення суду першої інстанції не містить відповідних правових норм, мотивів та обґрунтувань для задоволення вказаної вище позовної вимоги. Таким чином, суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції в цій частині позовних вимог.

Згідно з позицією О. І. Безпалової, суди, розглядаючи судові справи, мимоволі виконують одну з важливих функцій держави, а саме правоохоронну [13]. Варто зауважити, що місце апеляційних судів у системі судоустрою

України визначається не лише їх діяльністю щодо здійснення правосуддя та реалізацією правоохоронної функції держави. Апеляційні суди також аналізують судову статистику, надають допомогу судам першої інстанції тощо, хоча аналіз останніх публікацій і досліджень дозволяє дійти висновку, що науковці приділяли увагу лише здійсненню апеляційними судами правосуддя [106]. Слід зазначити, що вказані функції належать до структури внутрішньоорганізаційних функцій судової системи України та повністю поглинаються адміністративними правовідносинами, які потребують додаткової регуляції та наукових досліджень основних і локальних проблемних питань, що негативно впливають на правореалізацію в цьому сегменті. Крім того, домінуюча роль апеляційного суду стосовно суду першої інстанції демонструє його верховенство щодо нього, а за наявності касаційного профільного суду – утворює засади та структуру системи судоустрою України.

Суть апеляційного провадження полягає в перевірці вищою судовою інстанцією (апеляційним судом) як із фактичної позиції (за суттю), так і з юридичної (за формою) рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили, стосовно їх законності, обґрунтованості та справедливості з ініціативи сторін у межах заявлених ними процесуальних вимог шляхом дослідження нових доказів, повторного дослідження обставин кримінального провадження з можливістю ухвалення нового рішення, яким повністю або частково замінюється рішення суду нижчого рівня. Значення апеляційного та касаційного провадження полягає в тому, що вони: слугують гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи в кримінальному провадженні; є гарантією правильного розгляду та вирішення кримінального провадження судами першої інстанції (гарантією правосуддя); постають формами контролю за судовою діяльністю судів нижчого рівня, слідчих суддів та її результатами з боку судів вищого рівня; у цих стадіях реалізується попереджувально-виховне завдання кримінального провадження [18]. Слід зазначити, що внутрішньоорганізаційна діяльність адміністративного апеляційного суду полягає в потребі такого судового апарату дослідити наявні обставини справи, оцінити та прийняти

рішення щодо вже прийнятого судом першої інстанції рішення, оскільки строки набуття ним законної сили (а отже, строки оскарження винесеного рішення, яке не набуло сили) є досить стислими. Значущим є те, що апеляційна скарга відтерміновує набрання законної сили рішенням суду першої інстанції, що чітко врегульовує верховенство апеляційного суду над місцевим судом, визначає роль і місце апеляції в системі судоустрою України.

У межах вивчення сутності функцій і повноважень вартий уваги підхід Л. А. Богословської, яка повноваженнями апеляційного суду вважає сукупність наданих йому прав щодо здійснення встановлених законом процесуальних дій у зв'язку з перевіркою за апеляцією рішення суду першої інстанції, яке не набрало законної сили [19, с. 97]. З огляду на зазначене, для реалізації та втілення в життя відповідного повноваження апарат такого суду має провести підготовчу роботу щодо організації судового засідання, втілення в життя всіх процесуальних норм, пов'язаних із захистом прав і свобод людини та громадянина в такий спосіб. Крім того, важливим є дотримання принципу змагальності й рівноправності сторін, які в цьому контексті є протилежними й такими, що обстоюють власну юридичну позицію.

Науковці, досліджуючи та надаючи процесуальну характеристику апеляційній стадії судового провадження в Україні, зазначають, що в доктрині кримінального процесу виокремлюють такі процесуальні особливості або характерні риси (ознаки, властивості) апеляційного провадження: можливість оскарження вироків, що не набрали законної сили, розгляд справи судом вищого рівня, надання права на апеляційне оскарження всім учасникам кримінального судочинства, інтересів яких стосується судове рішення, обов'язкова вказівка в апеляційних скаргах, у чому полягає неправильність судового рішення, та доводи на обґрунтування апеляції, перевірка законності й обґрунтованості судового рішення, можливість апеляційної інстанції провести судове слідство та ухвалити нове судове рішення [141, с. 105–106]; об'єктом перевірки є судові рішення, ухвалені судами першої інстанції, які не набрали законної сили, суд апеляційної інстанції досліджує як фактичну, так і юридичну

сторону справи, ревізійний порядок перегляду судового рішення судом апеляційної інстанції, справу за апеляцією розглядає суд вищого рівня, право суду апеляційної інстанції ухвалювати свій вирок (постановити ухвалу) [196, с. 173–175]; перевірка судових рішень, які не набрали законної сили, можливість перевірки законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, можливість проведення повторного дослідження доказів, можливість постановлення свого вироку й ухвали про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, визначення меж апеляційного розгляду апеляційними скаргами, дія правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого [87, с. 112].

Слід зауважити, що таке широке коло компетенції підтверджує значущість і вагоме значення не лише в системі судустрою України (як організаційно-правовій характеристиці діяльності всієї судової гілки влади), а й у контексті процесуальної діяльності такого суду, що своєю чергою набуває дедалі ширшої компетенції та більш специфічних процесуальних повноважень, що також регулюються іншим розділом Кодексу адміністративного судочинства України.

У цьому контексті слід звернути увагу на зміст і сутність явища територіальності в діяльності судів України та функціонування на такій zasadі всієї системи судустрою. З ухваленням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено трирівневу систему судустрою України, де апеляційні суди посідають своє важливе й невід’ємне від всієї системи місце як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [161]. Варто зауважити, що широта кола компетенції суду залежить не лише від його територіальної юрисдикції, а й від організаційного призначення, що своєю чергою спонукає до посилення та укріплення внутрішньоорганізаційної складової адміністративного апеляційного суду й зумовлює потребу в додаткових наукових пошуках у юридичному і правничому контекстах.

А. Л. Борко принципи організації системи судоустрою розглядає як систему законодавчо визначених і гарантованих державою, обумовлених ідейно-політичним рівнем розвитку суспільства, стабільних, вихідних концептуальних засад організації судової системи та судових органів, що визначають засадничі вимоги, закономірності й зміст формування судової системи [24, с. 54]. Натомість інші дослідники принципом територіальності вважають розвиток судової системи судів загальної юрисдикції залежно від адміністративно-територіального устрою, що зумовлюється необхідністю здійснення судової влади на всій території України й доступність її для всього населення. Визначальною вимогою принципу територіальності є те, що мережа судових органів має рівномірно поширюватися на всі адміністративно-територіальні одиниці України [125, с. 44–45]. Адміністративна реформа дещо видозмінила зазначений концепт, проте зміст сенсу, закладеного в такому підході, на нашу думку, залишається актуальним, оскільки територіальний і інституційний підходи – це структурно-функціональні характеристики, які слугують основою побудови суду як стійкої інституційної конструкції, що є частиною державного механізму.

Крім того, роль і місце адміністративного суду апеляційної інстанції визначається виключно в частині його функціонування, а також належних територіально йому місцевих судів, щодо яких останній володіє виключно організаційними зв'язками, що в подальшому буде розглянуто нами більш ґрунтовно.

О. В. Закропивний тлумачить поняття «округ» як узагальнену назву для декількох адміністративно-територіальних одиниць, об'єднаних в єдине ціле (територіальну одиницю) для вирішення якихось конкретних державних завдань (економічних, військових, політичних). Натомість категорію «судовий округ» автор тлумачить як територію кількох районів або їх частин, об'єднаних в одне ціле (територіальну одиницю) для доступного розташування судових органів з метою вирішення по суті судових справ, визначених юрисдикцій за правилами відповідного процесуального законодавства [66, с. 41]. Це питання

особливо актуалізувалося після повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року та залишається актуальним донині, оскільки ефективність організації системи судоустрою передусім визначається в результаті внутрішньоорганізаційної діяльності відповідних суб'єктів судового управління та судами вищого рівня, що мають координаційні й допоміжні повноваження стосовно судів нижчої ланки.

Розширення компетенції та поглиблення рівня залучення адміністративного суду апеляційної інстанції в обставини справи зумовлює потребу в більш якісному та систематизованому підході до організації такого судового засідання, урахування всіх об'єктивних факторів, а також своєчасного та чіткого виконання всіх юридичних обов'язків, передбачених законодавством України в частині комунікації зі сторонами – учасниками судового процесу з метою забезпечення рівного й справедливого дотримання ними прав і свобод людини та громадянина.

Так, апеляційні суди, крім своєї основної функції, здійснюють і низку інших, допоміжних функцій, які покликані сприяти оптимізації здійснення правосуддя та відображені в інших повноваженнях суду. Це такі дії суду, які прямо не стосуються процесуальної діяльності, а спрямовані на організаційне його забезпечення та здійснюються в позапроцесуальних формах (відносини з іншими судами, які, зокрема, виражаються у вивченні й узагальненні судової практики з різних категорій справ, що переважно розглядаються в судах відповідної області або регіону, проведенні аналізу судової статистики та прийнятті з цього приводу відповідних рекомендацій, проведенні значної роботи з надання методичної допомоги з метою правильного застосовування законодавства, заслуховування інформації голів місцевих судів щодо організації діяльності судів, які вони очолюють; відносини з органами державної виконавчої влади та юстиції, правоохоронними органами; планування роботи суду; організація обліку й ведення систематизації та кодифікації законодавства; організація кадрового, матеріально-технічного, фінансового забезпечення тощо) [106]. Саме ці напрями безпосередньо

стосуються форм і способів реалізації засади якісної діяльності суду адміністративної інстанції, оскільки без належного планування роботи, обліку та своєчасного аудиту законодавства України, високорівневого кадрового забезпечення (що включає як справедливий і законний добір на посаду суддів, а також працівників апарату суду, так і підвищення кваліфікації відповідними особами вже після прийняття на службу), належне матеріально-технічне забезпечення (що часто корелюється із засадами проведення судового засідання та обов'язковими його елементами, такими як безперервна відеофіксація (чи фотофіксація), або ж у протилежному змісті – забезпечення повної закритості судового засідання, а також організація та забезпечення збереження таємниці нарадчої кімнати) тощо.

Право на оскарження судового рішення в апеляційному порядку є однією зі складових права доступу до суду та права на справедливий суд загалом. Роль суду апеляційної інстанції полягає в тому, що він, будучи судом, здатним забезпечити особі правову визначеність у своєму становищі, виносячи остаточне судове рішення, здатний також виправити судову помилку, здійснену судом першої інстанції. У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини у своїй практиці не передбачає встановлення явних обмежень доступу до цього суду. Навпаки, держави, де створено суди апеляційної інстанції, мають передбачити можливість доступу осіб до цього суду. Обмеження, які встановлюються для доступу до суду апеляційної інстанції, мають бути непрямими (наприклад, часові межі для подання апеляційної скарги, відсутність публічного слухання справи, якщо таке слухання проводилося в суді першої інстанції) [63].

Рішеннями Європейського суду з прав людини визначено, що право на доступ до суду має «застосовуватися на практиці й бути ефективним». Для того, щоб право на доступ було ефективним, особа «повинна мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права» (рішення в справах «*Bellet v. France*» та «*Nunes Dias v. Portugal*»). Суворе трактування національним законодавством процесуального правила (надмірний формалізм) може

позбавити заявників права звертатися до суду (рішення ЄСПЛ у справі «Perez de Rada Cavanilles v. Spain»).

Восьмий апеляційний адміністративний суд у постанові від 30 серпня 2023 року в справі № 460/18318/22 зазначив, що з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві національне законодавство має забезпечувати достатній рівень доступу до суду в аспекті права на суд. Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права. Крім того, кожен, чий права та свободи, визнані в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13 Конвенції).

Урахування всіх об'єктивних обставин щодо функціоналу апеляційного суду в межах своєї компетенції дає змогу стверджувати, що для виконання поставлених законодавством України завдань апеляційний суд має характеризуватись стійким організаційно-управлінським базисом і функціонувати на повну потужність, що досягається передусім стійкими внутрішньоорганізаційними правовідносинами.

Зміст предметних повноважень апеляційного суду, як стверджує А. О. Згама, залежить від норм процесуального законодавства, що визначають об'єкт, суб'єкт апеляційного оскарження та дотримання строків і порядку подачі апеляційної скарги [71]. Ці компоненти так само пропорційно впливають на внутрішньоорганізаційну завантаженість суду та мають бути враховані під час побудови відповідних правовідносин і систем організаційного забезпечення вказаного процесу.

Також, на думку О. Курила, повноваження апеляційних судів поділяються на пов'язані зі здійсненням правосуддя та організаційні, що стосуються реалізації інших визначених законом завдань. Тенденцією останніх змін до процесуального законодавства є суттєве зменшення обсягу справ, що

розглядаються апеляційними судами. Ці повноваження в повному обсязі передані судам першої інстанції (місцевим загальним) [114, с. 105]. Відповідно, слід зауважити, що з урахуванням організаційного навантаження суду апеляційної інстанції щодо роз'яснення тих чи інших аспектів правозастосування законодавства України, важливим є те, що вони здійснюють цю діяльність незалежно від власної виключно правосудної завантаженості, що своєю чергою дозволяє констатувати незмінність організаційного навантаження на суди апеляційної інстанції навіть попри перерозподіл правосудного навантаження.

Г. О. Пономаренко зауважує, що адміністративно-правові відносини можуть виникати, змінюватися чи припинятися не лише під час діяльності органів виконавчої влади, де вони є справді домінуючими, а й під час внутрішньоорганізаційної діяльності інших органів (у Верховній Раді України, органах прокуратури, судових органах, зокрема апеляційних судах) [153, с. 195]. На нашу думку, основу організаційної діяльності відповідних судів становлять усі необхідні для цього нормативно-правові акти, згідно з якими адміністративний апеляційний суд є самостійним учасником адміністративних правовідносин. Крім того, з огляду на внутрішньоорганізаційну діяльність, до кола його компетенції належать ті важливі складові, що визначають його як суд – координатор судів місцевого значення, що знаходяться на території його обслуговування.

Підтвердження цьому слід шукати в законодавстві України. Так, згідно з главою 3 «Апеляційні суди» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах. Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з

розгляду адміністративних справ є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. До повноважень апеляційного суду належать такі: здійснення правосуддя в порядку, установленому процесуальним законом; аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду; надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства [161]. З метою висвітлення змісту й сутності, а також ролі й місця адміністративного апеляційного суду, на нашу думку, слід більш детально визначити його повноваження, до яких, згідно із законодавством України, належать:

1. Здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом. Це повноваження має дві складові крізь призму адміністративно-правових відносин. Перша стосується безпосередніх обов'язків як судді, так й апарату суду щодо організації судового засідання з дотриманням усіх необхідних для цього юридично визначених процедур (причому діяльність до моменту початку судового засідання, спрямовану на його забезпечення, слід вважати організаційною, оскільки вона переважно не стосується правосуддя). Натомість друга стосується безпосередньо функції правосуддя та зобов'язує суд, відповідно до законодавства України, забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина в судовий спосіб.

2. Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду; надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства. Це повноваження належить до категорії внутрішньоорганізаційних у широкому значенні, оскільки саме крізь призму такої діяльності судова практика та принципи й засади правозастосування набувають широкого вжитку в усій судовій владі України. Водночас, аргументуючи внутрішньоорганізаційне підґрунтя цього

повноваження, слід зазначити, що для реалізації та втілення в життя таких правничих взаємин, важливим є належно та цілеспрямовано організувати роботу апарату суду, що своєю чергою також регулюється додатковими, адміністративно-управлінськими інструментами та характеризується як внутрішньоорганізаційна діяльність, спрямована на забезпечення реалізації функції правосуддя відповідним судом. Дискусійним залишається питання «внутрішності» такої діяльності, оскільки апеляційний суд здійснює цю роботу в умовах двосторонньої взаємодії як з місцевим судом, так і з касаційним профільним судом.

Отже, апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції (у виняткових випадках – як суди першої інстанції), що створюються у відповідних апеляційних округах і мають певні межі своєї компетенції, зокрема здійснюють розгляд усіх категорій справ (здійснюють правосуддя), аналізують судову статистику, вивчають та узагальнюють судову практику, інформують про результати узагальнення судової практики та надають місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства. Однак у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 27) законодавець, визначаючи функції апеляційних судів, використовує поняття повноважень цього суду, а не його компетенції. З цього приводу В. Коротун констатує невідповідність предметно-понятійного змісту слова «повноваження» тим численним функціям суду, про які йдеться в цій статті [96, с. 36; 161].

Водночас, ураховуючи те, що відповідні елементи є складовими адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду та перебувають у межах праворегулювання законодавством України, що прийняте в установленій спосіб і набуло чинності, відповідна дискусія є суто теоретичною та не впливає на контекст діяльності апеляційного суду, а лише підтверджує його значуще місце в системі судоустрою України, демонструє важливість сутності та змісту внутрішньоорганізаційної діяльності такого суду [204].

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу основних теоретико-правових напрацювань дослідників, а також практики правозастосування норм законодавства України було досягнуто проміжних позицій щодо внутрішньоорганізаційної діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкта адміністративно-правового регулювання, поняття та загальної структури адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, ролі й місця судів апеляційної інстанції в системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права.

Доведено, що внутрішньоорганізаційна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання нерозривно пов'язана з діяльністю суду у сфері відправлення правосуддя, хоч і виокремлюється в окремий блок. Така позиція обґрунтована тим, що адміністративний суд апеляційної інстанції є не лише судовою установою, що відправляє правосуддя, а й органом, що в межах своєї компетенції надає допомогу та певною мірою координує діяльність судів нижчої ланки, які знаходяться на території його обслуговування та належать до кола предметної діяльності.

Встановлено, що адміністративно-правовий статус суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві – це комплекс норм законодавства України, що визначають коло компетенції такого суду, його права, обов'язки, повноваження, міру та зміст юридичної відповідальності як у сфері здійснення адміністративного судочинства, так і щодо забезпечувальної (внутрішньоорганізаційної) діяльності. Попри те, що адміністративно-правовий статус суду фрагментується на такі самі статуси його працівників, ці явища не є тотожними й уточнюються в законодавстві України.

Роль і місце апеляційного суду в адміністративному судочинстві визначені мірою та ступенем особливої (притаманної виключно йому)

діяльності, що провадиться суддею особисто й апаратом суду та прямопропорційно відображена в конкретних повноваженнях, а саме: здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом (що включає безпосередні обов'язки як судді, так і апарату суду щодо організації судового засідання, а також безпосередньо функцію правосуддя, що зобов'язує суд, відповідно до законодавства України забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина в судовий спосіб); аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду та надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства (оскільки саме крізь призму такої діяльності судова практика та принципи й засади правозастосування набувають широкого вжитку в усій судовій владі України). Водночас, аргументуючи внутрішньоорганізаційне підґрунтя цього повноваження, слід зазначити, що для реалізації та втілення в життя таких правничих взаємин, важливим є належно та цілеспрямовано організувати роботу апарату суду, що своєю чергою також регулюється додатковими, адміністративно-управлінськими інструментами та характеризується як внутрішньоорганізаційна діяльність, спрямована на забезпечення реалізації функції правосуддя відповідним судом.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Структура й особливості адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Адміністративно-правовий статус як базова теоретико-правова категорія охоплює низку елементів, пов'язаних з практикою правозастосування відповідного явища, оскільки саме ці структурні компоненти, найімовірніше, впливають на можливість повного та цілеспрямованого забезпечення функціонування всіх елементів і ланок, що спрямовані на утвердження ефективного правосуддя, а отже, діяльність суду відповідної інстанції.

Права і свободи людини та громадянина як базові структурні компоненти будь-якого демократичного ладу мають бути дотримані та забезпечені в повному обсязі, навіть попри діючий правовий режим воєнного стану та активні бойові дії, що негативно впливають на інститут прав і свобод людини та громадянина загалом. Водночас особливості адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві уможливають виконання покладених законодавством України функцій і повноважень, що спрямовані на забезпечення інтересів правосуддя, а отже, прав і свобод людини та громадянина.

Крім того, процес провадження в адміністративному судочинстві є досить вузькопрофілізованим і специфічним, що ускладнює функціонування суду апеляційної інстанції та зумовлює потребу в більш ефективному підході до процесів організації його роботи й загальноорганізаційної діяльності, яка відображається у взаєминах з іншими судами.

Визначаючи ефективність судової реформи та поліпшення умов і результатів функціонування судової системи України, слід урахувати, що, крім зовнішнього, суто статистичного її вияву (кількість розглянутих справ, обсяги фінансового забезпечення судової системи тощо), важливим є правове закріплення ролі місцевих судів у системі судової влади та місця в ієрархії судових органів. Подібне закріплення, яке здійснюється через наділення місцевих судів відповідним правовим статусом, є визначальним з точки зору перспектив функціонування переформованої судової системи України [198]. Оскільки адміністративно-територіальний устрій країни змінюється, а низка територій України залишаються тимчасово окупованими, важливим і необхідним, на нашу думку, є застосування аналогії в науці та опрацювання проблемних питань, окреслених іншими авторами, зокрема тих, що стосуються місцевих судів, до прогнозування ймовірних проблем і знаходження способів їх розв'язання на рівні діяльності суду апеляційної інстанції, котрий є важливою складовою системи судоустрою та потребує значної уваги наукової спільноти.

На думку І. Антипової, правовий статус судів в Україні визначається правовими, інструментальними й організаційними елементами (завдання, функції, адміністративні повноваження, юридичні гарантії), які у взаємопов'язаній конструкції розкривають місце, особливості впливу й умови в площині реалізації судочинства [6, с. 198]. У контексті адміністративного провадження, що власне й належить до компетенції апеляційного адміністративного суду, адміністративно-правовий статус такої юридичної особи – суб'єкта правосуддя має низку особливостей, що на нашу думку, виявляються в колі притаманних йому повноважень.

В. В. Сухонос зазначає, що категорія правового статусу будь-якого державного органу може і повинна бути методологічною основою пізнання його природи, принципів організації, форм та методів діяльності, а також сприяти правильному розумінню сутності державного механізму як цілісної системи. Однак не можна зводити значення категорії правового статусу лише до теоретичних аспектів, оскільки в умовах демократичного устрою будь-який

орган державної влади має діяти виключно в межах закріпленого за ним правового статусу [186]. Відповідно, юридична природа такого органу, як адміністративний апеляційний суд, виявляється у двох контекстах, один з яких – це здійснення судочинства (відправлення правосуддя), а другий – організаційний (внутрішньоорганізаційний). Саме факт можливості такої діяльності суду (дуалістичності здійснюваних функцій), на нашу думку, належить взяти до уваги та врахувати як його особливість, що виокремлює суд апеляційної інстанції з-поміж інших.

О. Калашник зазначає, що правовий статус суду – це сукупність його ознак як органу судової влади та комплексу повноважень, наданих для здійснення судочинства, що впливають із засад організації та діяльності. У структурі правового статусу суду наявні три блоки: цільовий (мета, завдання, функції, принципи), структурно-організаційний (порядок утворення та ліквідації, організаційне забезпечення, склад суду) і компетенційний (юрисдикція як компетенція з розгляду справ певних категорій) [78, с. 16]. Оскільки ми попередньо вже окреслювали позицію стосовно цього поділу, слід звернути увагу на те, що більшість учених переважно виокремлюють організаційно-правові основи забезпечення діяльності суду в самостійний блок, відмежовуючи його від функції здійснення правосуддя, що, на нашу думку, є сумнівним, оскільки організація роботи як процес передусім спрямована на забезпечення реалізації функції судочинства та повноважень у сфері відправлення правосуддя.

Водночас О. А. Калашник також стверджує, що структуру правового статусу місцевого загального суду становлять три блоки: цільовий (мета і завдання, функції та принципи), структурно-організаційний (порядок утворення і ліквідації, організаційне забезпечення, склад суду) та компетенційний (юрисдикція як компетенція з розгляду справ певних категорій) [79]. З огляду на зазначене, варто зауважити, що структурно-організаційний блок виконує більш широку функцію, ніж інші, оскільки безпосередньо спрямовується на забезпечення функцій, виділених суду як обов'язкові та створює такі обставини

й умови, щоб права і свободи людини та громадянина були дотримані та забезпечені в судовому порядку повною мірою, що відповідно стосується й власне судового процесу.

До елементів правового статусу суду не слід зараховувати правові гарантії, попри те, що окремі дослідники вважають їх складовими статусу суб'єктів публічного права. Гарантії перебувають за межами суб'єкта права й поза правовим статусом. Правові гарантії – це правові засоби, виражені в нормативно-правових приписах, реалізація яких може забезпечити або забезпечує можливість реалізації інших нормативно-правових приписів [46]. Наша думка так само співвідноситься із запропонованим, оскільки юридичні гарантії за своєю правовою природою належать до дещо іншого виду забезпечення функціонування особи публічного права й визначаються незалежно від змісту і структури правового статусу особи. Саме тому юридичні гарантії варто розглядати поза межами підрозділу, де аналізується адміністративно-правовий статус адміністративного суду апеляційної інстанції.

Наприклад, об'єктивними характеристиками адміністративно-правового статусу апеляційних господарських судів в Україні є сукупність таких елементів: територія (округ), на якій діє такий суд, порядок створення, реорганізації, ліквідації таких судів, загальні функції та завдання суду, окремо його компетенція, а також статус суддів, інстанційна спеціалізація, засади функціонування структурних частин апарату суду, їх повноваження та компетенція. Водночас суб'єктивними його характеристиками є правова природа займаної посади й основні засади діяльності, зокрема механізми призначення, звільнення, заохочення, взаємодії та відповідальності працівників апарату апеляційного судового органу, їхні завдання, посадові обов'язки та права [174]. Таким чином, особливість адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції полягає передусім у тому, що коло його компетенції та повноваження, що безпосередньо є домінуючими у відносинах між судами місцевого рівня та підпорядковувальні повноваження, пов'язані із взаєминами з касаційним профільним судом (Касаційним

адміністративним судом). Це є основною особливістю адміністративно-правового статусу відповідних юридичних осіб як учасників внутрішньоорганізаційних, тобто управлінських, правовідносин.

Розглядаючи трансформацію правозахисної функції судової влади в процесі проведення судової реформи в Україні, С. З. Чорна зазначає, що науково-теоретичними основами щодо функцій суду варто розуміти сукупність теоретичних знань, положень юридичної науки, своєрідний гносеологічний фундамент, спираючись на який можна сформулювати об'єктивне та достатнє бачення сутнісних і формальних аспектів здійснення правосуддя як функції судової влади [199, с. 70]. З цього випливає, що основною функцією судової влади в Україні є здійснення правосуддя іменем України, а всі інші функції як структурні елементи адміністративно-правового статусу відповідної юридичної особи передусім слугують стверджувальним і додатково мотивувальним елементом реалізації відповідної компетенції суду, утілення її в життя та забезпечення дотримання принципу прав і свобод людини та громадянина у відповідній діяльності.

Аналізуючи позиції наведених і багатьох інших науковців, О. В. Мещерякова зазначає, що, попри різноманітність думок стосовно структурних елементів адміністративно-правового статусу, права та обов'язки становлять основу правового статусу, а отже, є його обов'язковими елементами. Причому дослідниця також зараховує до складу адміністративно-правового статусу інші елементи [129, с. 610; 151, с. 61]. Водночас нам імпонує дещо ширша позиція щодо цього явища, оскільки права та обов'язки органу державної влади становлять передусім зміст його компетенції, що за цих умов слугує основоутворюючою категорією та сприяє забезпеченню реалізації функції правосуддя відповідним судом, з огляду на що стосовно апеляційного адміністративного суду слід вживати саме поняття «повноваження», а не «права та обов'язки», причому зміст і сутність цих категорій як структурні елементи поняття «повноваження», так само як й інші, можуть бути вивчені.

В. Бігун зазначає, що формальною ознакою правосуддя є його здійснення у формі судочинства судами як державними органами, а змістовою – відповідність вимогам справедливості й забезпечення ефективного поновлення в правах. Формальна ознака правосуддя конкретизується у функціональному розумінні правосуддя, яке ототожнюють із судочинством, судовим розглядом справ. Натомість змістове розуміння передбачає зосередження на внутрішніх характеристиках судової діяльності, наприклад, справедливості як меті правосуддя [16, с. 109]. Відповідно, ефективність поновлення прав і свобод людини та громадянина в адміністративному порядку постає як категорія, що потребує укріплення правореалізаційними нормами та сприймається як та, на втілення в життя якої й створюються широкі, розгалужені й детально опрацьовані елементи адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду.

Адміністративно-правовий статус адміністративних судів – це визначений нормами адміністративного права правовий статус адміністративних судів, який складається із сукупності елементів, визначальне місце серед яких посідає інстанційна й територіальна юрисдикція щодо розгляду публічно-правових спорів, однією зі сторін яких є орган публічної влади. Серед особливостей адміністративно-правового статусу адміністративних судів як суб'єктів взаємодії з органами публічного адміністрування варто виокремити такі: 1) не містить традиційного розподілу елементів на права, свободи й обов'язки, а респондується виключно компетенцією, що виявляється у відповідній юрисдикції; 2) адміністративна юрисдикція, згідно з чинним законодавством, диференціюється на інституційну й територіальну; 3) регламентується не лише матеріальними, а й процесуальними нормами права; 4) розглядає справи адміністративної юрисдикції, у яких органи публічного адміністрування можуть бути однією зі сторін, причому адміністративні суди можуть взаємодіяти з цими органами й поза судовим процесом [44]. Саме можливість взаємодії відповідних судових підрозділів (підрозділів апарату суду) з іншими органами державної влади й

поза судовим процесом слугує ще однією особливістю адміністративно-правового статусу відповідного суду, що варта уваги. Саме завдяки можливості налагодження двосторонніх державницьких зв'язків із судом нижчого чи вищого рівнів апеляційний суд перебуває в багатьох інших зв'язках, що значно розширює коло його компетенції. Крім того, слід звертати увагу на можливість взаємодії з усіма без винятку органами державної влади, що перебувають як на території обслуговування відповідного суду, так і поза нею.

Універсальними структурними компонентами правового статусу суду є функції, повноваження та процедурно-процесуальні форми, у яких суд здійснює діяльність. Усі інші компоненти можуть розглядатися як варіативні. Розширення кола універсальних елементів правового статусу суду за рахунок включення варіативних компонентів є штучним, здатне призвести до формування не зовсім правильного уявлення про суд як суб'єкт права. Базовим елементом правового статусу суду є функції, які визначаються соціальним призначенням судової влади та завданнями, що покладаються на суд, визначають повноваження та процедурно-процесуальні форми як компоненти правового статусу названого суб'єкта права. Найбільш стійким компонентом правового статусу суду є функції, найбільш мінливим – процедурно-процесуальні форми діяльності. Єдиною та універсальною функцією, властивою суду за юридичною природою, є здійснення правосуддя. Інші функції, якими суди наділяються для реалізації поставленої мети та покладених завдань, мають допоміжний характер [118]. Ще однією особливістю адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду, на нашу думку, слід визнати його процедурно-процесуальну форму діяльності, що через свою нестійкість і системну динамічність, а також перманентний характер, зумовлює потребу у виконанні ще однієї функції апеляційним судом – ведення судової статистики й узагальнення судової практики в межах компетенції, що слугуватиме допоміжним фактором (матиме консультативно-дорадчу роль) під час відправлення правосуддя іншими судами.

Елементи адміністративно-правового статусу апеляційних господарських судів в Україні доцільно класифікувати на три блоки: 1) загальні – коло елементів, що є спільними для всіх судових органів такого самого рівня: територія (округ), на якій діє такий суд, порядок створення, реорганізації, ліквідації таких судів, загальні функції та завдання суду й окремо його компетенція, а також статус суддів. Усі ці елементи відображені в спеціалізованому законі та Основному Законі України; 2) спеціальні – інстанційна спеціалізація аналізованих суб'єктів, що відрізняє їх від судових органів такого самого рівня, тобто повноваження суду апеляційної інстанції щодо перегляду або вирішення господарських спорів; 3) специфічні – сукупність закріплених адміністративною нормою засад та організаційно-функціональних правил діяльності апеляційного судового органу, що зумовлені: а) організаційно-структурною побудовою апарату суду – засади функціонування структурних частин апарату суду, їхні повноваження та компетенція, що в подальшому реалізовується персоніфікованими працівниками; б) специфікою діяльності працівників його апарату – правова природа обійманої посади та основні засади діяльності, зокрема механізми призначення, звільнення, заохочення, взаємодії та відповідальності, а також їхні завдання, посадові обов'язки та права. Лише в сукупності зазначені елементи можуть відтворити реальний адміністративно-правовий статус апеляційних господарських судів в Україні [174]. Відповідно, найбільш ефективно всі окреслені структурні елементи адміністративно-правового статусу відповідного утворення функціонують за умови відсутності дублювання, злагожденості роботи та в контексті чіткої окресленості поставлених завдань. На нашу думку, найбільш значущою є внутрішньоорганізаційна діяльність суду, адже вона пов'язана з правореалізацією, чітким втіленням у життя окреслених у нормативно-правових актах приписів і норм. Крім того, з-поміж особливостей адміністративно-правового статусу апеляційних адміністративних судів слід виокремити декілька найбільш глобальних і таких, що безпосередньо пов'язані з внутрішньоорганізаційною діяльністю суду.

Інстанційна юрисдикція (компетенція). Адміністративна юрисдикція суду, як й адміністративна юрисдикція загалом, активно розглядається фахівцями. Привертає увага така позитивна риса наукових досліджень, як логічність викладу матеріалу, наведення словникових і доктринальних визначень понять «адміністративна юрисдикція», «публічно-правовий спір», «підсудність», розгляд їх специфіки в певних галузях права. Однак багатоаспектність і численність наукових досліджень не забезпечила однозначності тлумачення навіть основних понять проблематики. Дискусійність поглядів зумовлена як недосконалою позицією законодавця щодо застосування різних правових категорій у правових документах, так і відсутністю єдиних підходів вчених щодо вироблення авторських дефініцій. Структура адміністративної юрисдикції суду розкривається більш узагальнено з урахуванням особливостей вирішення публічно-правових спорів стосовно тих чи інших суспільних відносин. Причому науковці беруть до уваги передусім ознаки, які вони вважають основними [201]. Відповідно, предметна обмеженість поняття «інстанційна юрисдикція» чітко корелюється з його законодавчим наповненням. Причому якщо в умовах дослідження адміністративного апеляційного суду з межами цього явища зрозуміло все, то щодо його сутнісного наповнення, на нашу думку, необхідно все ж зауважити на низці аспектів і тонкощів, що пов'язані як з нормативно-правовим визначенням цього явища, так і крізь призму правореалізації відповідних норм і положень як під час провадження судочинства, так і в контексті організаційно-правової форми – внутрішньоорганізаційної діяльності суду.

На означення інстанційної юрисдикції раніше була виділена лише одна стаття, та й визначалася вона як інстанційна підсудність адміністративних справ. Сутність підсудності вчені досліджували в різних аспектах. Так, підсудністю вважають інститут адміністративно-процесуального права, норми якого залежно від сукупності ознак і властивостей адміністративної справи, компетенції суду та інших критеріїв визначають, у якому адміністративному суді та в якому складі цього суду вона має розглядатися в першій, апеляційній

чи касаційній інстанції [30, с. 19]. На нашу думку, ототожнивши поняття інстанційної юрисдикції з терміном «компетенція суду», слід більш детально визначити межі та зміст відповідного явища, оскільки в контексті формування засад адміністративно-правового статусу адміністративного апеляційного суду воно є визначальним і важливим.

Низка дослідників сутність інстанційної підсудності тлумачать як кореляцію справ і судів за такою ознакою, як місце суду в компетенційній ієрархії, тобто розмежовують компетенцію адміністративних судів різних рівнів (першої, апеляційної та касаційної інстанцій) [93, с. 29]. Варто зауважити, що така особливість адміністративно-правового статусу відповідної юридичної особи обґрунтовується лише у звуженому значенні, оскільки в більш широкому зазначене поняття набуло б чітких організаційно-правових та інших ознак, які передусім корелюються з наявними в законодавстві чіткими правами й обов'язками відповідного органу, що спрямовуються на забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Водночас юрисдикцію визначають з огляду на сукупність адміністративних ознак (властивостей) справи, на основі яких закон визначає суд, що має право розглянути справу й вирішити її по суті. Причому юрисдикція справи визначається за допомогою таких критеріїв, які характеризують різновиди юрисдикції справ: 1) предмет судового розгляду – спір про право; 2) суб'єктний склад сторін спору; 3) інстанційна побудова судової системи; 4) територія, на яку поширюється діяльність суду. Відповідно до цих критеріїв розмежування компетенції різних судів виокремлюють такі види адміністративної юрисдикції: а) предметна; б) суб'єктна; в) інстанційна; г) територіальна [99, с. 160]. З огляду на те, що інстанційна підсудність як зміст і сутність компетенції саме адміністративного апеляційного суду поглинає відповідно організовуваний судовий процес, важливою є вказівка на те, що тонкощі й особливості адміністративного судочинства прямопропорційно пов'язані з відповідним адміністративно-правовим статусом і його елементи,

що описуються нами, спрямовані на забезпечення втілення в життя норм законодавства, зокрема процесуального характеру.

Призначення інстанційної підсудності – визначити рівні можливості щодо оскарження судових рішень для кожної адміністративної справи, тобто передбачити однакову кількість судових інстанцій для того, щоб право особи на оскарження і перегляд судового рішення необґрунтовано не обмежувалося, та підсудності кількох пов'язаних між собою вимог – забезпечити об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в межах адміністративного судочинства [72, с. 250–251]. Тобто чітка вказівка в колі компетенцій суду щодо можливості чи неможливості розгляду тих чи інших адміністративних справ прямопропорційно пов'язана зі змістом норм законодавства України стосовно регламентації діяльності суду, що впливає на наповнення інших положень і норм адміністративно-правового статусу, унеможливаючи чи вможливаючи певну діяльність у судовому засіданні чи під час підготовки до нього.

Нерідко інстанційну юрисдикцію вчені ототожнюють з поняттям підсудності, що, на нашу думку, є дещо надмірним з точки зору теорії адміністративного права. Так, на думку О. О. Кубоби підсудність адміністративних справ можна розглядати у двох аспектах: 1) як правовий інститут, норми якого регулюють належність адміністративної справи до компетенції окремої ланки системи адміністративних судів та конкретного адміністративного суду цієї ланки зокрема; 2) як сукупність адміністративних справ, які завдяки своїм властивостям (зміст справи, суб'єкт справи, предмет справи) належать до компетенції як системи адміністративних судів загалом, так й окремого суду цієї системи зокрема [107, с. 64]. Слід зауважити, що підсудність є непорушною складовою та підґрунтям діяльності конкретного суду, проте в системі координат «інституційність» і «компетенція» ця категорія є виключно предметно орієнтуючим фактором, що визначає сферу та слугує формою для наповнення її змісту поняттями компетенції та інституційності.

М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців та І. Б. Стахура наводять такі характерні ознаки правового спору: 1) правовий спір виникає лише з юридично значущих дій його учасників (тобто таких, що мають юридичні наслідки); 2) правовий спір спрямований на реалізацію та захист прав, свобод, інтересів, а також виконання обов'язків особи; 3) реалізація інтересів однієї сторони спору здебільшого може призвести до неможливості задоволення інтересів іншої; 4) юридичною основою спору є гарантована законом можливість захисту права, свободи чи інтересу особи; 5) способи вирішення правових спорів, встановлені законом, не позбавляють особу можливості звернутися до альтернативних засобів захисту прав [5, с. 131–132]. З огляду на те, що зміст і сутність правового спору як теоретико-правової категорії чітко корелюється з можливістю чи неможливістю його врегулювання адміністративним судом апеляційної інстанції, важливим і необхідним є дотримання меж допустимості під час здійснення судочинства в контексті поновлення тих чи інших прав і свобод людини та громадянина, що звернулися до суду, крізь призму дотримання вимог до категорії «правовий спір» або «адміністративно-правовий спір» у більш вузькому значенні.

Правила інстанційної юрисдикції адміністративних справ становлять алгоритм визначення компетентного суду для розгляду й вирішення конкретної справи. Під час визначення інстанційної юрисдикції визначають, які суди розглядають справи в першій інстанції, а які – в апеляційній і касаційній інстанціях. Закон встановлює, які саме з процесуальних дій має право провадити цей суд, тобто окреслює його функції. Так, інстанційна юрисдикція визначає обсяг повноважень суду кожної ланки єдиної системи судоустрою України: місцевих судів, апеляційних судів та Верховного Суду [100]. Р. В. Ватаманюк вважає, що предметна підсудність справ адміністративним судам розглядається як сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з визначенням конкретного адміністративного суду під час подання позовної заяви, зважаючи на суб'єктний склад учасників провадження та предмет спору [31, с. 214]. Зазначене підтверджує позицію про

те, що зміст і сутність інстанційної юрисдикції суду прямопропорційні категорії його компетенції, що є ефективним і результативним з точки зору організації діяльності будь-якого суду. Крім того, у контексті організації діяльності адміністративного суду апеляційної інстанції чіткість і зрозумілість норм законодавства України в частині визначення інстанційної юрисдикції (компетенції) адміністративного суду прямопропорційно впливають на можливість ефективної організації діяльності останнього.

Територіальна юрисдикція. Науковці зазначають, що територіальна підсудність встановлює кореляцію справ і судів за такою ознакою, як місце розгляду справи, тобто визначає, який адміністративний суд може розглянути конкретну адміністративну справу за першою інстанцією [93, с. 39]. Відповідно, у межах діяльності адміністративного апеляційного суду важливою особливістю є також те, що до кола його територіальної юрисдикції належить не лише конкретна географічна одиниця в загальнопросторовому контексті, а й місцеві адміністративні суди, що перебувають на його території, як структурні одиниці системи судоустрою, що знаходяться в його підпорядкуванні.

Дотримання правил територіальної підсудності адміністративних справ є додатковою гарантією доступності правосуддя та забезпечення дотримання прав як позивача, так і відповідача в адміністративному судочинстві. Про важливість дотримання процесуальних правил у діяльності судів, зокрема щодо територіальної підсудності, зазначено і в рішеннях ЄСПЛ: «фраза “встановленого законом” поширюється не лише на правову основу власне існування суду, а й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність» [165]. Таким чином, межі та зміст територіальної юрисдикції адміністративного апеляційного суду передусім пов’язуються з нормативно-правовим змістом компетенції, закладеної в нормативно-правових актах, що визначають діяльність системи судоустрою України.

Залежно від організаційної структури учасників адміністративного судочинства можна класифікувати на індивідуальних (фізичні особи) та колективних (юридичні особи, колективні суб’єкти без статусу юридичної

особи – об'єднання мешканців будинку, квартальні, вуличні комітети тощо) [145]. Зазначене слід визнати особливістю функціонування апеляційного адміністративного суду, адже, з одного боку, у судовому спорі може брати участь особа (як фізична, так і юридична), а з іншого – це завжди юридична особа – орган державної влади, що є протилежною стороною. У цьому й полягає специфіка відповідного судочинства.

Територіальна юрисдикція розподіляє компетенцію з розгляду й вирішення адміністративних справ за позовами між судами однієї ланки залежно від території, на яку поширюються їхні повноваження. Вона персоніфікує суди з розгляду справ, визначає, який конкретно суд може розглянути конкретну справу по першій інстанції [98]. Територіальна юрисдикція адміністративного апеляційного суду тісно пов'язана з його інстанційною юрисдикцією (компетенцією), адже особливість його діяльності полягає в можливості взаємозамінності функцій на стадії апеляційного провадження та на першій стадії судового розгляду, що може бути реалізовано одним – апеляційним судом.

О. В. Рой зазначає, що термін «підсудність» коректно можна застосовувати в адміністративному процесі лише для позначення так званої територіальної юрисдикції, проте проведений аналіз засвідчує, що законодавець вирішив на законодавчому рівні взагалі ототожнити поняття юрисдикції та підсудності. Така логіка законодавця, на думку науковця, виглядає непослідовною з наукової точки зору та підлягає уточненню. Доволі поширене використання слова «юрисдикція» у нових редакціях кодексів, можливо, пояснюється впливом англійських правових джерел, які часто використовують термін «jurisdiction». Також науковець вказує, що окреме виділення предметної підсудності є певною мірою особливістю саме адміністративного судочинства, оскільки лише в його межах виникає потреба в детальній регламентації цього питання. В адміністративному судочинстві внаслідок розподілу функцій судів першої інстанції між різними місцевими судами, а також різними ланками адміністративних судів правила предметної підсудності мають необхідний

характер [167, с. 119, 121–122]. Водночас, на нашу думку, більш важливим є питання територіальної підсудності (тобто, як слушно зазначає автор, юрисдикції). Позицію законодавця щодо ототожнення відповідних понять ми розділяємо, адже попри те, що з точки зору теорії права проблематика диференціації цих понять притаманна науковим дослідженням, крізь призму правозастосовної практики їх розбіжність і протилежний зміст нівелюються та не мають суттєвого значення, а змістове наповнення цього явища залишається тотожним і взаємозамінним стосовно організації цієї ланки судової влади.

У теорії адміністративного судочинства територіальною (просторовою) юрисдикцією вважають сукупність правил, що визначають розмежування компетенції адміністративних судів одного рівня щодо розгляду адміністративних справ по першій інстанції, залежно від території, на яку поширюється їх діяльність [142]. Загалом правила територіальної юрисдикції є менш жорсткими, ніж правила предметної юрисдикції, адже вважається, що рівень суду належний, але внаслідок порушення правил територіальної юрисдикції можуть створюватися додаткові незручності, які, однак, зазвичай на зміст рішення об'єктивно не впливають. Отже, нові підходи та правила територіальної юрисдикції, що впроваджені змінами до Кодексу адміністративного судочинства України, сприятимуть відкритості й полегшенню доступу до правосуддя [98]. Основна особливість територіальної юрисдикції адміністративного апеляційного суду, яка полягає в багатоманітності підходу до вирішення судового спору на першому та другому рівнях судової інстанційності, значною мірою дозволяє спрощувати судову комунікацію та прямопропорційно впливає на рівень доступу до правосуддя, забезпечуючи його спрощення.

Для забезпечення сталого функціонування судової влади, а отже, доступності адміністративного суду в умовах воєнного стану, було вжито декілька термінових заходів законодавчого й управлінського характеру. Зокрема, було прийнято зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до яких у період дії надзвичайного чи воєнного стану та

протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, Державній судовій адміністрації надано повноваження визначати кількість суддів у суді з урахуванням судового навантаження [147; 156]. Така особливість є ще одним наріжним каменем у контексті територіальної юрисдикції адміністративного апеляційного суду та суттєво впливає не лише на доступність правосуддя в такий спосіб, а й інституційну спроможність судової влади адміністративної предметності щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина. Це прямопропорційно впливає на можливість та ефективність внутрішньоорганізаційної діяльності апарату конкретного суду, адже такий суттєвий і значний пласт перерозподілених функцій загалом впливає на його діяльність.

Закріплення на законодавчому рівні можливості зміни територіальної юрисдикції (підсудності) адміністративних справ та застосування принципу екстериторіальності в адміністративному судочинстві є дієвим правовим інструментом забезпечення конституційного права на судовий захист і недопущення його обмеження навіть у надзвичайних, кризових ситуаціях. Зміст принципу екстериторіальної підсудності слід розглядати як зміну загальної територіальної юрисдикції (підсудності) судових справ шляхом передання компетенції щодо їх розгляду найбільш наближеному територіальному суду або іншому суду, визначеному рішенням Вищої ради правосуддя або розпорядженням Голови Верховного Суду. В умовах воєнного стану роль інституту зміни територіальної підсудності також полягає в тому, що він є додатковим засобом забезпечення безпеки судів, працівників судів та учасників адміністративного судочинства в зоні активних бойових дій чи на тимчасово непідконтрольних Україні територіях [147]. Саме в цьому, на наше глибоке переконання, полягає важливість, сутність і зміст особливостей елементів адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції, оскільки серед інших судів у системі судоустрою України він є єдиним з такою природою, що втілює в собі повноваження щодо врегулювання

правовідносин між особами та державою в різні, досить багатоманітні способи та із застосуванням багатьох елементів та інструментів не лише судочинства, а й менеджменту, державного управління тощо.

2.2. Завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Завдання як елемент адміністративно-правового статусу органу державної влади є загальноправовими обмеженнями щодо здійснення позакомпетенційної діяльності та потребують, на нашу думку, серйозної уваги з боку науковців і дослідників. Крім того, функції є однією з небагатьох теоретико-правових категорій, що безпосередньо належать до структури правового статусу органу та чітко визначаються в законодавстві України, окремих його нормах і положеннях. Саме від чіткості формулювання норм і положень щодо визначення завдань і функцій залежить ефективність діяльності відповідного органу державної влади, а оскільки в цьому контексті йдеться про функціонування окремого, одного з найбільш важливих елементів системи судоустрою та правосуддя загалом, чіткість, виваженість і зрозумілість в опрацюванні цього наукового питання потребує пильної дослідницької уваги.

Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень. З положень ст. 6 зазначеного Кодексу випливає, що право на судовий захист адміністративним судом гарантується кожному [4]. З огляду на регламентовані положення, найбільш

точним і змістовним формулюванням щодо визначення завдань судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві може бути лише деталізація зазначених норм за різними ознаками та структурними особливостями, що залежать як від рівня суду (апеляційний адміністративний суд), так і від стадії судочинства, за якою останній здійснює свою діяльність. Крім цього, на нашу думку, доцільним буде використання практики Європейського суду з прав людини для визначення та більш широкого наповнення теоретико-правового підходу до розуміння поняття «завдання судів апеляційної інстанції».

У справі «Кресс проти Франції» від 7 червня 2001 року Європейський суд з прав людини погодився з тим, що порівняно із судами загальної юрисдикції, адміністративні суди Франції, з огляду на історичні причини, мають особливі відмінні характеристики. Безперечно, запровадження й існування власне інституту адміністративних судів є найзначнішим досягненням правової держави, особливо тому, що право приймати рішення стосовно дій адміністративних органів було надано цим судам не без опору. Навіть сьогодні спосіб поповнення кадрового складу адміністративних судів, особливий статус їх представників, відмінний від статусу представників судів загальної юрисдикції, й відмінні принципи функціонування системи цих судів демонструють, як складно було державному чиновнику виконавчої гілки влади погодитися з тим, що його дії можуть стати об'єктом перегляду судів [163]. Ці положення чітко визначають важливість не лише системи адміністративного судочинства для української державності та демократії світу загалом, а й чітко вказують на те, що ті функції та завдання, що виконуються або ж поставлені перед кожною ланкою системи судоустрою України у сфері адміністративних правовідносин релевантно та співмірно зобов'язані бути виконаними в усьому й найбільш повному можливому обсязі задля захисту прав і свобод людини та громадянина [232].

Ураховуючи міжнародний досвід, слід зазначити, що англосаксонська система адміністративного судочинства ґрунтується на рівності всіх посадових

осіб перед судом, неприпустимості виведення чиновників з-під юрисдикції тих самих судів, з якими мають справу всі інші громадяни. Адміністративні спори між громадянами й органами публічного управління у Великій Британії розглядають звичайні суди загальної юрисдикції, зокрема апеляційні. Водночас існують також органи, які мають вторинне, похідне значення, хоча теж виконують судові функції. Ними є трибунали або квазісудові органи, які здійснюють, так би мовити, спеціальне правосуддя. Функціонують вони з 1958 року – з моменту прийняття Закону про трибунали й розслідування. Трибуналам відведено проміжне становище між адміністрацією й загальними судами. Членами трибуналу можуть бути не лише правознавці, а й особи, які мають спеціальні звання у сфері діяльності, якою опікується цей орган. Його завданням є поновлення права тієї чи іншої особи на допомогу або послугу, що передбачено конкретним законом. Традиційно трибунали цієї країни поділяють на дві групи – трибунали у сфері управління економікою (полкові, промислові, земельні, транспортні, лісові тощо) і трибунали у сфері соціального управління (медичні, пенсійні, соціального забезпечення тощо). Вони розглядають адміністративні спори між державними органами, посадовими особами й громадянами як перша інстанція. На рішення трибуналу може бути подано скаргу в адміністративному порядку (міністру або до апеляційного трибуналу) або до суду загальної юрисдикції, який здійснює наглядову функцію. Справи в трибуналі розглядаються його колегією в складі головуючого та двох членів трибуналу. Процедура розгляду є спрощеною, оперативною й економною. Єдиного процесу не існує, усі скарги розглядаються в порядку позовного провадження, участь адвоката не є обов'язковою [48, с. 64]. Така адміністративно-правова модель функціонування системи судоустрою у Великій Британії чітко демонструє, що з урахуванням багатоскладовості функціонування відповідної системи, поліваріативності її застосування, а також низки тих важливих напрямів правозахисту та правоохорони суспільства, що забезпечуються в адміністративно-правовому порядку, визначення чіткого переліку завдань такої діяльності є основоположним з точки зору

внутрішньоорганізаційної діяльності, а визначення та змістове наповнення, а також напрацювання механізму реалізації на практиці чітко сформульованих функцій є ще більш пріоритетною ціллю.

Завдяки перегляду судових рішень забезпечується дотримання однієї з головних конституційних норм – права людини на захист. Ця процедура вищого суду сприяє забезпеченню ухвалення судами законних та обґрунтованих рішень, недопущенню будь-якого порушення законодавства, прав, свобод і законних інтересів учасників адміністративного процесу. Крім того, завдяки цьому вищі суди мають виявляти слабкі сторони діяльності інших судів, узагальнювати й надавати відповідні роз'яснення цим учасникам з метою гарантування однакового застосування законодавства судами всіх рівнів і формування цілісної судової практики [3, с. 223]. Основним завданням функціонування адміністративного апеляційного суду є перегляд судових рішень, що своєю чергою потребує всебічності та змістовності зазначеного процесу, котрий дозволяє говорити про роль і місце апеляційного суду в системі українського судочинства, формулювати його функції та завдання так, щоб компетенції конкретно взятого суду не перетинались з іншими ланками та структурними одиницями системи судоустрою України.

Крім того, Конституційний Суд України констатує, що на підставі положень Конституції України про судову спеціалізацію (ч. 1 ст. 125) і про гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55) в Україні утворено окрему систему судів адміністративної юрисдикції. Захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень визначений як безпосереднє завдання адміністративного судочинства (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України). Адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності стало тим конституційно та законодавчо закріпленим механізмом, що розширив можливості людини для здійснення права на судовий захист від протиправних

рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [4]. З огляду на положення рішення Конституційного Суду України, урегульованим є питання щодо визначення основного завдання адміністративного суду – захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Ураховуючи специфіку судочинства, а також можливість помилок і процедурних порушень, керуючись принципом доступу до правосуддя та забезпечення дотримання прав і свобод людини, слід зауважити, що важливим є чітке та зрозуміле визначення всіх структурних елементів адміністративно-правового статусу апеляційного адміністративного суду.

Науковці стверджують, що апеляційний суд специфічну структуру. Жодних функцій стосовно нижчих судів він не має, за винятком однієї – переглянути ті справи й рішення, які вже були прийняті судом першої інстанції. Згідно із законодавством, основним завданням цього суду є перегляд судових рішень, винесених судами першої інстанції в порядку чинного законодавства [50, с. 107; 81, с. 17]. Водночас, на нашу думку, таке різке висловлювання дослідників та подекуди неповне тлумачення позиції Конституційного Суду України не відображає повною мірою завдань і функцій апеляційного адміністративного суду, оскільки останній уповноважений роз'яснювати положення законодавства України та вести судову статистику, що своєю чергою може в подальшому виявлятися у контролі за реалізацією наданих рекомендацій, передусім під час перегляду справ і рішень, що прийняті судом першої інстанції, котрий розглядав справу. Крім того, варто зауважити, що можливість проведення слухання апеляційним судом як судом першої інстанції взагалі накладає додатковий відбиток на контекст завдань і функцій відповідного утворення.

О. Д. Трач слушно зауважує, що в українському законодавстві суди декількох судових інстанцій можуть виконувати фактично одне й те саме завдання, дублювати один одного, що призводить до зниження ролі суду першої інстанції. Тому в існуванні різних судових органів для виконання

одного завдання немає сенсу. Знаючи про право на повторний розгляд справи, особи, які беруть участь у справі, можуть не надто турбуватися про надання доказів до суду першої інстанції [191, с. 308–309]. Водночас завданням суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як вищого суду є передусім перегляд уже прийнятого рішення, що включатиме за потреби вивчення матеріалів справи, проте, враховуючи особливості адміністративно-правових відносин між учасниками адміністративного судочинства, неможливим є вивчення судом першої інстанції доказів неповно чи необ'єктивно.

Основне завдання суду апеляційної інстанції – надати внаслідок нового розгляду додаткову гарантію справедливості судовому рішення й реалізувати право на судовий захист. Ця гарантія полягає в такому: а) власне факт подвійного розгляду дозволяє усунути помилки, які могли виникнути в суді першої інстанції; б) оскільки рішення по суті ухвалюють дві різні інстанції, зменшується ризик судової помилки загалом; в) забезпечується дотримання законності, адже вища інстанція наділена більшою судовою владою [22, с. 176]. Саме такий підхід до визначення завдань адміністративного апеляційного суду, на нашу думку є найбільш якісним і повним. Крім того, з точки зору внутрішньоорганізаційної діяльності належить зауважити, що апеляційний адміністративний суд, передусім забезпечує свою діяльність завдяки апарату суду, а оскільки апарат апеляційного суду, за кількісними показниками значно більший і якісніший, організовано судовий процес буде на більш високому рівні.

Одним з основних завдань адміністративного судочинства є захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб від порушень з боку публічної адміністрації. На перший погляд, це завдання безпосередньо не стосується політичних процесів. Адже одним з принципів діяльності переважної більшості органів виконавчої влади є їх аполітичність, тобто усунення від процесів прийняття політичних рішень. Відповідно, може складатися враження, що адміністративні спори за участю цих органів істотного політичного значення не

мають. Проте це враження є хибним. По-перше, до адміністративних справ належать справи про оскарження актів вищих органів влади, оскарження рішень та дій учасників виборчих і референдумних процесів. Очевидно, ці справи за своїм змістом не можуть не бути політичними. По-друге, особливістю вітчизняної адміністративної практики є високий ступінь її політизації, тобто притаманним є протиправне втручання політичної влади в адміністративні процеси. Тому адміністративні спори, що виникають з приводу таких процесів, також мають політичний підтекст [4]. Водночас ми не погоджуємось із таким контекстом тлумачення завдань адміністративного суду, оскільки будь-який судовий спір є передусім правовим спором і належність чи політична забарвленість учасників процесу, або ж будь-який політичний інтерес не можуть бути підставою для прийняття того чи іншого рішення. Крім того, за цих умов чітко вимальовується роль і місце апеляційного суду, оскільки він є додатковим запобіжним фактором та інстанцією, що слугує для забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правових правовідносинах.

Причому функції як структурно-організаційний елемент адміністративно-правового статусу також потребують деталізації. Проте особливістю цього елементу є їх взаємопов'язаність із завданнями як адміністративного судочинства загалом, так й апеляційного провадження в адміністративному процесі зокрема. Таким чином, спираючись на законодавство України, можна виокремити три функції, які варто комплексно опрацювати з урахуванням позицій учених.

Здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом. Ця функція адміністративного апеляційного суду є основною. Крім того, матеріали судової статистики засвідчують, що через надмірну кількість судових позовів більшість судів усіх профілів та інстанцій є завантаженими. З урахуванням безпекової ситуації втілення в життя цього формату правосуддя є особливо важливим і значущим у контексті інтеграції України до Європейського Союзу.

Досліджуючи зміст поняття правосуддя, Б. Малишев стверджує, що воно пов'язане з категорією «мета», а судочинство – з результатом. Причому мета належить до сфери ідеального, а результат – до сфери реального. З огляду на це, мета є ідеалом, що ґрунтується на певних ціннісних децидератах щодо діяльності суду з розгляду спорів, а результат є конкретним підсумком діяльності суду, який може відповідати меті або ж і ні. Мета входить до сфери належного, а результат – до сфери суцього, а отже, у цьому контексті правосуддя є належним, а судочинство – суцим. Вчений зауважує, що правосуддя – це значною мірою аксіологічне поняття, тобто діяльність судів, яка відповідає певним ціннісним, морально-правовим характеристикам, натомість діяльність судів, яка відповідає не їм, а формальним вимогам закону, називає судочинством. Отже, правосуддя в першому наближенні слід розглядати як судочинство, що відповідає вимогам справедливості і є інструментом досягнення справедливості під час вирішення судового спору, що виражається в належному захисті судом прав і свобод людини [124, с. 50]. На нашу думку, така позиція найбільш чітко та виважено відображає зміст і сутність функції правосуддя, що фактично є процесом, який втілюється в життя та забезпечується силами суддівського корпусу відповідного суду та його апарату, тобто працівників суду, що забезпечують реалізацію внутрішньоорганізаційної діяльності як формату й концепту.

Як зазначає Н. Юзікова, правосуддя – це правозастосовна діяльність, що здійснюється судами загальної юрисдикції на підставі та в точній відповідності до законодавства України, міжнародних договорів та угод [215, с. 54]. Водночас функція правосуддя як основоположна та засаднича галузь діяльності адміністративного апеляційного суду дозволяє передусім корелювати ті положення, що визначені Конституцією України для судової гілки влади як основні, а також втілювати в життя відповідне завдання, покладене на цей орган влади та всю вертикаль.

Серед всіх гілок державної влади, судова влада, реалізуючи свою основну функцію – правосуддя, по-перше, виконує роль арбітра у взаєминах між

державою та громадянським суспільством, а по-друге, – врегульовує суперечки, які виникають у громадянському суспільстві щодо будь-яких порушень прав і свобод людини та громадянина. Безперечно, усі функції судової влади є важливими, однак ґрунтовний аналіз дає змогу констатувати, що всі інші функції судової влади спрямовані на сприяння здійснення оперативного, справедливого й законного правосуддя. Варто зауважити, що судова влада відповідатиме сподіванням демократичного суспільства лише за умови, що вона зможе повноцінно використовувати свою політико-правову можливість впливу на рішення і діяльність законодавчої та виконавчої влади. Це дасть їй змогу стати гарантом захисту прав і свобод людини та громадянина, соціальної та політичної стабільності [47]. Громадянське суспільство в цьому контексті слугує стійким соціально-правовим інститутом, інтереси та сформована позиція якого прямопропорційно впливають на перебіг правовідносин у державі [109; 110]. Слід зазначити, що судова влада як основоположна конструкція, що врегульовує правові спори, які виникають у різних сферах суспільної діяльності, сама собою становить значну кількість ризиків у діяльності, з огляду на що важливим є чітке визначення меж компетенції та кордонів функціонування цього утворення, що втілюється передусім крізь призму елементів адміністративно-правового статусу.

Представники іншого підходу вважають, що функції суду та судової влади не варто зводити лише до відправлення правосуддя, розгляду та вирішення юридичних справ. Причому вони визначають різну їх кількість. Так, більшість науковців виокремлюють дві функції, а саме: здійснення правосуддя та судовий контроль. Низка вчених, крім означених функцій, додатково виокремлюють третю – функцію управління (правозастосовної діяльності суду), або функцію тлумачення [190, с. 79]. Проте, на нашу думку, така позиція не достатньою мірою враховує всі норми законодавства України, що регулюють відповідну галузь, і потребує додаткового опрацювання. Водночас функція судового контролю слугує невід’ємним елементом правосуддя як процесу, здійснюваного судовою гілкою влади, та посідає чільне місце саме під час

формування адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції.

Дослідники зауважують, що поняття правосуддя та судочинства є дуже близькими. Так, часто і в наукових працях, і в законодавстві вони ототожнюються. Крім того, під час розгляду питання щодо їх співвідношення відсутня єдність думок науковців. Одні вважають більш широким поняття правосуддя, а судочинство – його формою, на думку ж інших, судочинство охоплює правосуддя (наприклад, поняття «судочинство» включає в себе діяльність судів щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до їх компетенції, а також дії інших суб'єктів). Таким чином, поняття «судочинство» є більш широким, ніж «правосуддя», оскільки охоплює собою діяльність не лише суду, а й багатьох інших суб'єктів» [11, с. 42]). Відповідно, слушною видається пропозиція про визначення аналізованої функції як функції щодо здійснення судочинства, проте в широкому адміністративно-правовому контексті важливим є питання, пов'язане з багатоаспектністю функціонування суду, особливо коли це стосується суду апеляційної інстанції, котрий у своїй діяльності не лише виконує функції з відправлення правосуддя, а й має координаційно-спрямувальні повноваження стосовно судів нижчої ланки.

Окремі науковці всю судову діяльність визначають як правосуддя. Зокрема, таку позицію обґрунтовує К. Гусаров, відзначаючи, що правосуддя – це основна та єдина діяльність судових органів, яка полягає в необмеженій судовій юрисдикції. Зокрема, він виокремлює такі функції правосуддя: позовне провадження, контрольна функція, розгляд і вирішення справ у безспірному порядку, застосування до порушників процесуального закону заходів процесуальної відповідальності, тлумачення правових норм [49, с. 23–35]. У довіднику з юридичної термінології запропоновано таке визначення: «правосуддя – самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [41, с. 138]. Унаслідок проведеного аналізу можна констатувати, що низка вчених

тлумачить поняття правосуддя дещо ширше, що в контексті виконання функції здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, виглядає комплементарно та релевантно співвідноситься з іншими, передусім процесуальними нормами, які й регламентують цю діяльність апеляційного адміністративного суду.

У межах досліджуваної проблематики окремої уваги варта наукова позиція А. Селіванова, який наголошує на необхідності становлення судового права як окремої галузі в системі права. Так, на його думку, залишається невизначеною концепція загального розуміння багатьох проблем у правосудді, які не можна вирішити лише теоретично чи в окремій галузі права. Судове право не конкурує з ними, позаяк стосується правосуддя як організації судового порядку в державі з національною системою права і законодавства. Доктрина визначає судову владу з власним предметом, організаційною структурою, принципами судочинства тощо. Вчений стверджує, що саме предмет судового права дає можливість поєднати три сегменти судової влади – організацію правосуддя, судочинство і статус осіб, які безпосередньо здійснюють правосуддя [177, с. 9]. Водночас, у супереч аргументованій позиції, у контексті та крізь призму нашого дослідження пропонується звернути увагу на те, що з точки зору забезпечення внутрішньоорганізаційної діяльності апеляційних адміністративних судів в Україні, всі зазначені елементи, тією чи іншою мірою відносяться до структури адміністративно-правового статусу такого суду, адже нерозривно пов'язані з його діяльністю, як внутрішньоорганізаційною, так з діяльністю у сфері правосуддя [207].

Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд. Вказана функція, безпосередньо стосується комплексу внутрішньоорганізаційних і забезпечувальних, серед кола інших, оскільки від якості її здійснення, залежить ефективність відправлення правосуддя не лише апеляційним адміністративним судом, а й тими місцевими судами, що знаходяться під його юрисдикцією. Проте для більш чіткого розуміння сутності

та змісту відповідного явища, необхідно більш детально дослідити такі явища як судова статистика, судова практика та встановити логічні взаємозв'язки з цими процесами [206].

Так, на думку деяких науковців, значення судової статистики полягає в тому, що вона слугує барометром соціального життя країни, характеризує тенденції та характер законодавчої, правоохоронної і правозастосовної діяльності державних органів, а тому вона має як наукове, так і практичне значення [80]. Тому ми вважаємо, що визначальна роль вказаної сфери діяльності та однойменна функція, що чітко корелюється із завданнями суду апеляційної інстанції щодо фрагментарної координації діяльності судів місцевого рівня чітко співвідноситься із загальноправовим концептом функціонування судової гілки влади та сприяє її утвердженню.

Посилення ролі судової практики сприятиме поліпшенню українського законодавства та подоланню багатьох проблем. Однак є потреба в пристосуванні судової практики як джерела права до українських реалій, як це робиться і в інших країнах. Аналіз хронології змін в українському законодавстві однозначно вказує на те, що судова практика дедалі активніше впливає на правовідносини, формуючи правові норми в процесі своєї діяльності. Тобто спостерігається тенденція до появи нормотворчої функції судів у процесі їх діяльності, що загалом відповідає тенденції розвитку права інших демократичних країн, у яких судова влада була раніше позбавлена такого права [179]. Попри те, що широкого застосування концепція судової практики не набула, у національному законодавстві України досі містяться чинні постанови пленумів вищих судів різного типу та виду, що використовуються як джерела й основа прийняття правових рішень і винесення їх у встановленому законодавством України порядку.

Так само роль судової практики схарактеризував Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Положенні про організацію і методику узагальнення судової практики, затвердженому рішенням від 24 червня 2011 року. Так, представники суду зазначили, що її

роль полягає в тому, що вона дозволяє виявити закономірності та тенденції, які складаються в діяльності судів щодо вирішення по суті справ певної категорії. Погоджуємося, що під час опрацювання статистичних даних за певний період доцільно порівнювати його зі статистичними даними за аналогічний період минулих років (інформацію бажано наводити у вигляді порівняльних таблиць) [159]. Слід зауважити, що сучасний підхід до практики поширення судової статистики та результатів правозастосування у форматі дайджесту, хоч і не має юридичної сили, проте загальний концепт подання всіх негативних і позитивних сторін прийняття того чи іншого рішення судом у певних обставинах і ситуаціях, позитивно впливає на ефективне вирішення адміністративно-правових спорів.

Судова статистика в Україні визначає мету, завдання та основні напрями роботи судів України щодо вдосконалення процесів збору, обробки, аналізу, поширення та оприлюднення статистичних даних про роботу судової системи, а також стан здійснення правосуддя в Україні. Мета судової статистики – вироблення якісних статистичних даних з метою задоволення інформаційних потреб органів судової влади України на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також на рівні окремого суду. Нові завдання, які стоять перед судовою системою в умовах перебудови правової, соціально орієнтованої держави на засадах ринкових, економічних відносин, потребують ґрунтовного знання основ статистичних розрахунків, щоб сприяти і допомагати їхньому вирішенню. Під час здійснення аналітичної роботи враховують статистичні дані щодо розгляду справ, відомості про помилки, допущені під час розгляду їх та виявлені під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, під час ознайомлення з роботою суддів на місцях, під час розгляду заяв і скарг громадян. Усе це свідчить про роботу судів [168]. Таким чином, судова практика та статистика апеляційного адміністративного суду є діяльністю, яка сприяє забезпеченню ефективного відправлення правосуддя, що здійснюється у двох напрямках. З одного боку, апеляційний суд узагальнює практику на своєму рівні та на своїй території обслуговування, інформуючи про це місцеві суди, що

знаходяться в указаному географічному просторі. З іншого боку, левова частка формування судової практики та статистики Касаційним адміністративним судом у складі Верховного суду залежить від того, наскільки ефективно, повно та якісно буде узагальнено та направлено відповідним адміністративним апеляційним судом, зазначені матеріали та показники.

Вкрай важливим є те, що, формуючи статистичні дані щодо динаміки розгляду справ, необхідно досліджувати відомості про помилки, допущені під час їх розгляду та/або виявлені під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, під час ознайомлення з роботою суддів на місцях, під час розгляду заяв і скарг громадян, що свідчать про недоліки судової практики. Матеріали судової статистики, з яких вбачається непослідовність значної кількості судових рішень, є приводом для з'ясування причин такого становища вищими судами (як апеляційними судами, так і Верховним Судом, який є відповідальним за забезпечення єдності та сталості судової практики). Адже масовий перегляд судових рішень є тривожним сигналом щодо якості судочинства у справах певних категорій. Таким чином, значення судової статистики в епоху постійних змін законодавства, коли виникають цілком нові правові норми, які набрали чинності без належної юридичної експертизи й обговорення в суддівському середовищі, значно підвищується [52]. Слід зауважити, що комплексна, всеохоплююча та чітка судова статистика та практика, що методологічно узагальнена й компонована на блоки «типових помилок», передусім позитивно впливає на ефективізацію функціонування будь-якого суду в Україні, а також не лише вказує судді основні найбільш гострі аспекти під час відправлення правосуддя, а й інструктує попередньо представників апарату суду, котрі у своїй діяльності забезпечують внутрішньоорганізаційну діяльність суду апеляційної інстанції.

Одержані в результаті аналізу судової статистики дані стають підґрунтям характеристики діяльності суду, зразком правильного й однакового застосування судами чинного законодавства України, а також (за потреби) підставою для внесення до нього змін. Правильно організований і проведений

аналіз судової практики дозволяє перевірити дотримання норм матеріального та процесуального закону під час розгляду справ і виконання судових рішень; з'ясувати проблемні питання, які виникають під час розгляду різних категорій справ. Дані судової статистики дають змогу встановити обсяг і якість роботи судів щодо здійснення ними правосуддя: тривалість судочинства, навантаження на кожного окремого суддю, тривалість розгляду справ, якість їхнього розгляду, характер судової репресії, застосування тих чи інших видів покарань. Статистичні звіти дають змогу керівним органам встановлювати основні тенденції в діяльності органів суду, виявляти типові недоліки в їхній діяльності і застосовувати заходи щодо ліквідації їх та недопущення в майбутньому. Статистичні дані мають важливе значення в справі контролю і визначення напрямку діяльності органів правосуддя. Безперечно, це не єдина форма такого контролю, але разом з іншими матеріалами (обстежень, ревізій та вивчення окремих категорій справ) статистичні показники становлять важливе джерело для контролю за роботою цих органів [168].

Надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства. Зазначена функція спрямована на забезпечення внутрішньо- та зовнішньоорганізаційних завдань і відрізняється від попередньої передусім тим, що провадиться в односторонньому порядку – виключно стосовно місцевих судів. Крім того, на нашу думку, вона є практико орієнтованою процесуально-управлінською діяльністю, що використовує вже сформовані результати судової статистики та практики.

Проводячи аналогію щодо методичної діяльності та методичного забезпечення, слід звернути увагу на діяльність підрозділів дізнання Національної поліції України, де інструментами можуть бути нормативно визначені засади щодо повноважень керівників підрозділів дізнання організовувати: заслуховування керівників підрозділів дізнання з питань їх службової діяльності; вивчення стану досудового розслідування кримінальних проступків; розгляд та вирішення запитів і звернень, що надійшли до підрозділу дізнання, у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового

розслідування тощо [158]. Зазначені повноваження належать начальнику підрозділу та начальникам відділів дізнання й відділень (секторів) дізнання, вони визначають компетенцію керівної ланки відповідного підрозділу та спрямовані на забезпечення якості здійснюваного досудового розслідування, організацію внутрішнього контролю, а також взаємодії з іншими підрозділами поліції та органами правопорядку [88; 171; 173;]. Слід також констатувати, що функція методичної допомоги в застосуванні законодавства полягає передусім у тому, що апеляційний суд як суд вищої ланки, маючи доступ до ширшого кола судової статистики та практики, здатний визначити низку найбільш типових (або взагалі всіх) помилок і неточностей, допущених суддями у відповідному окрузі й убезпечити інші місцеві суди від допущення аналогічних помилок, що відповідно знизить навантаження на апеляційний суд і підвищить якість відправлюваного правосуддя [208].

Питання методичного забезпечення та його тісного взаємозв'язку з організацією роботи Г. Іванов пропонує тлумачити як сукупність документів, що регламентують способи організації та здійснення діяльності, виконання типових завдань і визначають методи, засоби, прийоми, а також порядок їх застосування для досягнення мети діяльності – методичного забезпечення, а організаційне й методичне забезпечення співвідносити як цілісний комплекс за принципом загального призначення і єдності мети – забезпечення впровадження оновленого механізму державного управління розвитком певного процесу [75]. Методична робота – важлива складова педагогічної освіти, що має цілісну систему дій і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічного колективу, досягнення позитивних результатів навчально-виховного процесу. Вона має ґрунтуватися на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки з урахуванням досвіду діяльності педагогів і конкретного аналізу результатів навчально-виховного процесу [84].

Слід зауважити також на педагогічних визначеннях поняття методичної роботи, які полягають у трактуванні її як орієнтованої на досягнення та

підтримання високої якості навчально-виховного процесу в освітньому закладі. Вона здійснюється протягом навчального року і органічно поєднується з повсякденною практикою педагогів. Сприяє розвитку навичок педагогічного аналізу, теоретичних і експериментальних досліджень. Методична робота – важливий аспект підвищення кваліфікації, який забезпечує безперервність післядипломної педагогічної освіти, взаємозв'язок і спадкоємність самоосвіти, курсової підготовки та міжкурсової роботи. Метою методичної роботи є вдосконалення професійних знань і умінь педагогів, розвиток їх творчого потенціалу, а отже, підвищення ефективності та якості педагогічного процесу. Через методичну роботу здійснюється підготовка педагогів до впровадження нового змісту освіти, оволодіння інноваціями і прогресивними педагогічними технологіями. Головне в методичній роботі – надання реальної, дієвої допомоги педагогу. Водночас є низка нерозв'язаних проблем і недоліків в організації методичної роботи [220]. З огляду на те, що однією з основних цілей функції методичної допомоги з питань правозастосування в контексті судової діяльності є мінімізація ризиків і перешкод у ефективному відправленні правосуддя, на нашу думку, вона є однією з найважливіших. Крім того, у контексті провадження внутрішньоорганізаційної діяльності вказана функція логічно корелюється із забезпечувальними процесами, які передують фактично проведеному судовому засіданню, що також спрямовується на забезпечення дотримання всіх прав і свобод учасників такого засідання [232].

Таким чином, результати проведеного аналізу засвідчують, що завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві є взаємопов'язаними та в сукупності забезпечують судову діяльність як у сфері відправлення правосуддя, так і в організаційно-забезпечувальних відносинах.

2.3. Адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Як було зазначено вище, повноваження є невід'ємною складовою адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції, зокрема в адміністративному судочинстві. Важливість інституту повноважень для правореалізаційної та правозахисної діяльності суду є колосальною, оскільки від їх чіткого визначення та змістового наповнення залежить буквально те, як і в який спосіб суд захищатиме права і свободи людини та громадянина. Крім того, у цій площині дискусійним залишається питання про зміст і сутність поняття повноважень для адміністративного судочинства та в контексті провадження внутрішньоорганізаційної діяльності апаратом суду, що спрямовується на забезпечення судового засідання. Саме тому відповідне питання варто опрацювати на рівні окремого підрозділу дисертаційного дослідження, ураховуючи всі нюанси й особливості функціонування системи судоустрою України.

Права і свободи людини та громадянина є найбільш важливим орієнтиром у державницькій і правничій діяльності всіх без винятку органів державної влади. Це питання особливо актуалізується в контексті діяльності судової влади в Україні, що, на нашу думку, потребує додаткового дослідження з урахуванням особливостей правозастосовної діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану та широкомасштабного російського вторгнення на територію України 2022 року.

В. Г. Пилипишин вважає, що сутність державного управління в стислому вигляді полягає у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади. З цієї позиції виконання є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладене на органи виконавчої влади (у широкому значенні – на органи державного управління). Для державного управління характерним є те, що виконавча діяльність слугує його основним призначенням і становить важливу складову змісту цього виду управління, яка органічно пов'язана зі здійсненням безпосереднього керівництва економікою, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом, а отже, водночас є розпорядчою діяльністю [144, с. 13]. Слід зауважити, що будь-яке державне

управління не може перебувати поза законом, чітко визначеними нормами й положеннями законодавства України, що регулюють ту чи іншу сферу, проте, з урахуванням динаміки внесення змін у законодавство України, а також наявності в ньому значної кількості колізій і прорахунків, надзвичайно актуальним питанням є укріплення системи судового захисту прав і свобод людини та громадянина, що своєю чергою сприятиме підвищенню рівня демократичності держави та суспільства й інтеграції України до європейського співтовариства як рівноправного та стабільного члена.

У цьому контексті судова гілка влади, зокрема адміністративні суди, втілюють систему захисту прав і свобод людини та громадянина від неправильного, суперечливого чи взагалі протиправного застосування законодавства України посадовими особами відносно інших осіб, що надає можливість оскаржити таке рішення та припинити його юридичний вплив і дію в такий спосіб.

На думку А. О. Згами, визначення апеляційних процесуальних відносин полягає в характеристиці їх як самостійної динамічної системи господарських процесуальних відносин, що виникають на основі фактичного складу між господарським судом апеляційної інстанції та особами, що беруть участь у справі, а також особами, які не брали участі в справі, але господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, з приводу перевірки законності й обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції шляхом повторного розгляду справи по суті. Крім того, гармонізація моделі повноважень апеляційних господарських судів як спеціалізованих судових інстанцій, передбачає оптимізацію таких їх складових, як розширення повноважень апеляційного господарського суду в частині надання права залишати апеляційну скаргу без руху, застосовувати засоби відповідальності в господарському процесі, засоби примирення, зустрічне забезпечення позову, так і звуження повноважень в разі апеляційного перегляду справи в порядку письмового провадження та відмови сторін від права на апеляційне оскарження [70]. Водночас, усвідомлюючи, що горизонталь апеляційних судів в Україні є

дещо різноманітною, оскільки повнота їх компетенції залежить від предметної підсудності того чи іншого суду, що дозволяє дуже гнучко та ефективно, а найголовніше – професійно, застосовувати законодавство України та інші норми, що діють у правовому просторі української держави з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, що своєю чергою прямопропорційно впливає на захист прав і свобод у міжнародній площині та корелюється з рівнем правової державності, а також демократичності країни [205].

Державне управління як предмет оскарження та коло компетенції адміністративного апеляційного суду має низку характеристик, що є суттєвими в судовому процесі та прямо співвідносяться з повнотою і змістом компетенції відповідного органу влади.

Слід зауважити, що управління в державі здійснюється виключно уповноваженими на це суб'єктами державної влади, що своєю чергою створює взаємозалежний правовий зв'язок між тими, хто таку владу реалізовує, та тими, хто має підкоритись і вчиняти так, як визначає законодавство України, у межах прийнятого від імені держави таким органом державної влади рішення. У частині появи правового конфлікту й неузгодженості найважливішим є ефективне та цільове реагування на таку ситуацію, що полягає в можливості громадянина чи особи звернутися до адміністративного суду, а також у компетенції суду – розв'язати це питання. Крім того, це питання загострюється в частині перегляду прийнятого судом першої інстанції рішення та подальшого ухвалення нового.

Комплексний аналіз Кодексу адміністративного судочинства України підтверджує, що функціональні повноваження адміністративного суду першої інстанції окреслюються такими етапами, як: відкриття провадження у справі; підготовка справи до судового розгляду; проведення врегулювання спору за участю судді; судового розгляду справи. Повноваження суду в разі примирення сторін, відмови позивача від позову визначено в ст. 189–191 Кодексу адміністративного судочинства України, а у випадку виникнення юридичних фактів, які спричиняють зупинення і закриття провадження в справі, а також

залишення позову без розгляду, адміністративний суд буде здійснювати розпорядчі процесуальні дії, керуючись ст. 236–240 Кодексу адміністративного судочинства України [54]. Таким чином, правова природа повноважень апеляційного адміністративного суду базується на взаємних правах та обов'язках такого суду, а також його повноваженнях у визначеній компетенції. Надважливим є зазначення про те, що де існує право особи звернутися до суду, там наявний обов'язок такого суду розглянути це звернення відповідно до законодавства України та в установленому порядку з урахуванням усіх особливостей цього процесу.

О. Ю. Дудченко вважає, що природу управлінських процесів, що протікають у суді, більш точно передає поняття «адміністрування в суді», якому можна надати визначення як цілеспрямованої практичної діяльності осіб, які займають адміністративні посади в певному суді, що передбачає керування конкретним, окремим елементом судової системи (судом), і полягає в технологічному процесі підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень, направлених на забезпечення належного функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя [57, с. 142]. Ця ремарка безпосередньо стосується предмета нашого дисертаційного дослідження й окреслює, що повноваження суду в частині самоадміністрування передбачають потребу ефективної організації судового процесу, забезпечення прав і свобод усіх його учасників, а також забезпечення своєчасного прийняття судом тих чи інших рішень з урахуванням детермінантів, що виникають під час судового розгляду та поза ним у довільному, але врегульованому законодавством порядку.

Цікавим і водночас складним, на думку В. П. Шулежка, є питання про підстави й межі реалізації адміністративним судом повноваження – змінювати захід адміністративного стягнення. По-перше, слід звернути увагу на некоректність формулювання. Термін «захід» вжито в Кодексі адміністративного судочинства України в значенні «певної сукупності дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь», проте КУпАП оперує

поняттям «види адміністративних стягнень», а не заходи. У зв'язку з цим постає питання стосовно того, чи може адміністративний суд змінювати вид адміністративного стягнення в межах альтернативи, передбаченої нормою КУпАП, за якою особа притягується до адміністративної відповідальності, чи йдеться виключно про зменшення розміру обраного суб'єктом владних повноважень стягнення (наприклад, зменшення розміру штрафу). По-друге, стягнення в межах санкції відповідної норми КУпАП встановлюється як результат сукупної оцінки всіх обставин справи про адміністративне правопорушення: ступеня вини, наявності обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, особи порушника, зокрема його майнового стану, характеру вчиненого правопорушення тощо. Наприклад, у справі «Лучанінова проти України» № 16347 від 9 червня 2011 року Верховний Суд вказав, що перегляд справи Головою Верховного Суду не може розглядатися як належне забезпечення права на оскарження, оскільки в такому перегляді особа ні формально, ні фактично участі не бере. Інакше кажучи, це право повинно мати безпосередній характер, його реалізація не повинна бути обмежена дискреційними повноваженнями органу чи посадової особи щодо вирішення питання про доцільність перегляду певного судового рішення (як це має місце під час перегляду в порядку нагляду). Це стосується і справ, у яких рішення про застосування адміністративної санкції приймається уповноваженим адміністративним органом [203, с. 193]. Водночас, на нашу думку, слід звертати увагу більше до суті компетенції адміністративного апеляційного суду, а не до форми й формату термінів і понять визначених у Кодексі адміністративного судочинства України, оскільки саме елементи адміністративно-правового статусу апеляційного адміністративного суду втілені в несистематизованому форматі в законодавстві України й накопичують коло його правничої спроможності та можливості розв'язання тих чи інших правових спорів. У разі виникнення колізії чи регулювання одних і тих самих правовідносин декількома нормами суд зобов'язаний приймати рішення в межах власної компетенції та з урахуванням окремих об'єктивних обставин справи, що своєю

чергою дозволяє реалізувати функції тлумачення законодавства України та порядок його застосування в різних випадках.

Крім того, важливим є аспект забезпечення апеляційними судами конкретних видів прав, як от права на мирні зібрання, що є одним з найбільш широко й часто використовуваних у повсякденній практиці та перебуває під особливою охороною національного законодавства [56; 111; 112; 169; 226]. Так, суди уповноважені скасовувати прийняті рішення про проведення мирних зібрань, або не задовольняти позови органів державної влади щодо заборони на проведення такого зібрання, що своєю чергою здійснює суттєвий вплив на механізм правового регулювання.

За умови недостатньої обґрунтованості судового рішення або взагалі намагання перешкодити проведенню такого зібрання орган державної влади чи відповідні посадові особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності [170; 172; 225; 229], що суттєво підвищує роль і місце адміністративного судочинства та відповідного способу розв'язання спорів у цьому контексті [230; 231].

Згідно з постановою Вищого адміністративного суду України від 17 квітня 2014 року в справі № 826/19020/13-а, суд зазначив, що в судових рішеннях суду першої та апеляційної інстанцій встановлено непропорційне обмеження – заборону проводити мирні зібрання будь-яким суб'єктам впродовж більш як місяць – з 1 грудня 2013 року до 7 січня 2014 року в місті Києві по вул. Банковій, Грушевського, Богомольця, Європейській площі, Майдані Незалежності, парку «Хрещатий». Так, Вищий адміністративний суд України встановив, що така заборона не відповідає міжнародним стандартам ОБСЄ в контексті свободи мирних зібрань. Так, у п. 43 пояснювальної записки до Керівних принципів щодо свободи мирних зібрань зазначено: «Автоматичне застосування передбачених законом обмежень – наприклад, заборони на проведення будь-яких публічних виступів у певний період часу або в будь-яких публічних місцях, які підходять для проведення зібрань, – призводить до того, що під їх дію підпадає надто значна кількість заходів. Таким чином, ці

обмеження не пройдуть перевірку на пропорційність, адже не були враховані конкретні обставини в кожному окремому випадку».

Таке обмеження права на мирні зібрання, крім осіб, які сповіщали про такі мирні заходи, також іншим суб'єктам, які реалізують право на мирні зібрання без наявності жодних правових підстав для їх обмеження щодо невизначеного кола осіб, порушує право людини та громадянина на свободу мирних зібрань, передбачених ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з прав людини, ст. 39 Конституції України.

У межах власної концепції поняття «адміністрування» досліджував А. Файоль, яким він вважав єдність прийомів, принципів і правил, спрямованих на здійснення ефективної діяльності за оптимального використання можливостей організації та її ресурсів. Причому передбачалося необхідним розроблення та використання універсальних принципів і 127 функцій управління, таких як розподіл праці, централізація, ініціатива, планування, дисципліна, система заохочень, підпорядкованість особистих інтересів загальним [105, с. 25]. Слід зауважити, що адміністрування суду в частині його внутрішньоорганізаційної діяльності виділяється в окреме коло повноважень, котре застосовується як власне суддями, так і представниками апарату суду. Більшою мірою в цьому процесі бере участь Голова суду як його основний керівник і координатор процесів, його заступник, а також весь апарат такого суду, що спрямовує свою діяльність на забезпечення поставлених завдань, функцій і реалізацію судових (правосудних) повноважень.

Варто погодитися з Л. М. Москвич, яка зауважує, що під час дослідження процесу реалізації повноважень судді необхідно брати до уваги і суб'єктивний аспект, адже реалізує їх людина, яка наділена відповідними соціальними і психофізіологічними характеристиками, що суттєво впливають на процес ухвалення рішення [132, с. 10]. Водночас, на нашу думку, цю позицію варто доповнити тим, що судова влада в Україні передусім спирається на загальноправові алгоритми функціонування правової системи, де будь-який орган державної влади та його посадові особи, зобов'язані діяти виключно в

межах і в спосіб, визначені законодавством України, тобто лише так, як вказує законодавчий акт. Ураховуючи комплексність побудови такої правової системи, вона формує алгоритм, у якому ключову роль відіграє діяльність судді, котрий має право на власну позицію виключно в межах об'єктивних обставин і крізь призму норм законодавства України.

Загалом дефініцію «повноваження» трактують по-різному. Зокрема, юридична енциклопедія пропонує тлумачення терміна «повноваження» як сукупності прав та обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [216, с. 590]. Відповідно, слід зауважити, що права органів судової влади походять з Конституції України та інших нормативно-правових актів, у той час як обов'язки органів державної влади є прямим відображенням прав осіб, на коло обслуговування яких вони орієнтовані, що своєю чергою обстоює аксіоматичний зв'язок даних категорій між собою.

Адміністративний суд першої інстанції в процесі відправлення правосуддя здійснює саме такі функціональні повноваження, які пов'язані з його процесуальною діяльністю щодо керування судовим процесом та багато в чому зумовлюють якісний результат судового розгляду справи. Причому нескладно відстежити інструктивно-інформаційний або вказуючий характер процесуальних дій суду, що супроводжують і сприяють реалізації повноважень іншими учасниками судового процесу, вже на цьому етапі – до початку судового розгляду справи [54]. Варто зауважити, що аналогічна діяльність апеляційного суду в адміністративному судочинстві виглядає ще більш комплексно та всеохоплююче, адже, діючи як суд першої інстанції, апеляційний суд виконує окреслені вище повноваження, а переглядаючи судові рішення першої інстанції, цей адмініструвальний ланцюг збільшується в три рази, оскільки перегляд рішення потребує вивчення цього питання ще більш комплексно, з оцінкою вже висловлених позицій.

На думку А. В. Солонар, такі визначення є більш повними та конкретизованими, адже відображають усі структурні елементи повноваження. Однак не можна погодитися з тим, що повноваженням можна вважати певне право чи доручення. Право – це можливість певної поведінки окремого суб'єкта правовідносин, яка забезпечена відповідним обов'язком, що у своїй сукупності і становлять певне повноваження. Що ж до доручення, то це поняття стосується сфери представницьких відносин між одним суб'єктом та іншим, у результаті яких одному з них доручається вчинення конкретних процесуальних дій [181]. Ми вважаємо, що право як базова теоретико-правова категорія безпосередньо належить до повноваження, адже співвідноситься з ним як факт і можливість учинення дії та фактично запущений у реалізацію процес. Повноваження як теоретична конструкція та інструмент має функційну складову, воно реалізується, приводить в дію певний механізм та загалом є його складовою. Водночас слід цілковито погодитись з автором стосовно того, що доручення не може бути частиною повноваження, оскільки цей термін переважно застосовують як форму реалізації повноваження.

Як зазначає О. Губська, судова практика та доктринальна адміністративно-процесуальна наука зайняли дві позиції щодо вирішення питання змісту (меж) правової перевірки судами адміністративних актів, виданих у межах вільного розсуду. Загалом є дві окремі групи правових систем, що відрізняються обсягом судового контролю за реалізацією дискреції адміністративних органів. У першій групі правових систем діє принцип повного судового контролю. Друга група держав визнає досить широку адміністративну гнучкість як на рівні фактів, так і на рівні юридичних наслідків, дотримуючись основного принципу: як правило, суддя не замінює і не повинен замінювати адміністративний орган. Цей підхід передусім спрямований на об'єктивний судовий перегляд і застосовується в системах, які зосереджуються на об'єктивному юридичному аналізі (на противагу судовому перегляду на основі суб'єктивних прав, тобто німецькому підходу) [45]. Такий приклад чітко визначає роль і місце повноважень суду апеляційної інстанції в

адміністративному судочинстві, оскільки будь-яка компетенція та належні їй повноваження мають на меті врегулювання основних судово-претензійних умов і вимог у межах визначених законодавством, що дозволяє реагувати на зазначені виклики з найбільшою ефективністю. Натомість коли йдеться про повноваження суду конкретно в судовому засіданні, на нашу думку, слід звертати увагу на ті повноваження апарату суду та організаційні повноваження судді, що реалізуються задовго до його початку.

Водночас варто зазначити, що К. Л. Василяка та Т. Ю. Фортуна небезпідставно стверджують, що адміністрування суду має дуалістичний характер, оскільки владу, відповідальність та право контролю уособлюють і голова суду, і керівник апарату. Від професійної діяльності цих посадових осіб (фактичного двовладдя) залежить організація роботи всієї судової установи. Причому персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення діяльності суду, суддів і судового процесу відповідно до чинного законодавства несе лише керівник апарату [29, с. 166]. Так, повноваження керівника апарату суду є виключною складовою його адміністративно-правового статусу, що відповідно корелюється як із завданнями суду, так і з його функціями належить виокремлювати із загального блоку, оскільки саме ця особа володіє всією повнотою компетенції, але не стосується безпосередньо процесу судочинства. Таким чином, керівник апарату суду є основною особою в системі внутрішньоорганізаційної діяльності адміністративного апеляційного суду щодо його забезпечення.

Слід зауважити, що повноваження – офіційно надане кому-небудь право певної діяльності, ведення справ. У теорії держави та права повноваження – засіб вливу суб'єкта на правову поведінку об'єктів [76]. З огляду на визначення категорій «повноваження», «компетенція» та «юрисдикція», є підстави вважати, що юрисдикція є широким поняттям, яке охоплює комплекс інших понять. Зокрема, юрисдикція визначає компетенцію суб'єкта. Водночас компетенція вже визначає повноваження відповідного суб'єкта, які йому надаються як засіб впливу на правову поведінку об'єктів [197]. Таким чином,

коло повноважень як у судовому процесі, так і поза ним є окремо взятими компонентами адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, що хоч і диференціюється на декілька складових, проте залишається в системі дії координат однієї правової та організаційної конструкції.

Грунтуючись на положеннях про повноваження голови суду та керівника апарату суду, П. В. Діхтієвський та О. М. Лагнюк доходять закономірного висновку про те, що з метою підвищення ефективності управління кадровим апаратом суду необхідно посилити роль голови суду під час вирішення питань щодо призначення та звільнення кадрового складу. Зокрема, його необхідно наділити повноваженнями щодо призначення та звільнення керівництва та працівників апарату суду, присвоєння їм рангів державного службовця, застосування заходів заохочень, накладення дисциплінарних стягнень тощо. Своєю чергою на керівника апарату суду повинні бути покладені виключно господарські й організаційні функції, спрямовані на забезпечення належного і безперебійного функціонування судової системи [55]. Зазначене дає змогу стверджувати, що визначальну роль у судочинстві відіграє саме суддя та група його забезпечення (секретар судового засідання та помічник), у той час як забезпечення проведення такого засідання відповідно до вимог законодавства України та дотримання цих самих вимог у взаєминах держава – суддя, або ж держава – працівники апарату суду, забезпечує саме керівник апарату такого суду. У цьому контексті адміністративно-правове регулювання внутрішньоорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції виявляється досить чітко, оскільки саме тут перетинаються норми адміністративного законодавства, трудового кодексу, реалізуються фінансові правовідносини та взаємини.

Правосуб'єктність адміністративного суду крізь призму його здатності бути лідируючим суб'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин виявляється у відповідності цього судового органу вимогам предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції, повноважності складу суду й

окремих його суддів здійснювати правосуддя в адміністративних справах. Структурними складовими правосуб'єктності адміністративного суду є предметні повноваження (предметна, інстанційна та територіальна юрисдикція), що визначають його сферу впливу як органу судової влади на певні суспільні відносини, а також комплекс функціональних повноважень – процесуальних прав та обов'язків як складових його компетенції, визначених адміністративно-процесуальним законодавством. З'ясовано, що залежно від ступеня узагальненості завдань і цілей на кожній зі стадій судового процесу функціональні повноваження адміністративного суду варто поділяти на: а) інформаційно-інструктивні; б) допоміжні; в) компенсаторні; г) наглядові. Залежно від обов'язковості нормативних положень та ступеня активності суду повноваження можуть бути: а) обов'язкові; б) ініціативні [54]. Це коло компетенції адміністративного суду ще більш широко трансформується на апеляційному рівні крізь призму його функцій і покладених завдань по горизонталі, а також розширяється в контексті можливості провадження в якості суду першої інстанції, що й збільшує навантаження на апарат суду та підвищує його відповідальність за своєчасне, ефективне та результативне забезпечення всіх сфер діяльності судді, що пов'язані з правосуддям і відправленням його від імені України.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що голова апеляційного суду: 1) представляє суд як орган державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами; 2) визначає адміністративні повноваження заступників голови апеляційного суду; 3) контролює ефективність діяльності апарату суду, погоджує призначення на посади керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, вносить подання про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення; 4) видає на підставі акта про призначення судді на посаду, переведення судді, звільнення судді з посади, припинення повноважень судді наказ; 5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів та Державну

судову адміністрацію, а також через вебпортал судової влади про вакантні посади суддів в апеляційному суді в триденний термін з дня їх утворення; 6) забезпечує виконання рішень зборів суддів апеляційного суду; 7) організовує ведення та аналіз судової статистики, а також вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства; 8) сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів апеляційного суду та підвищення їх професійного рівня; 9) здійснює повноваження слідчого судді та призначає з числа суддів апеляційного суду суддів (суддю) для здійснення таких повноважень та інші [161]. Слід зазначити, що низка повноважень, наявних у цьому переліку, можуть бути реалізовані лише в багатоскладовий спосіб, що своєю чергою забезпечується не лише головою суду, а й керівником апарату суду та помісничьким корпусом, а також державними службовцями, які безпосередньо відповідають за забезпечення реалізації тих чи інших поставлених завдань. Така складна теоретико-правова конструкція актуалізує потребу в обговоренні питання про чіткий розподіл повноважень між головою суду та керівником апарату суду в частині реалізації внутрішньоорганізаційної функції, що, на нашу думку, суттєво розвантажило б голову відповідного апеляційного адміністративного суду та сприяло б підвищенню спроможності відправлення ним правосуддя від імені України.

Ураховуючи повноваження адміністративного суду, закріплені в нормах Кодексу адміністративного судочинства України, встановлений процесуальним законодавством порядок вирішення спорів, що виникають із публічно-правових відносин, передбачає достатньо широкі гарантії захисту й поновлення прав, свобод та інтересів особи. Ці повноваження надаються суду в разі вирішення справ, у яких відповідачами є як одноособові, так і колегіальні суб'єкти, що наділені владними управлінськими функціями [197]. Доцільно зазначити, що збори суддів також беруть участь у внутрішньоуправлінських відносинах апеляційного суду, про що свідчать їх повноваження, серед яких: 1) обговорення питань щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду та прийняття з цих питань рішень, що є

обов'язковими для суддів та працівників цього суду; 2) визначення спеціалізації суддів з розгляду конкретних справ; 3) визначення рівня навантаження на суддів з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховування звітів суддів, які обіймають адміністративні посади в суді, та керівника апарату суду; 5) звернення з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду й судді та ін. [161].

Зазначене вище дає змогу стверджувати, що адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві можуть бути диференційовані на два великі блоки, які пов'язуються з безпосереднім відправленням правосуддя, а також із внутрішньоорганізаційною (адмініструвальною) діяльністю всередині самого суду. Роль і місце комплексів теоретико-правових конструкцій повноважень Голови апеляційного суду та Керівника апарату апеляційного суду співвідносяться саме за принципом компетенції, проте подекуди як у законах України, так і внутрішньосуддівських нормативно-правових актах тісно переплітаються та іноді взаємо поглинаються, що суттєво перешкоджає процесу забезпечення діяльності відповідного суду [205].

2.4. Юридичні гарантії діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Основою функціонування суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві є передусім нормативно-правове забезпечення та чіткість визначення відповідних норм у законодавстві України, що багатьма дослідниками також трактується як юридичні гарантії. Слід зауважити, що чим ширше коло компетенції функціонування суду, чим змістовнішою є його діяльність та чим більш широке коло взаємин і правовідносин воно зачіпає, тим

більш високоякісним і змістовним має бути гарантування його діяльності, оскільки саме воно визначає можливості реалізації всіх без винятку наданих законодавством України повноважень, а також внутрішньоорганізаційних особливостей.

Процес юридичного гарантування нерозривно пов'язаний з діяльністю щодо адміністрування всередині суду та зовнішньої комунікації, оскільки основним принципом діяльності судового органу влади є можливість реалізації своїх можливостей виключно в межах і в спосіб, визначені законодавством України, тобто можливим є лише те, що прямо передбачено. Саме тому окреслення сутності та змісту юридичних гарантій діяльності апеляційного суду в адміністративному судочинстві є надзвичайно важливим елементом зміцнення його адміністративно-правового статусу та спроможності реалізовувати ці компетенції в повсякденній діяльності відносно тих чи інших аспектів відправлення правосуддя.

Важливе значення задля належного й ефективного виконання завдань, покладених на суди України, реалізації ними своїх функцій і повноважень мають закріплені на рівні чинного національного законодавства гарантії їх діяльності. Наявність зазначених вище гарантій істотно впливає на багато аспектів, пов'язаних із функціонуванням судів: їх самостійність і неупередженість; оперативність прийняття відповідних рішень; об'єктивність тощо. Зазначене підтверджує потребу у встановленні сутності, особливостей і видів юридичних гарантій діяльності судів [148]. Особливої актуальності це питання, на нашу думку, набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні та активної фази російського вторгнення, що назавжди змінило динаміку й сутність функціонування системи судоустрою, змусило адаптувати судову систему до екстремальних умов і в подальшому забезпечити можливість відправлення правосуддя внутрішньоорганізаційними інструментами на високому демократичному рівні, навіть попри системну та суттєву загрозу учасникам судового процесу, власне апарату суду й суддям.

Забезпечення перегляду рішень в апеляційному провадженні, крім встановлених законом випадків, – один з основних принципів судочинства. Це конституційне положення конкретизовано в розділі III Кодексу адміністративного судочинства України, у якому врегульовані питання перегляду судових рішень апеляційною інстанцією в адміністративних справах. Апеляційне провадження є важливою процесуальною гарантією захисту прав та інтересів осіб, які брали участь у розгляді справи, – охоронюваних законом фізичних і юридичних осіб, а також держави. Воно є засобом зміцнення в адміністративному судочинстві законності й ефективного здійснення правосуддя. Такі результати досягаються перевіркою судом апеляційної інстанції законності й обґрунтованості рішень суду першої інстанції в правовому та фактичному аспектах шляхом перегляду адміністративної справи. Це забезпечує додаткові гарантії захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Законні, обґрунтовані, справедливі та правильні за своєю суттю судові рішення формують судову практику, а тому виправлення судових помилок є реалізацією контрольної функції правосуддя, яка й виявляється в апеляційному провадженні [152]. Відповідно, система гарантування діяльності суду має декілька складових, одна з яких безпосередньо стосується відправлення правосуддя та забезпечення участі в судовому процесі належних суб'єктів, високої організаційної ролі учасників судового процесу з боку апарату суду, а інша – пов'язана з гарантуванням внутрішньоорганізаційної діяльності відповідного суду, оскільки останній своєю чергою зобов'язаний створити відповідні умови для проведення судового засідання, а також унеможливлення поширення негативної та хибної практики правозастосування (стосується апеляційної інстанції).

Значущим у цьому контексті є також фінансове, матеріально-технічне забезпечення діяльності апарату суду, що також потребує належного гарантування юридичними засобами та способами, оскільки будь-який орган

державної влади у своїй діяльності зобов'язаний керуватися виключно нормами законодавства України.

У юридичній літературі наявні різні погляди вчених щодо змісту поняття гарантій прав і свобод. Наприклад, О. Ф. Скакун гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина вважає систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини та громадянина набувають форми «заяв про наміри», які не становлять жодної цінності ні для особистості, ні для людства [185]. Застосовуючи такий підхід за аналогією до діяльності судової гілки влади України та враховуючи «юридичність» відповідної особи, слід зауважити, що система гарантування повноважень та всіх інших елементів адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві засвідчує, що гарантія слугує основною правореалізаційною одиницею, яка є еквівалентом утілення в життя та правовий соціальний простір положень, що визначені документально як повноваження, права, обов'язки тощо.

Якщо ж розглядати юридичні підходи до визначення сутності досліджуваного явища, то слід зазначити, що в загальному вигляді гарантією вчені вважають один зі способів виконання зобов'язань [32, с. 125]. Варто зауважити, що кількість і види гарантій, зокрема юридичних, співмірна з обсягом і кількістю покладених на конкретний (судовий) орган державної влади, що своєю чергою дозволяє встановити певні закономірності, завдяки чому виробити оптимальний підхід до їх чіткого визначення.

Так, наприклад, до організаційно-правових гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції належать: побудова судової системи на засадах автономності; конкурсна процедура формування суддівського корпусу; вичерпний перелік підстав припинення повноважень суддів, який базується на принципі їх незмінюваності; рівність правового статусу суддів; право суддів на відставку; їх недоторканність; особливий порядок фінансування судів;

створення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності судів; матеріальне та соціальне забезпечення суддів; система органів суддівського самоврядування. До організаційно-правових гарантій діяльності суддів, зокрема, належить встановлений законом порядок організації та діяльності судів, формування суддівського корпусу та припинення повноважень суддів. Конкурсна процедура зайняття суддівської посади дозволяє зводити до мінімуму помилки у формуванні суддівського корпусу, не допускає протекціонізму, свавілля під час відбору кандидатів. На зміцнення суддівської незалежності спрямовані встановлені законодавцем підстави звільнення судді з посади та припинення їх повноважень [59]. Таким чином, деякі з організаційно-правових гарантій діяльності місцевого суду не лише належать до діяльності апеляційного суду, а й безпосередньо є суто юридичними, тобто такими, що мають чітке відображення в законодавстві України та які неможливо оминати, оскільки саме завдяки дії цих приписів і норм функціонує вся система судоустрою та приводиться в дію відповідний правозахисний державницький механізм.

У юридичній енциклопедичній літературі визначено сутність окремо взятих видів гарантій, а саме: гарантії прав і свобод людини та громадянина – умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод особи; конституційні гарантії – вид правових гарантій, що слугують механізмом забезпечення дотримання, виконання, застосування та використання конституційних й інших норм права органами державної влади, органи місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами, іншими фізичними й юридичними особами [217, с. 542–543]; гарантії законності – зумовлена закономірностями суспільного розвитку система умов і засобів, що забезпечують процес реалізації законності, формуючи таку впорядкованість соціальних відносин, яка сприяє руху країни до стану демократії та формуванню правової держави [187, с. 75]. Визначаючи гарантії за видами, у контексті внутрішньоорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції слід зауважити на низці обставин, котрі неможливо

оминути в цій системі координат. Так, варто виокремлювати, на нашу думку, гарантії прав і свобод особи, що є учасником судового процесу, окремо фрагментуються юридичні гарантії діяльності судді як у судовому засіданні, так і поза ним. Крім того, самостійним є блок забезпечувальних гарантій, які стосуються недоторканності секретаря судового засідання, помічників судді, а також тих працівників апарату суду, що безпосередньо брали участь у судовому засіданні чи дотичні до його підготовки.

Конституційно-правові гарантії діяльності суддів – це передбачена Конституцією та конституційними законами України система організаційних засобів і способів, умов та вимог, що забезпечують реальність і можливість фактичної реалізації прав та обов'язків суддів з метою здійснення правосуддя. За своєю суттю конституційно-правові гарантії діяльності суддів становлять умови, які зобов'язана створити держава для реалізації ними своїх повноважень. За змістом конституційно-правові гарантії діяльності суддів передбачають систему заходів, спрямовану на реалізацію суддями визначених законодавством повноважень. За формою конституційно-правові гарантії діяльності суддів – це передбачені Конституцією та законами України організаційно-правові й нормативно-правові способи реалізації суддями передбачених законодавством повноважень [104]. Слід зазначити, що вказаний вид гарантування в контексті накопичення юридичних норм у законодавстві України передусім відображає значущість і важливість системи судоустрою, адже вона є однією з трьох гілок влади, які забезпечують діяльність держави в межах визначених «правил», тобто правової системи, у якій вона функціонує.

Важливим аспектом у цьому контексті є також те, що система судової влади є настільки важливою в державі, що її юридичне гарантування безпосередньо починається з норм Конституції України, де ці положення визначені окремим розділом, а правові статуси судів і суддів вказані безпосередньо.

Юридичні гарантії стосовно будь-якої діяльності є необхідними засобами (способами, заходами, умовами) її ефективного, належного здійснення.

Зазначимо, що наведений підхід до визначення сутності юридичних гарантій є доволі поширеним серед вчених [26, с. 58; 123, с. 27; 126, с. 26]. Відповідно, юридичні гарантії – це норми законодавства України чи самі окремо створені та діючі закони й підзаконні акти, що врегульовують механізм реалізації та втілення в життя компетенції суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, що своєю чергою суттєво впливає на можливість його функціонування загалом і відправлення правосуддя зокрема.

Юридичні гарантії закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та інших нормативно-правових актах. Основні з них полягають у такому: суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу тиску або втручання; суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись принципом верховенства права; втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється й тягне за собою відповідальність, встановлену законом; суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, встановлених законом; суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити й розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози [1]. Такі юридичні механізми та їх структурні елементи безпосередньо гарантують можливість діяти суду лише так, як визначає йому законодавство України. Крім того, увага приділяється безпековому аспекту, котрий у цьому контексті є особливо значущим, з огляду на предметність відповідного спору й необхідність забезпечення таких соціальних цінностей, як життя, здоров'я, фізична недоторканність, безпека тощо, відносно судді, а також регламент, правила поведінки в суді, порядок діяльності в судовому засіданні, принципи оскарження рішень та інші елементи, що стосуються працівників апарату суду та інших внутрішньоорганізаційних суб'єктів.

Серед вчених існують різні підходи до тлумачення сутності юридичних гарантій, що засвідчує складність і багатоаспектність вказаної правової

категорії. Юридичні гарантії визначають як: правові норми; умови й засоби; систему умов або засобів (способів). Причому ці визначення не суперечать одне одному, оскільки відображають сутність юридичних гарантій із різних аспектів. У цьому контексті слід погодитися з позицією стосовно того, що важливо розуміти й бачити масив елементів юридичних гарантій як у горизонтальному зрізі системних відношень, так і у вертикальному зрізі структурно-ієрархічних відношень. Структура системи юридичних гарантій охоплює, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні й інші нормативні акти, які містять норми про права та свободи людини, по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права, по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі й контрольні-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини [223, с. 97]. На нашу думку, така трискладова система, передусім дозволяє забезпечити єдність у питанні загальноорганізаційної діяльності суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, адже всі ці складові нерозривно пов'язані: без наявного в законодавстві припису неможливо провадити певний вид діяльності, без провадження певного виду діяльності беззмістовним залишається наявність в законодавстві України якогось припису, що своєю чергою нівелюватиме інші засади судоустрою.

Такий аксіоматичний зв'язок передусім забезпечує можливість суду здійснювати свою діяльність відповідно до вимог законодавства, а не до можливостей, що для нього конструюються, адже основним видом діяльності суду є відправлення правосуддя. Проте процеси внутрішньоорганізаційного змісту відіграють, як вбачається, більш важливу роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Нормативно-правові гарантії діяльності суддів – це сукупність взаємопов'язаних норм права, які утворюють єдину правову базу для ефективної реалізації функцій і повноважень, тобто цілісний правовий механізм, який забезпечує реалізацію прав та обов'язків суддів. За своєю правовою природою нормативно-правові гарантії поділяються на дві групи:

1) загальні (конституційно-правові) – закріплені в нормах-принципах, нормах права, які встановлюють юридичні права та обов’язки суддів, у процесуальних нормах, а також нормах, які передбачають юридичну відповідальність);

2) інституційні, що є сукупністю взаємопов’язаних норм різних галузей та інститутів права, які утворюють єдину правову базу для ефективної реалізації функцій і повноважень, тобто цілісний правовий механізм діяльності (реалізації прав та виконання обов’язків) суддів [103]. Гарантування суддівської діяльності необхідно сприймати як обов’язок держави в особі органів державної влади, посадових осіб не лише не перешкоджати законній діяльності, а й правовими, економічними та іншими засобами захищати сферу діяльності суддів. За ієрархією та сферою дії нормативно-правові гарантії діяльності суддів поділяються на загальноправові (конституційно-правові) та інституційні (галузеві). Інституційні (галузеві) нормативно-правові гарантії діяльності суддів – це сукупність взаємопов’язаних норм і принципів права, що належать до різних галузей та інститутів права й утворюють єдину правову базу для ефективної реалізації функцій і повноважень суддів [102]. Такий підхід, на нашу думку, так само розгалужує розуміння сутності та структури нормативно-правових (або ж юридичних) гарантій, фрагментуючи їх на низку видових показників, а також ранжуючи за рівнями правозастосування та рівнями відповідних нормативно-правових актів, у яких вони містяться.

Окремою гарантією діяльності судів, що тісно пов’язана із внутрішньоорганізаційною діяльністю, є державний захист працівників суду. Так, відповідно до ст. 126 Конституції України, держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей [94]. Логічним та обґрунтованим є те, що найвищий ступінь гарантування визначається як конституційний, проте наступним за значущістю, на нашу думку, слід визначити законодавчий, а ще більш низьким – локальний, що дозволить ефективно не лише дослідити ці гарантії, а й застосовувати їх на практиці.

Як зауважує С. С. Аскеров, недоторканність судді слугує важливим чинником суддівського імунітету [7, с. 127]. Конституційний Суд України у

своєму рішенні в справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 визначив, що недоторканність суддів є одним з елементів їхнього статусу. Причому вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [164]. Додатково недоторканність судді як гарантія діяльності органів судової влади регламентована в ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з положеннями зазначеної вище правової норми, суддя є недоторканим. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину [161]. Таким чином, відповідна юридична гарантія є чи не основною серед усіх інших, на що вказує також те, що вона чітко регламентується на конституційному рівні, а також має організаційно-забезпечувальний характер, оскільки убезпечує суддю від незаконного втручання в його професійну діяльність, унеможливорює вплив на нього як з боку вищих посадових осіб суду, так й інших органів правопорядку, що діють на території України, а також громадян, що, ймовірно, можуть мати протиправні наміри.

Ураховуючи намір України здобути членство в Європейському Союзі, проблема порушення незалежності суддів потребує якнайшвидшого вирішення. Крім того, подібна ситуація є неприпустимою для правової, соціальної та демократичної країни, якою є Україна відповідно до Основного Закону. Гарантіями незалежності суддів є сукупність заходів і механізмів, що

передбачають діяльність органів та осіб, до повноважень яких віднесено забезпечення неприпустимості неправомірного втручання, впливу або тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя. Ключову роль у забезпеченні незалежності суддів відіграє Вища рада правосуддя, яка з поновленням її роботи стикнулася з низкою викликів, що потребували або все ще потребують вирішення (наприклад, формування кадрового складу членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, створення служби дисциплінарних інспекторів тощо). Попри різноплановий, на перший погляд, характер повноважень, усі вони мають на меті утвердження незалежності суддів та авторитету правосуддя [35]. Отже, завдяки таким законодавчим крокам система юридичного гарантування суддівської діяльності лише розширюється, а норми й приписи, що регламентують цю діяльність, укріплюються та набувають більш потужної державної ваги. Водночас інституційна вертикаль гарантування діяльності судам усіх інстанцій передусім сприяє впевненому провадженню законної діяльності судами всіх інстанцій без страху, що на них буде здійснено тиск чи протиправні дії. У контексті функціонування такої юридичної конструкції та інституції приводить у дію відповідні юридичні аспекти, з огляду на що важливим є факт наявності широкого контрольно-управлінського механізму, який забезпечує за потреби притягнення до відповідальності судді.

Серед основних гарантій діяльності судів слід назвати такі: законність; рівність; незалежність; неупередженість; незмінюваність суддів; незмінюваність складу суду; позапартійність; недоторканість; функціонування автоматизованої системи документообігу суду; державний захист. Зазначимо, що наведений перелік юридичних гарантій діяльності судів не є вичерпним і може бути доповнений внаслідок проведення інших наукових досліджень [148]. Зважаючи на наукові положення та особливості діяльності окружних адміністративних судів, до першочергових юридичних гарантій діяльності останніх варто віднести їхнє належне організаційне, фінансове, матеріальне, інформаційне забезпечення, оскільки від цього залежить не лише якість

відправлення ним правосуддя, а й здійснення ними повноважень як суб'єктів адміністративного права. Однак у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 (далі – Стратегія), констатовано неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової влади [160; 189]. Таким чином, на нашу думку, надзвичайно важливий контекст у гарантуванні юридичними засобами щодо діяльності адміністративного суду апеляційної інстанції полягає саме в можливості на організаційному рівні не лише забезпечити проведення окремо взятого судового засідання, а й дозволити певному суду провадити свою діяльність загалом, забезпечити основні організаційні показники на тому рівні, що дозволить передусім провадити діяльність у сфері відправлення правосуддя та забезпечення прав і свобод людини та громадянина в установленій законодавством України спосіб.

Гарантії незалежності формуються на підставі низки факторів: 1) особливим порядком призначення та звільнення з посади судді відповідно до компетентнісного підходу; 2) особливий порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів; 3) інститут самовідводу як гарантія забезпечення незалежності суддів; 4) суддівський імунітет як гарантія недоторканності й безпеки суддів; 5) судді володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру та мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції; 6) гарантування інституціональної та оперативної відповідальності суддів за виконання функцій правосуддя; 7) соціальний захист і фінансово-матеріальне забезпечення суддівської гілки влади [195]. На думку О. В. Щерблюк, необхідним є: врегулювання питання виконання обов'язків голови суду під час утворення нового суду та за відсутності можливості проведення зборів суддів; виключення з переліку підстав для звільнення суддів з адміністративних посад таких категорій, як «триваюче невиконання своїх обов'язків», «систематичне порушення закону», «одноразове грубе порушення закону»; запровадження

висловлення недовіри голові суду або його заступнику як нової підстави для звільнення суддів з адміністративних посад [213, с. 140]. Цей приклад крізь призму юридичного гарантування чітко демонструє можливість спрацювання юридично-гарантувальних інструментів в автоматичному режимі, коли система (чи окрема ланка системи) правосуддя може бути виведена з ладу. Оскільки визначальний зміст прав і свобод людини та громадянина прямопропорційно впливає на необхідність функціонування суду й відповідних суддів на високому професійному рівні та з надзвичайною результативністю, навіть попри триваючі бойові дії та введений правовий режим воєнного стану в Україні.

Як стверджує І. В. Бабій, недоторканність судді повинна бути не особистим привілеєм громадянина, що обіймає посаду судді, а інструментом захисту його професійної діяльності. Зважаючи на окреслену проблематику правових гарантій діяльності судді варто внести законодавчі корективи в частині притягнення до кримінальної відповідальності суддів [10]. Серед юридичних гарантій діяльності окружних адміністративних судів вчені пропонують також виділяти запровадження єдиного механізму оцінювання роботи суду без втручання у сферу управління правосуддям. Оскільки діяльність суду охоплює як правосуддя, так й управлінські процеси, тобто практичну діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади, що полягає в технологічному процесі підготовки, прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на належне функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя [58]. Водночас, на нашу думку, наявний спектр функцій судової влади, зокрема апеляційних і касаційних судів, передбачає можливість проведення аналогій і порівнянь, а також оцінок ефективності здійснення діяльності у сфері правосуддя з урахуванням показників статистики та практики, дотримуючись принципу недоторканності судді, не порушуючи стандартів судочинства та інших елементів адміністративно-правового режиму судоустрою в Україні.

Гарантії професійної діяльності суддів можна виокремити в такі групи:

1) норми, що визначають організацію та порядок формування суддівського

корпусу з метою визначення місця в системі державної влади (функціонально-організаційні гарантії); 2) норми, що регулюють статус судді: його незмінюваність, недоторканність, несумісність суддівської посади з іншими посадами та видами діяльності; 3) норми, що встановлюють матеріальне та соціальне забезпечення суддів; 4) процесуальні гарантії: інститути відсторонення судді від участі в розгляді справи, таємниці наради суддів, особливої думки судді; 5) норми-гарантії, що забезпечують захист професійної діяльності суддів від втручання ззовні та притягнення до певного виду юридичної відповідальності за таке втручання; 6) норми, що забезпечують індивідуальну (внутрішню) незалежність судді [59]. Розглядаючи юридичні гарантії діяльності окружних адміністративних судів в Україні, особливу увагу доцільно приділити також тому, яким чином держава гарантує взаємодію вказаних судів з іншими суб'єктами. На жаль, узагальнення положень законодавства та наукової доктрини дають підстави дійти висновку, що законодавець навіть нормативно не забезпечує взаємодію окружних адміністративних судів з іншими суб'єктами. Тому юридичною гарантією їхньої діяльності як суб'єктів адміністративного права має бути закріплення порядку взаємодії вказаних судів з іншими суб'єктами [189]. Відповідно, на нашу думку, ці позиції є цілком обґрунтованими й логічними, що позитивно впливає на можливість здійснення судочинства в указаній системі координат з урахуванням усіх елементів і стандартів відповідного адміністративно-правового режиму. Крім того, слід зазначити, що рівні юридичного гарантування діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві відповідають рівню такого суду під час провадження ним діяльності у сфері відправлення правосуддя [211].

Висновки до розділу 2

Отже, на підставі аналізу наукових позицій дослідників, а також практики правозастосування законодавства апеляційними адміністративними судами та нормативно-правового підґрунтя їх функціонування в розділі дисертаційного дослідження вдалося встановити структуру й особливості адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, їх повноваження, а також юридичні гарантії у відповідному аспекті функціонування.

З'ясовано, що структуру адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві становить низка базових теоретико-правових категорій, що, ґрунтуючись на нормах законодавства України, наповнюють діяльність відповідних інституцій змістом. Такими елементами є: компетенція, повноваження (охоплюють права та обов'язки), гарантії, інститут юридичної відповідальності тощо. Цей перелік не є вичерпним, оскільки зазначену теоретико-правову категорію та підходи до її визначення дослідники трактуються по-різному, з урахуванням особливостей і змін у законодавстві України.

Виокремлено дві ключові особливості функціонування адміністративних судів апеляційної інстанції – інстанційна та територіальна юрисдикції, які в умовах правового режиму воєнного стану й після низки змін у системі адміністративного судочинства значною мірою впливають на змістове наповнення всіх елементів адміністративно-правового статусу.

Аргументовано позицію про те, що завдання судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві не є тотожними завданню адміністративного судочинства загалом, ці поняття співвідносяться як частина та ціле. Завдання апеляційних судів полягає в необхідності перегляду судових рішень, винесених першою інстанцією, відправлення правосуддя як суд першої інстанції, а також

забезпечення здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності, що нерозривно пов'язана з відправленням правосуддя.

Крім того, функції визначено як динамічні елементи адміністративно-правового статусу апеляційних судів у адміністративному судочинстві, що можуть бути поділені на функції суду у сфері правосуддя та внутрішньоорганізаційні функції.

Зауважено, що повноваження є гібридною, двоскладовою конструкцією, яка широко розповсюджена серед інших органів державної влади та складається з прав і обов'язків відповідної юридичної особи (суду відповідного рівня). Особливості градації повноважень апеляційного суду так само полягають в їх поділі на декілька груп – повноваження судді в процесі відправлення правосуддя, повноваження голови та заступника голови суду – у частині адміністрування діяльності конкретного суду, а також повноваження керівника апарату суду щодо внутрішньоорганізаційної діяльності суду та виконання ним покладених завдань.

Юридичні гарантії діяльності суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві передусім полягають у конструюванні норм законодавства України таким чином, щоб деякі з них регламентували можливість провадження діяльності, а інші – приводили в дію механізм утілення їх у життя. На практиці ці групи співвідносяться як норми матеріального та процесуального права, що в загальноправовому розумінні тлумачаться як механізм юридичного гарантування.

Наголошено на наявності в законодавстві України низки норм, що гарантують сталий статус, наприклад, недоторканність судді чи таємниця нарадчої кімнати – ці елементи усвідомлюють як складові адміністративно-правового статусу, на яких базується останній.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві та його адаптація в Україні

Міжнародний досвід правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві станом на сьогодні, коли сучасна система судоустрою України потребує доктринального оновлення та застосування нових прийомів і методів управління, може стати важливою передумовою напрацювання цього базису. Доречно звернути увагу на те, що євроінтеграційні намагання України в частині вступу до Європейського Союзу набувають дедалі більш реалістичних обрисів, з огляду на що сучасна система судоустрою має бути готовою до такого кроку та відповідати високим стандартам судочинства, що своєю чергою потребує виконання значної кількості роботи та проведення відповідних досліджень, а також напрацювання можливих шляхів імплементації структурованого та впорядкованого досвіду до правової системи України як незалежної і суверенної держави.

Історія розвитку інституту адміністративної юстиції засвідчує, що наріжним каменем і основною темою дискусій між науковцями різних поколінь було обґрунтування організаційної моделі адміністративної юстиції, визначення її оптимальної внутрішньої структури та сфер впливу відповідно до специфічних вітчизняних правових традицій та суспільно-політичної ситуації в той чи інший період. Недаремно ще наприкінці XIX століття «належну організацію адміністративної юстиції» було визначено основною умовою

забезпечення законності у сфері публічного управління [82, с. 4]. Слід зауважити, що як в Україні, так і за кордоном, адміністративний суд, або суд, до компетенції якого належить розгляд спорів у сфері адміністративних відносин, означений неабиякою завантаженістю та потребує системного доопрацювання основних аспектів, пов'язаних не лише з його діяльністю у сфері відправлення правосуддя, а й у контексті укріплення системи внутрішньоорганізаційного забезпечення його функціонування.

Правовий статус судді за кордоном, як і в Україні, передбачає симбіоз таких елементів: відбір, призначення, проходження служби та звільнення. У деяких країнах добір суддів здійснюється з кола баристерів і соліситорів. Баристерами називають юристів так званої «вищої касты», що здійснюють розгляд справ вузької спеціалізації за певними галузями права. Континентальна система права здебільшого використовує систему конкурсного відбору суддів. Виняток становить Швейцарія, де судді обираються жителями або парламентом. Загальними правилами відбору для кандидатів на посаду суддів є відповідний рівень освіти з юриспруденції, будь-який практичний досвід [120]. Відповідно, таке адмініструвальне різноманіття та багатоваріативність підходів до питання внутрішньоорганізаційного забезпечення діяльності окремо взятого суду, а також підходи до перегляду ухвалених судових рішень, судами нижчої інстанції викликає не лише цікавість, а й об'єктивну необхідність, оскільки станом на сьогодні, в умовах широкомасштабного російського вторгнення, важливим аспектом укріплення правової системи суспільства є запозичення найбільш ефективних міжнародних практик, що існують для підвищення рівня функціонування апеляційних адміністративних судів.

Дослідники вказують, що з огляду на досить тривалу відсутність реального адміністративного судочинства в нашій державі такі дослідження ґрунтувалися переважно на аналізі зарубіжних моделей адміністративної юстиції. Вони мали вагоме теоретико-пізнавальне та прикладне значення під час вибору та законодавчого закріплення вітчизняної системи адміністративних судів, оскільки відображали основні світові тенденції становлення сучасної

державності, а також особливості історичного розвитку окремих країн [116, с. 22]. Система судоустрою будь-якої країни нерозривно пов'язана з її історією становлення та відповідними традиціями, що накладали відбиток не лише на інституційний розподіл влади всередині країни, а й на правову та соціальну систему такого суспільства загалом. У первинному розумінні такі основи та вихідні показники базуються на тих розуміннях правильного й не правильного в суспільстві, що прийняті за основу самим соціумом.

Вагоме значення для України під час проведення судової реформи має вивчення досвіду функціонування судової гілки влади окремих країн. Тому багато праць вчених полягає в аналізі конституційних основ організації судової влади, здійснення судового управління, характеристики судової системи та суддівського корпусу окремих зарубіжних країн. Підвалиною законодавчої регламентації судової влади в більшості зарубіжних країн є конституція, а конституційні засади деталізуються в спеціальних законах. Конституції більшості сучасних зарубіжних країн містять розділи, присвячені судовій гілці влади: «Про судову владу» – конституції Іспанії, Франції, Японії; «Правосуддя» – конституція ФРН; «Суди» – конституція Португалії; «Судочинство» – конституція Угорщини; «Судова система» – конституція Македонії тощо. У вказаних розділах визначено її конституційні засади: визначення судової влади як однієї зі складових системи розподілу влад; основні принципи організації та діяльності судової системи; правовий статус суддів; судові гарантії прав і законних інтересів громадян. Обсяг конституційного регулювання судової влади в зарубіжних країнах також різний [119]. Слід зазначити, що інструментами конституційного права наразі в Конституції України врегульовано низку адміністративних питань, зокрема стосовно загальної структури суду, принципів судоустрою та інші загальні положення, пов'язані передусім з внутрішньоорганізаційною діяльністю всередині судової гілки влади, що, на нашу думку, є раціональним підходом до юридичного гарантування та фундації такої діяльності, як відправлення правосуддя. Водночас більш «процесуальні» та адміністративні норми

містяться в галузевому законодавстві, наприклад у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Безперечно, не йдеться про суто механічне перенесення окремих елементів зарубіжних моделей, що склалися століттями під впливом соціально-політичних умов і панівної правової доктрини. Будь-яке запозичення має враховувати національно-правові традиції та сучасну соціально-політичну ситуацію [51]. Інститут адміністративної юстиції та система адміністративного судочинства почали формуватись у країнах Європи ще за часів середньовіччя. Наявна судова система загальних судів займалася розглядом скарг осіб на неправомірні дії органів влади, тим самим реалізовувала загальновизнану модель адміністративної юстиції. Наприклад, у Франції в кожній з провінцій були парламенти, які виконували функцію судово-адміністративних закладів, які діяли в межах публічно-правових відносин [128]. Відповідно, користуючись такими адміністративно-правовими прецедентами та механізмами розгляду адміністративних справ у другій інстанції судової системи, що фактично охоплює можливість оскарження відповідно прийнятого рішення, продукується можливість оптимізувати систему судоустрою України загалом, а також функціонування та діяльність у сфері відправлення правосуддя в адміністративній сфері апеляційними судами України.

У зарубіжних країнах зазвичай виокремлюють дві основні моделі судових систем: англо-американську (англосаксонську) та романо-германську (європейсько-континентальну) [43, с. 102]. Станом на сьогодні основна відмінність цих судових систем, на нашу думку, базується на сталості та «збереженості» правових традицій у певних країнах, що прямо чи опосередковано впливає на можливість використання прецедентного права або, навпаки, на його неможливість. Відповідно, англосаксонській правовій моделі, притаманна прецедентна практика.

Недоліки роботи, які існують нині в системі українського правосуддя під час перебігу судової реформи, неодноразово стають темою обговорення в європейських інституціях, а швидке їх усунення є однією з обов'язкових вимог

перед Україною з боку Європейського Союзу та інших міжнародних організацій. Держава з кожним роком удосконалює діяльність судів і суддів. Однак, на наш погляд, не завжди таке функціонування влади у сфері судової реформи є ефективною та надійною. На думку членів правозахисних організацій, які здійснювали роботу над цим моніторинговим проектом, слід взяти до уваги проведення широкомасштабного дослідження міжнародного досвіду функціонування інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів, з метою застосування вивченого досвіду в Україні на тлі перебігу судової реформи [130]. Поряд із зазначеними питаннями застосування такого інституту, як апеляційне оскарження прийнятого судом першої інстанції рішення набуває дедалі більшої значущості. Фактори, що його актуалізують, можуть бути найбільш різноманітними, хоч до їх кола й часто відносять швидкий темп здійснення правосуддя на першій інстанції, що характеризується поверхневим вивченням обставин спору та матеріалів справи, що в подальшому стає підставою апеляційного оскарження вже прийнятого рішення й забезпечує учасникам такого судового процесу реалізацію принципу доступу до правосуддя й можливість вибороти свої права.

Адміністративна юстиція в багатьох європейських країнах становить уже сформований інститут (наприклад, Франція, ФРН); активно використовуються можливості адміністративної юстиції в країнах, що розвиваються [90]; у багатьох країнах тривають дискусії щодо становлення національних інститутів адміністративної юстиції. Увага до адміністративної юстиції в країнах з традиційно високим рівнем її правового регулювання настільки велика, що навіть за формальними ознаками вона конкурує з конституційною юстицією. Саме тому попередньо ми зазначали про формально-юридичний та адміністративний зміст положень, викладених у Конституції України, щодо формування загального розуміння системи судоустрою в Україні та можливість деталізації цих положень і норм у галузевому законодавстві України. Водночас питання наявності окремої судової гілки – адміністративно-правового спрямування за загальним правилом формує необхідність урахування всіх

інструментів правосуддя, серед кола яких чільне місце посідає можливість оскарження судового рішення та звернення за наявності підстав до суду вищої інстанції.

Правова система сучасної України переживає досить непростий час, адже вона фактично набула статусу експериментального полігону, у межах якого здійснюється апробація різних механізмів регулювання суспільства. Водночас активізація реформаційних процесів є наслідком не лише міжнародного вектора розвитку нашої держави, напрям якого визначає політичні прагнення України до вступу в Європейський Союз. За цих умов базисом, що визначає необхідність проведення змін, більшою мірою є конституційна спрямованість країни, відповідно до якої Україна сприяє розвитку соціуму в духовній, ідеологічній, юридичній, економічній та інших галузях [36; 94]. У літературі традиційно розглядають чотири основні способи (типи) здійснення правового захисту громадян від неправомірних дій і рішень органів виконавчої влади та її службовців, а отже, можна виокремити чотири підходи до правового й організаційного оформлення такого захисту, тобто створення системи органів – судів, колегій, трибуналів тощо [114, с. 115–130]. Варто зауважити, що Україна, як і будь-яка країна цивілізованого світу, докладаеть максимум зусиль щодо збереження, системної оптимізації та покращення діяльності всіх суб'єктів у сфері відправлення правосуддя та системи судоустрою. В умовах широкомасштабної збройної агресії росії проти України, Верховним Судом і Державною судовою адміністрацією України було вжито всіх необхідних заходів щодо збереження стабільності й безперервності функціонування системи правосуддя, зокрема в найбільш активних зонах ведення бойових дій у спосіб перепідпорядкування низки судів, іншим судам вищого рівня, переміщення судів на інші, більш безпечні території, зміна територіальної підсудності й подекуди змішення предметної компетенції судів, у разі неможливості відправлення правосуддя якимось із суб'єктів судової системи на конкретному географічному просторі.

Процес удосконалення правової системи держави та належних їй механізмів є багатоманітним та охоплює вивчення різних складових юридичного виміру. У цьому аспекті одним з найефективніших засобів дослідження того чи іншого правового явища, який робить його аналіз максимально повним та об'єктивним, є розгляд зарубіжного досвіду у сфері застосування, забезпечення останнього [183, с. 98]. У будь-якому разі питання, пов'язані із забезпеченням функціонування апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, визначається пріоритетним у багатьох країнах Європейського Союзу, оскільки поширеність такого явища, як судова помилка, чи низка об'єктивних факторів, що негативно впливають на здатність суду забезпечувати права і свободи людини та громадянина, а також ефективно їх поновлювати за потреби, є пріоритетом у функціонуванні будь-якої правової системи суспільства.

Ю. В. Сергєєв, залежно від діючих на території Європейського Союзу та інших країни систем адміністративної юстиції загалом виокремлює такі групи зарубіжних країн. По-перше, країни, що мають загальні суди, які розглядають адміністративні справи в особливих адміністративних секціях (або палатах) (Угорщина, Ісландія, Македонія). По-друге, країни, у яких «переплетені», тобто певним чином сполучаються загальні та адміністративні суди. Причому наявні два основні варіанти: єдиний судовий орган, що розглядає загальні та адміністративні справи, створюється в першій інстанції (Польща, Естонія) або найвищій (Нідерланди). По-третє, країни, що мають відособлені судові органи адміністративної юстиції. Однак ця група не є однорідною, що зумовило поділ на підгрупи. Підгрупа «А» включає системи з незалежними від активної адміністрації адміністративними судами (Фінляндія, Німеччина). У підгрупі «Б» адміністративні суди діють відокремлено від активної адміністрації, але не утворюють упорядкованої системи. Зазвичай створені судові установи, що розглядають особливу групу справ (Бельгія). У підгрупі «В» перебувають у тісному взаємозв'язку судові органи адміністративної юстиції з активною адміністрацією (Франція). По-четверте, країни, на території яких діють

квазісудові органи, що розглядають адміністративні справи, причому судові органи адміністративної юстиції не розвинені (Велика Британія, США, Туреччина) [143, с. 15]. Водночас, на нашу думку, важливим питанням у цьому контексті є використання конкретних прикладів функціонування системи судоустрою в найбільш розвинених демократіях світу, тих країн, до високого еталона судочинства та відправлення правосуддя, а також внутрішньоорганізаційного рівня прагне досягти Україна та вся система судової влади. Проте ми цілком погоджуємось, що вдосконалення теоретико-правових підходів до структурування систем судоустрою світу та їх теоретична уніфікація надзвичайно позитивно впливає на можливість аналізу позитивних і негативних рис таких систем, виділення в їх структурі найбільш позитивних практик і розроблення алгоритмів їх імплементації в національні законодавства країн, зокрема України.

Слушною є думка П. С. Лотікова, який зауважує, що сліпе запозичення зарубіжного досвіду дає недостатній ефект, створює часом законодавчі суперечності, призводить до виникнення прогалин у регулюванні того чи іншого виду правовідносин, істотно знижує рівень ефективності державного управління загалом. Як засвідчує практика, ураховуючи це застереження, важливим і необхідним, поряд із запозиченням зарубіжного досвіду, є врахування національних традицій та тенденцій [121, с. 145; 62, с. 215]. Саме тому доречно проаналізувати досвід низки країн з високим індексом справедливості, ефективності й результативності правосуддя. До кола таких країн пропонуємо віднести Французьку Республіку, Федеративну Республіку Німеччину та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (Велику Британію).

Французька Республіка. Розвинені інститути демократії дозволяють стверджувати, що відповідна система судоустрою працює безперешкодно, що своєю чергою потребує певної деталізації та узагальнення досвіду функціонування судової системи в частині можливості й доступності оскарження рішення суду прийнятого нижчою інстанцією, що в подальшому

може бути імплементовано в систему судоустрою України та вплине на оптимізацію цих процесів.

Логічним і комплементарним, на нашу думку, є те, що найвищою ланкою в системі адміністративного судочинства у Франції є Держава рада, що хоч і перебуває в системі судочинства держави, проте характеризується власними, індивідуальними особливостями, що інституційно мають компетенцію розв'язувати питання, пов'язані зі спорами з державою та окремими органами державної влади.

У вказаній країні висуваються високі вимоги до навчання суддів. Французький підхід визнає значущість якісної судової освіти для належного виконання судових функцій. Майбутніх суддів обирають наприкінці конкурсу, який дозволяє їм відвідувати Національну школу магістратури (ENM), створену 1958 року. Вступивши до школи, відібрані кандидати зазвичай починають кар'єру на державній службі на все життя. Судді та прокурори є частиною одного професійного органу та всі разом називаються мировими суддями. Протягом своєї кар'єри вони можуть переходити з однієї посади на іншу [221]. Слід зауважити, що система адміністративного судочинства, зокрема апеляційна інстанція, означена особливостями, що дозволяють уособлено судити про ті чи інші адміністративно-правові спори, крізь призму специфічних знань про адміністративний устрій країни та відповідні правовідносини, які виникають між ними. Крім того, унікальність вертикалі адміністративного судочинства у Франції забезпечується також і вищим органом судочинства в цій системі координат – Державній раді.

Важливою для вказаної системи координат є можливість суду апеляційної інстанції, переглядаючи рішення суду першої інстанції, за виключних обставин припинити його дію, котра була спрямована на зміну нормативно-правового акта, який за рішенням суду порушував права й інтереси заявника, що неминуче вплине на ці самі правовідносини та може негативно позначитися на забезпеченості прав і свобод людини та громадянина, що керуються у своїх правовідносинах цим актом.

Федеративна Республіка Німеччина. З огляду на те, що судова система Німеччини сформувалася багато століть тому, їй притаманна сталість, чіткість розподілу повноважень і компетенцій, а також триланкова вертикальна система діяльності (характерна для європейських країн). Вона має такі самі елементи адміністративно-правового статусу, як і українська система.

Запроваджена в Німеччині система адміністративної юстиції має певні відмінності від французької моделі. Передусім це виявляється в питаннях поділу влади, у яких німецьку систему можна вважати більш послідовною. У Пруссії вже в XIX столітті система адміністративних судів охоплювала три інстанції: 1) повітові управи, які діяли в усіх повітах, були нижчими адміністративними судами й склалися з колегії суддів і глави повіту, тобто вищої посадової особи; 2) окружні управи – адміністративні суди, які здійснювали свою діяльність у всіх округах і склалися з колегії суддів і голови окружної адміністрації; 3) вищий адміністративний суд, що складався з радників і голови. Вищий адміністративний суд стояв осторонь від управління та за всіма характеристиками становив судову інстанцію. Він складався з голови й радників, причому половина членів повинна була мати юридичну освіту та досвід роботи в судових установах, інша – досвід роботи в адміністративних. Усі вони призначалися довічно королем (згодом імператором). Характерним є гармонійне поєднання в складі колегії суддів як осіб з юридичною освітою, так і тих, хто має досвід роботи в адміністративних установах, що чітко респондується з розширенням спроможності такої колегії суддів глибокого розуміння процесів державного управління та державницького нормотворення, що подекуди може виходити за межі сухого розуміння нормативно-правових основ функціонування того чи іншого органу державної влади.

Крім того, за цієї системи навіть суди першої інстанції є колегіальними, що суттєво посилює інституційну й компетентнісну спроможність суду щодо ефективного, результативного та якісного вирішення тих чи інших

адміністративно-правових спорів, що в подальшому прямопропорційно впливає на забезпеченість правами та свободами осіб і громадян.

Відповідно до ст. 92 Конституції або Основного закону Німеччини (Grundgesetz), уся судова влада покладається на суддів. Вони діють у межах конституційного, федеральних і земельних судів. Відповідно до ст. 95 Grundgesetz, позначено 5 юрисдикцій, у яких федерація засновує відповідні їм системи судів. Структура судової системи Німеччини охоплює: суди загальної юрисдикції; фінансові суди; адміністративні суди; суди з трудових спорів; суди із соціальних питань. Німецька судова система є ефективним механізмом відправлення правосуддя, забезпечує громадянам компетентний захист їхніх прав та інтересів. Закладені ще на початку XX століття правові принципи ділять цю систему на п'ять основних юрисдикцій, у межах яких і здійснюється реалізація правосуддя. Це забезпечує не лише єдність судової практики в межах конкретної юрисдикції, а й узгодженість дії інститутів, підтримувану довірою з боку громадян [184]. Слід звернути увагу на той факт, що суддями в Німеччині можуть бути особи, які є громадянами Німеччини та проживають або працюють на території країни. Мінімальний вік почесних суддів становить 25 років. Почесні судді обласного суду мають досягти віку 30 років та бути почесними суддями суду першої інстанції не менше ніж п'ять років. Почесний суддя Федерального суду повинен бути не молодше 35 років, мати спеціальні знання та досвід роботи у відповідній сфері [221]. З огляду на зазначене, українським правникам варто в подальшому додатково опрацювати питання щодо віку судді або ж особи, яка може претендувати на посаду судді, оскільки в Німеччині, крізь призму столітнього німецького законодавства, ці питання врегульовано більш виважено, а інституційний поділ предметної юрисдикції між судами, на нашу думку, є більш ефективним і може суттєво посилити спроможність суду щодо здійснення діяльності у сфері відправлення правосуддя та забезпечити дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Водночас постає логічне питання про можливість суду здійснювати нормотворчу діяльність взагалі, оскільки до кола його компетенції віднесено

виключно вирішення конкретного спору, що виник між особами у сфері адміністративного судочинства, тоді як укладання та приведення в дію нормативно-правових актів належить до компетенції органів законодавчої та виконавчої влади. У цьому контексті логічним і релевантним є приклад про співмежність компетенції адміністративного судочинства в частині регламентації її нормами Основного Закону, що фактично є компетенцією іншого, самостійного суб'єкта судової влади – Конституційного Суду України.

Цікавим є той факт, що в чинному Законі ФРН «Про суддів» особлива увага приділяється підвищенню гнучкості режиму роботи суддів, якщо цього потребує суддя. Зокрема, у ч. 1 і 2 § 48 цього законодавчого акта зазначено, що судді мають право клопотати (і право на задоволення цих клопотань) про скорочення робочого часу (до половини робочого часу) або ж про надання відпустки за власний рахунок строком на три роки з можливістю її продовження, але в сукупності не більше ніж двадцять років (клопотання про продовження строку відпустки має подаватися за шість місяців до закінчення вже затвердженої та наданої відпустки). Вказаним правом наділені ті судді, які мають: а) принаймні одну дитину віком до 18 років; б) особу, яка є близькою особою судді та потребує тривалого медичного догляду, коли за цією особою може доглядати чи підтримувати (*betreut, pflegt*) лише відповідний суддя. Зазначене право може бути реалізоване суддею, якщо він погодиться також на те, що він може бути переведений на виконання своєї службово-трудової діяльності до іншого суду в межах тієї самої юрисдикції (у разі надання судді можливостей скороченого робочого часу) чи навіть в іншій юрисдикції (у разі надання судді тривалої відпустки) [83; 224]. Відповідно, такі можливості, на нашу думку, також можуть бути використані в судах апеляційної інстанції та адміністративному судочинстві загалом, хоч це й призведе до суттєвого завантаження роботи апарату суду та потребуватиме більш ефективного менеджменту, зміни підходів до засад планування процесів у сфері відправлення судочинства. Крім того, актуальним залишається питання неможливості німецьких судів здійснення правосуддя всупереч принципу

інстанційності, тоді як апеляційний суд в Україні може розглянути справу як суд першої інстанції.

Велика Британія. У цій країні представлено найбільш усталений, історично та соціально-юридично зумовлений концепт судоустрою, адже їй притаманні багатокomпонентна правова система, розгалужена система державного управління та багат шарове суспільство, що поступово й виважено формувало підходи до стандартів якісного правосуддя.

Специфіка правового регулювання праці в зазначеній державі обумовлена особливістю структурної побудови судової системи загалом. Так, судову систему Англії й Уельсу становлять: а) Апеляційний суд Англії й Уельсу (England and Wales Court of Appeal), що розглядає цивільні, кримінальні, адміністративні й сімейні справи в порядку апеляції; б) Високий суд Англії й Уельсу (England and Wales High Court) – цивільні, кримінальні, адміністративні та сімейні справи; в) Суд корони (Crown Court) – кримінальні справи; г) Суд графства (County Court) цивільні й сімейні спори; д) мирові судді (Magistrates' Court) – розглядають цивільні, кримінальні та сімейні спори; е) трибунали (Tribunals) – заслуховують цивільні та адміністративні спори [135]. Водночас варто звернути увагу на те, що не всі акти законодавства Великої Британії можуть бути оскаржені в адміністративному судочинстві. Крім того, особливістю цієї системи судоустрою є поєднання предметної та інституційної юрисдикції із застосуванням розгалуженого та змішаного принципу інстанційності.

Варто зауважити, що внутрішньоорганізаційна діяльність та основа відповідних судів так само регулюється тим самим законодавством, що й система відправлення правосуддя в цій галузі. Натомість інші суди, мають мінімальний судовий апарат, правовий статус якого визначається окремим законодавством.

Для того, щоб стати суддею у Великій Британії, особа повинна володіти певним набором особистісних і професійних навичок. Так, майбутній суддя повинен передусім бути громадянином Сполученого Королівства, Ірландської

Республіки чи країни Співдружності. Зазвичай потрібно мінімум 5–7 років посткваліфікаційного досвіду (точна кількість років залежить від посади, на яку претендує особа). Що стосується академічної кваліфікації, то ключовою вимогою є те, щоб особа мала ступінь бакалавра (LLB) за спеціальністю «Право», після чого пройшла курс професійного навчання адвокатури або курс юридичної практики. Потім претендент на посаду судді повинні набути юридичного досвіду через викладацьку діяльність [227]. Слушним і необхідним є широке застосування в законодавстві України таких вимог до посади судді, як наявність наукового (науково-педагогічного) стажу роботи в кандидата. Наразі ця норма визначена як альтернатива, що пропонує на вибір або значний строк роботи в суді чи сфері юридичної практики, або науково-педагогічної діяльності [212].

Так, згідно зі ст. 28 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній з таких вимог: має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років. Водночас чим вищий рівень суду, то більше його рішення видається за комплексний науково-теоретичний аналіз і має бути структурованим, виваженим і юридично точним. Оскільки такі навички, на нашу думку, здобуваються передусім під час провадження наукової діяльності та написання наукових робіт, така альтернативна вимога щодо судді суду апеляційної інстанції в національному законодавстві України є цілком слушною.

Варто також зауважити, що адміністративним трибуналам у Великій Британії притаманні поліваріативність справ, що підлягають розгляду, їх компетенція в цьому контексті сягає за межі адміністративно-правових правовідносин.

Особливістю є те, що судді у Великій Британії можуть працювати: на повну ставку, на півставки, або працювати на платній основі, яка

обумовлюється узгодженою оплатою праці незалежно від часу, який вона займе. Судова ієрархія поділена на дев'ять діапазонів заробітної плати. Найнижчими є судді з трудових спорів та окружні судді, які головуєть на більш серйозних слуханнях у магістратських судах. Останні у 2020 році заробляли в середньому 112 542 фунти стерлінгів на рік. Окружним суддям, які засідають у судах корони та окружних судах, платили 161 332 фунтів стерлінгів. Натомість річна зарплата лордів та леді апеляційних судів становила 215 094 фунтів стерлінгів, а у суддів Верховного суду – 226 193 фунтів стерлінгів. Крім того, за їхню роботу під час пандемії COVID19 Казначейство Її Величності оголосило виплату винагороди суддям у розмірі 2 % [227]. Це питання є актуальним у контексті не лише запозичення досвіду, а й розгляду його як окремого напрямку вдосконалення системи адміністративного судочинства в Україні, тому пропонується розглянути його більш детально в наступному підрозділі.

Водночас важливою рисою апеляційних судів у Великій Британії є те, що судді в такому суді мають дворянський титул, що в умовах функціонування країн немонархічного типу спрямовує на позицію наділення суддів апеляційної та касаційної інстанції – окремими, від інших суддівських привілеїв, з урахуванням важливості та соціальної значущості здійснюваної ними праці у сфері відправлення правосуддя.

Наведені приклади функціонування адміністративних судів другої (апеляційної) ланки в країнах – провідних демократіях світу чітко демонструють позицію про те, що Україні перед остаточним вступом до Європейського Союзу необхідно забезпечити внесення комплексних змін до законодавства та сприяти якомога швидкій стабілізації системи відправлення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану.

3.2. Напрями розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві

Правове регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві не може залишатись статичним і потребує системного вдосконалення з урахуванням вимог сьогодення та чинного правового режиму воєнного стану в Україні. Крім того, окремим питанням постає необхідність напрацювання стійких і виважених алгоритмів роботи в аналогічних ситуаціях – за умов надзвичайних правових режимів, у разі їх введення чи зняття на території України. Саме тому, на нашу думку, актуальною є потреба в аналізі наукових позицій учених щодо означеного питання та напрацювання ефективних шляхів розв'язання відповідних проблем.

Слід наголосити на тому, що проблематика оптимізації організаційних засад апеляційного провадження не є новелою як на законодавчому, так і на теоретичному рівнях. Питання проведення змін у структурі органів, які займаються забезпеченням досліджуваного процесуального інституту, розроблювалось досить давно, однак його опрацювання здійснювалось переважно в межах вироблення стратегічних шляхів удосконалення судоустрою загалом [36]. Водночас такі кризові для правової системи суспільства моменти, як введення в дію правового режиму воєнного стану, а також екстрене переформатування системи функціонування судів і правосуддя через тимчасову окупацію українських територій, зумовлюють новий поштовх актуальності й потреби пошуку рішень складних питань.

Сьогодні в Україні побудована система адміністративних судів, яка є ланкою судів загальної юрисдикції. Функції та діяльність адміністративного суду в Україні регламентовані низкою нормативно-правових актів, серед яких Конституція України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Кодекс

адміністративного судочинства України. Водночас система адміністративних судів потребує подальшого вдосконалення та реформування. До сьогодні залишається низка проблемних питань у діяльності адміністративного суду, основними з яких є: неналежне розкриття спеціально-правових понять, правові колізії, прогалини в адміністративно-процесуальному й адміністративному законодавстві, необхідність доповнення переліку принципів адміністративного судочинства, необхідність удосконалення предмета юрисдикційної діяльності адміністративних судів [149]. Відповідно, окреслені напрями проблематик, що потребують врегулювання, на нашу думку, лише загострюються в умовах дії правового режиму воєнного стану та потребують не фрагментарних рішень, а комплексного та системного менеджменту, що спрямований не лише на укріплення поточної системи відправлення правосуддя, а передусім на посилення внутрішньоорганізаційної спроможності кожного окремо взятого суду, без належності його до конкретної інстанції.

Окремим аспектом, що потребує вдосконалення у контексті оптимізації судової влади та віднесених до неї інститутів, є запровадження ціннісних орієнтацій у судовому управлінні. У сучасній парадигмі науки про управління передбачається, що організація, зокрема суд, має певні цілі, мету, напрям роботи незалежно від їх офіційної декларації. У цьому контексті важливим є поширення узгодженості офіційних і неофіційних цілей, а в контексті побудови сучасної системи управління в суді – удосконалення підходів до забезпечення доступності правосуддя як важливої цінності [182, с. 103]. Проте, на нашу думку, висловлена позиція є дещо хибною, адже на сьогодні доступність до правосуддя забезпечується низкою механізмів, одним з яких є прийняття рішення про зміну територіальної юрисдикції судів у прифронтовій зоні, а також певна взаємозамінність і коригування інстанційної компетенції, що розширює можливість громадян України користуватися правом на правосуддя.

Діяльність державних органів щодо правового забезпечення того чи іншого об'єкта є особливим типом діяльності, який постійно розвивається. Удосконалення їх роботи в цьому контексті є необхідним чинником підтримки

ефективності владного, управлінського впливу на певний тип правових відносин. Адже в процесі свого функціонування відповідні державні органи використовують значний масив інструментів регулювання різного виду. Покращення цих аспектів автоматично сприятиме підвищенню якості кінцевого результату. Причому йдеться про адміністративне забезпечення апеляційного провадження. Відповідне коло змін необхідно проводити стосовно організаційних засад цього інституту в аспекті їх оптимізації [36]. Оскільки категорію та сутність поняття внутрішньоорганізаційної діяльності, її співвідношення з терміном «організаційні засади» було розкрито в першому розділі дисертаційного дослідження, слід зауважити, що це завдання та укладені на його виконання функції дають змогу втілювати на високому професійному рівні правосуддя на запит конкретних осіб, оскільки без належного забезпечення діяльності суду в судовому засіданні та поза ним неможливим буде винесення якісного, логічно обґрунтованого й побудованого рішення суду, що в подальшому тягне за собою судовий процес в апеляційній інстанції та суттєво перевантажує судову систему.

Система апеляційних адміністративних судів як сукупність органів державної влади – важливий державний інструмент судового захисту й реалізації конституційного права на нього, за допомогою якого втілюється в життя принцип судового захисту прав людини та громадянина шляхом здійснення правосуддя на основі апеляційного процесуального законодавства. Подвійність адміністративного процесуального порядку розгляду й перегляду справ про адміністративні правопорушення безпосередньо стосується питання адміністративно-процесуального статусу судді апеляційного суду в адміністративно-юрисдикційному провадженні, оскільки його процесуальні права й обов'язки з перегляду рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні потребують чіткої та однозначної законодавчої регламентації [152]. Тобто питання оптимізації діяльності апеляційного суду в адміністративному судочинстві безпосередньо пов'язане не лише з його матеріальним забезпеченням, а й із визначеною законодавством України

компетенцією, що включає до структури адміністративно-правового статусу як територіальну підсудність, так і юрисдикційну (котра власне і є компетенцією в цьому контексті).

Слід зауважити, що оптимізація – це процес вибору найкращого варіанта з можливих і приведення об'єкта в такий стан, за якого досягається його ефективність. Причому оптимізація передбачає такі важливі аспекти: динамічність і процесуальність; закономірний характер; стадійність оптимізації; наявність спонукальних причин – об'єктивних обставин, що викликають реакцію на певний стан системи; зацікавленість окремих суб'єктів певної системи та структури в проведенні тих чи інших змін [219, с. 67–69]. Відповідно, з метою якомога більш ефективного забезпечення процесу оптимізації діяльності апеляційних судів в адміністративному судочинстві, на нашу думку, слід фрагментувати найбільш проблемні питання і детально розкрити їх у складі окремих блоків, що в подальшому дозволить напрацювати пропозиції стосовно ефективного алгоритму їх вирішення в законодавчий чи організаційний спосіб.

Проблематика визначення компетенції. Як було зазначено вище, компетенція є відображенням предметної діяльності суду та охоплює подекуди собою також територіальну юрисдикцію, хоча й це питання, на нашу думку, потребує додаткового опрацювання та узагальнення на більш високому рівні.

Дослідники зазначають, що однією з ключових проблем здійснення адміністративного судочинства є законодавчо неврегульоване питання розмежування компетенції адміністративних і господарських судів. Ознака суб'єкта владних повноважень як сторони спору не завжди є показником підсудності справи адміністративному суду, зокрема норми Кодексу адміністративного судочинства України не завжди регулюють правовідносини, що виникають у межах виконання суб'єктами владних повноважень власне владних управлінських функцій. Це, наприклад, як зазначає І. Бородін, спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму [25, с. 16]. Відповідно, питання юрисдикції та наявності

компетенції в апеляційного суду щодо розподілу повноважень, розгляду тих чи інших спорів у сфері відповідного права викликає серйозні питання та потребує додаткового опрацювання, оскільки інститут судової юрисдикції (компетенції) є одним з основоположних, тих, на яких базується вся система судоустрою України та порушення якої призводить до порушення прав і свобод людини та громадянина, а також демократичних основ.

Судова юрисдикція нерозривно пов'язана з поняттям «судова компетенція», що усвідомлюється як сукупність юридично встановлених повноважень (владних прав і обов'язків) певного судового органу, у тому числі спеціалізованого суду, щодо визначеного законом кола питань, які підлягають вирішенню. Обсяг цієї компетенції обумовлюється здійсненням державної влади судовими органами в окремих сферах суспільного життя залежно від їх спеціалізації, територіального масштабу діяльності кожної ланки судової системи [133, с. 39]. Відповідно, порушення принципу визначеності юрисдикції неминуче призводить до трудового дисбалансу в системі судочинства, перевантаження діяльності окремих судів і неможливості здійснення ними власних функцій як у сфері відправлення правосуддя, так і під час внутрішньоорганізаційної діяльності апарату суду.

На думку Є. Л. Трегубова, однією з основних причин конфліктів з приводу розмежування різних видів судової юрисдикції є термінологічна розмитість Кодексу адміністративного судочинства України. Вчений вважає, що застосування в ньому терміна «публічно-правовий спір» вочевидь вимагає від законодавця значно більшої його конкретизації. Відсутність у ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України дефініції цього поняття призводить до неоднозначного розуміння поняття «публічно-правовий спір». Також науковець звертає увагу на те, що в ч. 2 ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України замість словосполучення «публічно-правовий спір» використовується інше словосполучення – «спори з приводу публічно-правових відносин» [192, с. 3]. Відповідно, неточність законодавства та можливість дуалістичного його застосування, безперечно, негативно впливає на можливість суду ефективно

його застосовувати та використовувати у своїй діяльності. Крім того, реалізуючи функцію роз'яснення основ законодавства, що застосовується судами нижчої ланки, апеляційний суд взагалі має потенційний ризик – роз'яснювати окремі норми та тлумачити їх на свою користь.

Юрисдикція адміністративних справ поширюється не на всі справи. У п. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України визначено справи, на які не поширюється юрисдикція адміністративних справ. Зокрема, ідеться про справи: 1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; 2) що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства; 3) про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом; 4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення громадського об'єднання, саморегулювальної організації), належать до його внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ, визначених п. 9, 10 ч. 1 цієї статті. Зауважимо, що п. 9 вказує на спори оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб; у п. 10 йдеться про спори щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб [89; 201]. Відповідно, предмет спору, що чітко закріплюється за конкретним видом судочинства, має корелюватись із загальними засадами функціонування системи судоустрою України. У визначених випадках для осіб має бути зрозумілою та чіткою альтернатива щодо шляху врегулювання спору в судовому порядку, оскільки наявність виключних правил і недостатня їх роз'ясненість для громадськості та зацікавлених осіб суттєво шкодить їх правам і свободам.

Оцінні категорії в нормативно-правовому забезпеченні. З огляду на швидкоплинність і динаміку українського законодавства, це питання є надважливим, оскільки на сьогодні законодавець генерує значну кількість законів України, а на їх реалізацію органи виконавчої влади укладають і затверджують пропорційно більшу кількість нормативно-правових актів.

Практичний аспект оцінних понять в адміністративному судочинстві передусім пов'язаний з їх тлумаченням. Перед тим, як безпосередньо перейти до висвітлення проблемних питань щодо визначення положень адміністративно-процесуального законодавства з оцінними поняттями, варто зупинитися на характеристиці тлумачення адміністративно-процесуального законодавства загалом. Слід зауважити, що проблематика тлумачення законодавства, зокрема галузевого, привертала увагу вітчизняних учених-юристів [131]. Ще одним напрямом удосконалення діяльності адміністративних судів є необхідність розв'язання проблеми нормативно-правового регулювання адміністративного судочинства в Україні в тій частині, що містить оцінні категорії. Так, у ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено коло обставин, які перевіряють адміністративні суди. Зокрема, перевіріці підлягає те, чи прийняті рішення або вчинені дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень обґрунтовано, безсторонньо, добросовісно, розсудливо, пропорційно [192, с. 4]. Актуальність цієї проблематики, на нашу думку, зумовлена тим, що органи державної влади зобов'язані діяти виключно в межах і в спосіб, визначені законодавством України, що суттєво обмежує їх можливості у випадку, коли той самий закон не надає чіткого алгоритму дій, а навпаки – розмиває та вносить неясність у систему правового регулювання. Ще один небезпечний фактор у цьому контексті полягає в можливості та обов'язку апеляційного суду роз'яснювати положення законодавства України та координувати практику їх застосування. Відповідно, з метою реалізації цієї функції суд апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві ніби зобов'язаний самостійно визначати межі тлумачення розмитих законодавцем норм і положень.

Непоодинокими є випадки ототожнення в правовій науці тлумачення актів законодавства з інтерпретаційним процесом, правозастосуванням, юридичною практикою тощо. Попри те, що всі зазначені поняття начебто охоплюють дуже близькі за змістом процеси, констатувати те, що вони позначають один і той самий процес (у повному обсязі) не можна. Безперечно,

всі наведені поняття певним чином характеризують процеси, які є дотичними до тлумачення, проте вони визначають окремі, різні за змістом, формою, результатами процеси. Так, співвідношення тлумачення та з'ясування засвідчує, що вони співвідносяться як ціле і частина, оскільки з'ясування – це «дослідження, зроблення чогось зрозумілим, визначення, встановлення чогось на підставі певних ознак, відмінностей тощо, пояснення чогось» [33; 131]. Е. Л. Трегубов з цього приводу зазначає, що ні в самому Кодексу адміністративного судочинства України, ні в інших нормативно-правових актах не міститься роз'яснення сутності деяких понять. На думку вченого, на допомогу адміністративним судам мала б бути підготовлена постанова Пленуму ВАС України або роз'яснення в іншій формі, що б безперечно сприяло однотипності судової практики. Однак, донині це питання залишається невирішеним [192, с. 4]. Відповідно, належить звернути увагу на те, що завдання, поставлені судам апеляційної інстанції як у сфері відправлення правосуддя, так і в контексті роз'яснення особливостей застосування законодавства України, не є правами, тобто мірою можливої поведінки, а слугують прямим функційним обов'язком, невиконання якого безпосередньо впливає на можливість виконання судом тих чи інших повноважень, утілення в життя теоретично визначених положень у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Аналізуючи співвідношення розсуду судді адміністративного суду й застосування оцінних понять податкового права України під час вирішення податкових спорів, О. Г. Глухий зазначає, що «судді як інтерпретатори законів повинні поважати сформульовану в законі волю законодавця. Тому тлумачення суддями закону має залежати від дослівного його тексту та регулятивної волі законодавця» [38, с. 32]. Усі ці положення повною мірою стосуються тлумачення положень адміністративно-процесуального законодавства з оцінними положеннями. Це різновид галузевого тлумачення, яке поєднує ознаки, притаманні тлумаченню взагалі, та специфічні ознаки, обумовлені особливістю об'єкта й предмета тлумачення. Аналіз наявних джерел дає змогу

стверджувати, що вчені-адміністративісти виокремлюють такі особливі ознаки тлумачення адміністративно-процесуального законодавства: передусім це – різновид галузевого тлумачення із специфічним об’єктом, яким є адміністративно-процесуальне законодавство, а його положення з оцінними поняттями є його предметом [131]. Повноцінне виконання зазначеної функції з урахуванням реалій законо- та нормотворення є неможливим, оскільки деякі положення та норми актів, не лише створюють правові альтернативи застосування, а й загалом нівелюють низку принципів правового й демократичного судочинства, що потребує реагування з боку наукової спільноти (у частині опрацювання проблеми та надання шляхів її вирішення) і волі законодавця (щодо унормування цих положень і визначення їх як загальносоціальних і правових).

Проблема недофінансування судів. Питання матеріального забезпечення судової влади, яка є за своїм контекстом унікальною в системі державного управління, є надзвичайно важливим, особливо в умовах дії воєнного стану та активної фази спроб держави-терориста загарбати українську територію, що своєю чергою спричиняє низку загрозливих для життя факторів і обставин, що мають бути належним чином компенсовані в законний спосіб.

В Основних принципах щодо незалежності правосуддя, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, зазначено, що незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов’язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її, а кожна держава-член має надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати власні функції. У Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо незалежності, ефективності та ролі суддів визначено, що державам-членам для створення відповідних умов праці, які дадуть суддям змогу ефективно працювати, необхідно, зокрема, надати в розпорядження суддів допоміжний персонал та відповідне обладнання, зокрема засоби для ведення діловодства та зв’язку, для

того, щоб вони могли діяти ефективно та оперативно. Консультативна рада європейських суддів у своїх висновках неодноразово звертала увагу Комітету Міністрів Ради Європи на те, що держави повинні переглянути наявні процедури щодо фінансування та управління судами [193]. Таким чином, питання фінансування суду в цьому контексті розглядається комплексно та систематизовано з усім спектром матеріально-технічних потреб як власне суддів, так і апаратів судів, що здійснюють внутрішньоорганізаційну діяльність у контексті забезпечення проведення судових засідань та дотримання прав і свобод учасників судочинства загалом.

Слід погодитись з Ю. П. Битяком, який зазначає, що належне фінансування адміністративних судів з метою забезпечення їх незалежності від виконавчих структур, інших інституцій публічної влади є одним з чинників, що можуть реально впливати на доступність адміністративного правосуддя за сучасних умов становлення судової системи в Україні [15, с. 55]. Вища рада правосуддя послідовно вказувала, що систематичне недофінансування судової системи має розглядатися суспільством загалом як неприпустиме втручання в конституційну роль судової влади, оскільки це підриває засади демократичного суспільства та принцип верховенства закону. Питання забезпечення належного фінансування судової влади, відновлення судів, які зазнали пошкоджень внаслідок військової агресії, є пріоритетними в роботі Вищої ради правосуддя [214]. Відповідно, на нашу думку, належне фінансове та матеріально-технічне забезпечення суду апеляційної інстанції слід визначати як гарантію його безперешкодної діяльності й обставину, що дозволяє відповідним державним службовцям і суддям на високому рівні забезпечувати розв'язання судових спорів, дотримуючись та захищаючи права і свободи людини та громадянина.

Належне фінансування системи адміністративних судів сприятиме розв'язанню низки проблем цієї судової ланки. Так, по-перше, реальне втілення в життя принципу незалежності суддів зміцнить авторитет адміністративних судів серед населення, що має важливе значення в умовах демократичних перетворень держави та побудови громадянського суспільства; по-друге, це

прискорить процес удосконалення організаційної системи адміністративних судів і забезпечить повною мірою виконання всіх покладених на адміністративні суди завдань [178]. Ще з листопада 2020 року швидкість Інтернет-зв'язку в суді обмежена та не дозволяє якісно проводити засідання в режимі відеоконференції, спричиняє технічні збої в роботі електронної пошти та КП «ДСС». Причому брак коштів для підключення до інформаційно-пошукової системи «Ліга: Закон» суттєво погіршує умови праці та негативно впливає на швидкість роботи. Варто зазначити, що в умовах відсутності фінансування стає неможливим забезпечення суду в повному обсязі папером, конвертами, дисками, іншим канцелярським приладдям, оскільки кошторисом передбачено витрати лише на 50 % від річної потреби [218]. Слід зазначити, що в контексті внутрішньоорганізаційної діяльності суду лєвова частка обов'язків виконується безпосередньо його апаратом, а в умовах недофінансування та широти компетенції апеляційного суду (можливість розгляду ним справ як судом першої інстанції, так й апеляційної, а також змішаність предметної підсудності в умовах дії правового режиму воєнного стану) таке суттєве навантаження може бути непомірним у контексті діяльності в полі правового регулювання діяльності державного службовця.

Для розв'язання окреслених проблем діяльності адміністративних судів необхідним є [176]: 1) встановлення достатнього рівня матеріального забезпечення працівників апарату суддів. Це пов'язано з тим, що на сьогодні висококваліфіковані працівники не бажають працювати за невелику плату на зазначених посадах; 2) організація в адміністративних судах пресцентрів, які відповідатимуть за зв'язки з громадськістю. Позитивним кроком було б запровадження офіційних сторінок суддів як посадових осіб у соціальних мережах, що слугували б майданчиком для громадського обговорення; 3) забезпечення відповідності адміністративної юстиції в Україні європейським стандартам і впровадження європейського досвіду адміністративного судочинства; 4) удосконалення організаційного забезпечення діяльності адміністративних судів, зокрема формування ефективної системи судового

адміністрування, підвищення рівня взаємодії між суддівським корпусом адміністративних судів та управлінням апарату суду тощо; 5) удосконалення системи суддівського самоврядування як форми організації державного управління судами [17].

Висновки до розділу 3

На підставі проаналізованих думок дослідників, нормативно-правових актів як національного, так і міжнародного законодавства, а також міжнародного досвіду функціонування системи адміністративного судочинства загалом і апеляційних судів зокрема було обґрунтовано низку позицій.

З огляду на беззаперечність доктринальної ролі міжнародного досвіду в контексті функціонування системи судоустрою в Україні як у мирний, так і у воєнний час, проаналізовано досвід організації діяльності відповідної ланки державної влади в країнах – лідерах демократичності та правової державності світу – Франції, Німеччині та Великій Британії.

Кожен з проаналізованих фрагментарно прикладів містить перелік пропозицій і рекомендацій, які можна адаптувати до національного законодавства. Так, наприклад, система адміністративного судоустрою в зазначених країнах має чітку предметну спрямованість та інституційну підпорядкованість. Причому нівелюється можливість розгляду справи апеляційним судом як судом першої інстанції, що на думку британського та французького законодавця негативно впливає на процес відправлення правосуддя та його якість. Цю позицію належить імплементувати в національне законодавство, що сприятиме суттєвому посиленню інституційної спроможності судів апеляційної інстанції щодо відправлення правосуддя на високоякісному рівні та розвантажить суди.

Важливою рисою апеляційних судів у Великій Британії є те, що судді в такому суді мають дворянський титул, що в умовах функціонування країн немонархічного типу спрямовує на позицію наділення суддів апеляційної та касаційної інстанції – окремими, від інших суддівських привілеїв, з урахуванням важливості та соціальної значущості здійснюваної ними праці у сфері відправлення правосуддя. Крім того, питання, пов'язані з колегіальністю прийняття рішень, є актуальними донині, оскільки, наприклад, у Німеччині, навіть суди першої інстанції, адміністративного судочинства розглядають справи в складі колегії суддів.

Напрямами розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві визнано необхідність врегулювання змішаності компетенції апеляційних адміністративних судів, проведення аудиту нормативно-правового забезпечення діяльності цих інституцій з метою переукладання їх під впливом та керуючись принципом правової визначеності, чіткості та юридичного гарантування. Окремим вектором удосконалення діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві є фінансове та матеріально-технічне забезпечення цих інституцій, оскільки це прямо впливає на їх незалежність, можливість провадження діяльності й дотримання вимог закону щодо окремих процедур проведення судових засідань.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу концептуальних підходів і думок учених, а також дослідження нормативно-правового підґрунтя адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві було узагальнено позиції щодо внутрішньоорганізаційної діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві як об'єкта адміністративно-правового регулювання, поняття та загальної структури їх адміністративно-правового статусу, ролі й місця як суб'єктів адміністративного права, встановлено їх завдання, функції, повноваження, а також юридичні гарантії у відповідному аспекті функціонування. Найбільш суттєвими для дисертаційного дослідження стали такі обґрунтовані положення.

Внутрішньоорганізаційна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання нерозривно пов'язана з діяльністю суду у сфері відправлення правосуддя, хоч і виокремлюється в окремий блок для більш якісного наукового опрацювання. Адміністративний суд апеляційної інстанції є не лише судовою установою, що відправляє правосуддя, а й органом, що в межах своєї компетенції надає допомогу та певною мірою координує діяльність судів нижчої ланки, що знаходяться на території його обслуговування та належать до кола предметної діяльності.

Адміністративно-правовий статус суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві – це комплекс норм законодавства України, що визначають коло компетенції такого суду, його права, обов'язки, повноваження, міру та зміст юридичної відповідальності як у сфері здійснення адміністративного судочинства, так і щодо забезпечувальної (внутрішньоорганізаційної) діяльності.

Роль і місце апеляційного суду в адміністративному судочинстві визначені мірою та ступенем особливої (притаманної виключно йому) діяльності, що провадиться суддею особисто й апаратом суду та прямопропорційно відображена в конкретних повноваженнях, а саме:

здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом (що включає безпосередні обов'язки як судді, так й апарату суду щодо організації судового засідання, а також функцію правосуддя); аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду та надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства (оскільки саме крізь призму такої діяльності судова практика та принципи й засади правозастосування набувають широкого вжитку в усій судовій владі України).

Для реалізації таких правничих взаємин важливо належно та цілеспрямовано організувати роботу апарату суду, що регулюється додатковими адміністративно-управлінськими інструментами та характеризується як внутрішньоорганізаційна діяльність, спрямована на забезпечення реалізації функції правосуддя відповідним судом.

Структуру адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві становить низка базових теоретико-правових категорій, що, ґрунтуючись на нормах законодавства України, наповнюють діяльність відповідних інституцій змістом. Такими елементами є: компетенція, повноваження (охоплюють права та обов'язки), гарантії, інститут юридичної відповідальності тощо. Виокремлено дві ключові особливості функціонування адміністративних судів апеляційної інстанції – інстанційна та територіальна юрисдикції, які в умовах правового режиму воєнного стану й після низки змін у системі адміністративного судочинства значною мірою впливають на змістове наповнення всіх елементів адміністративно-правового статусу.

Завдання судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві не є тотожними завданню адміністративного судочинства загалом, ці поняття співвідносяться як частина та ціле. Завдання апеляційних судів полягає в необхідності перегляду судових рішень, винесених першою інстанцією, відправлення правосуддя як суд першої інстанції, а також забезпечення

здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності, що нерозривно пов'язана з відправленням правосуддя.

Функції визначено як динамічні елементи адміністративно-правового статусу апеляційних судів у адміністративному судочинстві, що можуть бути поділені на функції суду у сфері правосуддя та внутрішньоорганізаційні функції.

Повноваження є гібридною, двоскладовою конструкцією, яка широко розповсюджена серед інших органів державної влади та складається з прав і обов'язків відповідної юридичної особи (суду відповідного рівня). Особливості градації повноважень апеляційного суду так само полягають в їх поділі на декілька груп – повноваження судді в процесі відправлення правосуддя, повноваження голови та заступника голови суду – у частині адміністрування діяльності конкретного суду, а також повноваження керівника апарату суду щодо внутрішньоорганізаційної діяльності суду та виконання ним покладених завдань.

Юридичні гарантії діяльності суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві передусім полягають у конструюванні норм законодавства України таким чином, щоб деякі з них регламентували можливість провадження діяльності, а інші – приводили в дію механізм утілення їх у життя. На практиці ці групи співвідносяться як норми матеріального та процесуального права, що в загальноправовому розумінні тлумачаться як механізм юридичного гарантування.

З огляду на беззаперечність доктринальної ролі міжнародного досвіду в контексті функціонування системи судоустрою в Україні як у мирний, так і у воєнний час, проаналізовано досвід організації діяльності відповідної ланки державної влади в країнах – лідерах демократичності та правової державності світу – Франції, Німеччині та Великій Британії.

Система адміністративного судоустрою в зазначених країнах має чітку предметну спрямованість та інституційну підпорядкованість. Причому нівелюється можливість розгляду справи апеляційним судом як судом першої

інстанції, що на думку британського та французького законодавця негативно впливає на процес відправлення правосуддя та його якість. Цю позицію належить імплементувати в національне законодавство, що сприятиме суттєвому посиленню інституційної спроможності судів апеляційної інстанції щодо відправлення правосуддя на високоякісному рівні та розвантажить суди. Водночас питання, пов'язані з колегіальністю прийняття рішень, є актуальними донині, оскільки в Німеччині навіть суди першої інстанції (адміністративного спрямування) розглядають їх у складі колегії суддів.

Напрямами розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, на нашу думку, є необхідність врегулювання змішаності компетенції апеляційних адміністративних судів, проведення аудиту нормативно-правового забезпечення діяльності цих інституцій з метою переукладання їх під впливом та керуючись принципом правової визначеності, чіткості та юридичного гарантування. Окремим вектором удосконалення діяльності судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві визнано фінансове та матеріально-технічне забезпечення цих інституцій, оскільки це прямо впливає на їх незалежність, можливість провадження діяльності й дотримання вимог закону щодо окремих процедур проведення судових засідань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєнко Є. В. Система юридичних гарантій забезпечення діяльності судів. *Форум права*. 2014. № 2. С. 6–11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187223154.pdf>.
2. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2013. 656 с.
3. Адміністративне процесуальне (судове) право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юрид. літ., 2007. 312 с.
4. Адміністративне судочинство України: теорія та практика : монографія / кол. авт.; за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ : Ваїте, 2015. 288 с.
5. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, І. Б. Стахура. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 596 с.
6. Антипова І. Л. Адміністративно-правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 245 с.
7. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 199 с.
8. Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми : СумДУ, 2017. 20 с.
9. Бабенко К. А. Особливості правового статусу адміністративних судів. *Форум права*. 2016. № 3. С. 16–18.
10. Бабій І. Незалежність судової влади в особі судді – запорука демократичної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 160–162.

11. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ, 2011. 352 с.
12. Баронін Д. Б. Методологічні засади визначення змісту правового статусу суду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С. 315–322.
13. Безпалова О. І. Роль судової системи України в інституційному забезпеченні реалізації правоохоронної функції держави. *На часі. Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 5–14.
14. Бєлая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 23 с.
15. Битяк Ю. П. Становлення та шляхи забезпечення доступності правосуддя в адміністративному судочинстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1 (32). С. 51–60.
16. Бігун В. С. Основи правосуддя (Термінологія. Філософія. Практика). Київ: Інтерсервіс, 2020. 200 с.
17. Бліхар М. М., Чубай А. В. Проблеми та основні напрями удосконалення діяльності адміністративних судів у системі державних органів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 200–202. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/49.pdf.
18. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 498 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dusertacija_Bobechko.pdf.
19. Богословська Л. А. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти] / за ред. Ю. М. Грошевого. Харків : Право, 2002. 160 с.
20. Богуцький В. В., Богуцька А. В. Адміністративне право України як галузь права : навч. посіб. Харків : ФІНН, 2010. 64 с.
21. Боднарюк О. В., Гордєєва О. Б. Особливості адміністративного судочинства України: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2013. № 3. С. 32–38.

22. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе. *Государство и право*. 1998. № 3. С. 176–180.
23. Борко А. Л. Адміністративно-правове забезпечення функціонування судової системи України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2014. 40 с.
24. Борко А. Л. Поняття та ознаки принципів судової системи. *Форум права*. 2012. № 3. С. 50–55.
25. Бородин І. Л. Адміністративно-юрисдикційний процес : монографія. Київ : Алеута. 2007. 184 с.
26. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 213 с.
27. Бурбика М. М., Уткіна М. С. Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : Сум. держ. ун-т, 2016. 123 с.
28. Бурлака О. С. Атестаційне провадження : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 198 с.
29. Василяка К. Л., Фортуна Т. Ю. Організаційне забезпечення роботи суду: проблеми та напрями вдосконалення управлінської діяльності. *Вісник господарського судочинства*. 2014. № 1. С. 164–168.
30. Ватаманюк Р. В. Інститут підсудності в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2011. 21 с.
31. Ватаманюк Р. В. Предметна підсудність справ місцевим загальним судам як адміністративним судам. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 212–222.
32. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : «Перун», 2001. 1440 с.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

35. Галайденко Т. В. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації». *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 3. С. 28–40.
36. Гальонкін С. А. Адміністративно-правове забезпечення апеляційного провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми : Ун-т сучасних знань, 2018. 232 с.
37. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні. *Юридичний вісник*. 2011. № 1 (18). С. 39–45.
38. Глухий О. Г. Оціночні поняття в податковому праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 256 с.
39. Глуховеря М. М. Апеляційне провадження в системі проваджень адміністративного судового процесу. *Форум права*. 2013. № 3. С. 114–118.
40. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
41. Головченко В. В., Ковальський В. С. *Юридична термінологія : довідник*. Київ : Юрінком, 1998, 224 с.
42. Гордєєв В. В., Гураленко Н. А. Основні особливості адміністративного судочинства. *Держава та регіони*. 2021. № 4 (74). С. 112–116. (Серія «Право»).
43. Горшенцова М. С., Закоморна К. О., Ріяка В. О. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
44. Гресько О. Р. Особливості адміністративно-правового статусу адміністративних судів як суб'єктів взаємодії з органами публічного адміністрування. *Наукові записки*. 2021. Вип. 10. С. 70–74 (Серія «Право»). URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/62/48>.
45. Губська О. Дискреція та її межі: що говорить про це національне та міжнародне законодавство. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/187673-diskreetsiya-ta-yiyi-mezhi-scho-govorit-pro-tse-natsionalne-ta-mizhnarodne-zakonodavstvo>.

46. Гудима В. В., Єсімов С. С., Ковалів М. В., Хмиз М. В. та ін. Гарантії як елемент правового статусу судді. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2021. № 4. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2021/4/?author=8003>.

47. Гуменний О. Правосуддя як основна функція судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 906. С. 30–33. (Серія «Юридичні науки»). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18361/7.pdf>.

48. Гусарева О. С. Особливості організації адміністративної юстиції у правових системах романо-германського та англо-американського типу. *Право і суспільство*. 2009. № 2. С. 63–69.

49. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. Харків : Право, 2010. 352 с.

50. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2011. 431 с.

51. Гусаров К. В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 19 с.

52. Деменчук М. О. Статистичні дані як показник ефективності роботи судів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020 № 46. С. 222–225. (Серія «Юриспруденція»). URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc46/45.pdf>.

53. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

54. Джафарова М. В. Загальна характеристика повноважень адміністративного суду як суб'єкта відправлення правосуддя в адміністративних справах. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 77–82. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/14.pdf.

55. Діхтієвський П. В., Лагнюк О. М. До питань призначення суддів на адміністративні посади та розподілу повноважень між головою суду і

керівником апарату. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-10-2015/item/>.

56. Дрозд О., Романов М. Конституційне право громадян на мирні зібрання в системі сучасних правових цінностей. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 121. № 4. С. 36–45. doi: <https://doi.org/10.33270/01211214.36>.

57. Дудченко О. Ю. Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування. *Юрист України*. 2013. № 2 (23). С. 138–143.

58. Дудченко О. Ю. Про понятійний апарат у сфері адміністрування в судовій системі. URL: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Dudchenko.pdf.

59. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2012. № 1 (13). С. 135–139. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3303/1/23_yegorova_vs_guarantees_of_activity.pdf.

60. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 17 с.

61. Єльцов В. О. Сутність інформаційного забезпечення діяльності судів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 364–368.

62. Жук О. О. Зарубіжний досвід у сфері страхування та можливість його використання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 215–218.

63. Заборовський В. В., Манзюк В. В., Стойка А. В. Перегляд судових рішень: теоретико-правове дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо доступу до правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. С. 383–389. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/73.pdf>.

64. Завгородній В. А., Романов М. Ю. Децентралізація та федералізація: порівняльний аналіз і можливості впровадження в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (1). С. 16–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1%281%29__4.

65. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 218 с.
66. Закропивний О. В. Деякі питання територіальної побудови системи судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2012. № 1. С. 38–41.
67. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 179 с.
68. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 20 с.
69. Засади використання автоматизованої системи документообігу в Апеляційному суді Сумської області : рішення зборів суддів Апеляційного суду № 2 від 8 квіт. 2016 р. *Сумський районний суд Сумської області* : [сайт]. URL: sua.court.gov.ua/userfiles/file/1890/zasadu25042017.doc.
70. Згама А. О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2012. 216 с.
71. Згама А. О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2012. 19 с.
72. Зуй В. В. Актуальні питання щодо підсудності в адміністративному судочинстві України. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 245–252.
73. Зуй В. В. Оскарження нормативно-правових актів: історичний аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 148–155.
74. Іванищук А. А. Нормативне регулювання діяльності судової гілки влади: адміністративно-правові аспекти. *Форум права*. 2013. № 1. С. 355–358.
75. Іванов Г. С. Правове та організаційно-методичне забезпечення реалізації механізму державного управління розвитком морських портів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 14. С. 116–120. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2018/26.pdf.

76. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина ; кол. авт.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. 648 с.

77. Іщенко О. М. Деякі аспекти правового регулювання діяльності керівника апарату суду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. Т. 2. С. 126–128.

78. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 24 с.

79. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 231 с.

80. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика : підруч. [для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти]. Харків : Право, 2004. 304 с.

81. Камишев С. Від обласного суду до апеляційного. *Юрист України*. 2003. № 1. С. 22–28.

82. Кампо В. М., Нижник Н. Р., Шльоер Б. П. Становлення нового адміністративного права України : наук.-популяр. нарис / за заг. ред. В. М. Кампо. Київ : Юрид. кн., 2000. 60 с.

83. Карпушова О. В. Правове регулювання перебігу трудових відносин із суддями у Федеративній Республіці Німеччина. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 128–133. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d801d07e-023d-4e4c-a8e9-da3dd6044e6a/content>.

84. Каськова Л. Ф., Карпенко О. О., Андріянова О. Ю., Ващенко І. Ю., Чуприна Л. Ф. Методична робота як складова якісної освіти. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19829a00-d6ac-4b05-bbc8-be804f27889c/content>.

85. Квасневська Н. Д. Поняття й особливості адміністративно-правового статусу судів загальної юрисдикції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3–2. Т. 1. С. 139–43.

86. Кириченко Ю. М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7.

Ч. 2. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/502578c1-8aaa-4da6-8a79-b596a87d74a8/content>.

87. Кіцен Н. В. Деякі теоретичні аспекти провадження із перевірки вироків та ухвал суду, що не набрали законної сили. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22. Ч. 2. Т. 3. С. 111–114. (Серія «Право»).

88. Кобзар О., Романов М. Організаційно-правові засади функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. 2021. № 1 (2). С. 96–101. (Серія «Право»). URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/14.pdf>.

89. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

90. Коліушко І., Куйбіда Р. Господарські суди VS адміністративні. *Юридичний вісник України*. 2006. № 47 (595). С. 6.

91. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

92. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 101–104.

93. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Юрисдикція адміністративних судів : монографія : у 2 кн. Кн. 1. Харків : Харків юрид., 2011. 352 с.

94. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

95. Коротких А. Ю. Поняття та структура правового статусу адміністративного суду як суб'єкта адміністративної юрисдикції. *Митна справа*. 2013. № 5. Ч. 2. Кн. 2. С. 134–139.

96. Коротун В. М. Функції апеляційного суду через призму понятійного апарату. *Адвокат*. 2023. № 8. С. 35–37.

97. Кочеров М. В. Поняття адміністративно-правового статусу Національної поліції України як суб'єкта забезпечення реформ. *Юридичний*

науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 294–296. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/77.pdf.

98. Кравцова Т. М., Петрова Н. О. Нові правила територіальної юрисдикції (підсудності) адміністративних справ в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 36–41.

99. Кравцова Т. М., Петрова Н. О. Сутність та зміст предметної юрисдикції адміністративних судів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Том 1. С. 159–164. (Серія «Юридичні науки»).

100. Кравцова Т. М., Петрова Н. О., Інстанційна юрисдикція адміністративних судів в контексті судово-правової реформи в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 51. С. 20–25.

101. Кравчук В. М. Місце та роль інституту судової влади в системі конституційного права України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 24. С. 40–45.

102. Кравчук В. М. Інституційні (галузеві) нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 92–95.

103. Кравчук В. М. Нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: загальна характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 91–95. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10045/3/Chkup_2014_1_22.pdf.

104. Кравчук В. М. Поняття та сутність гарантій діяльності суддів в Україні. *Join CORE* : [сайт]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584971.pdf>.

105. Кривокульська Н. Адміністративний менеджмент у системі менеджменту органів державної влади. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 1 С. 22–29.

106. Кубишкіна А. О. Апеляційні суди в системі суб'єктів адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 251 с.

107. Кубоба О. О. Адміністративна юрисдикція і підсудність справ, що виникають із виборчих правовідносин. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2014. № 2. С. 64–66.

108. Куліш А. М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 432 с.

109. Куракін О. М., Романов М. Ю. Генеза інституту «громадянське суспільство» в Україні: теоретичний та практичний аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 5 (1). С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5%281%29__7.

110. Куракін О. М., Романов М. Ю. Генеза поняття «громадське суспільство». *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2015. № 35. С. 28–32.

111. Куракін О. М., Романов М. Ю. Право громадян України збиратися мирно, без зброї: вітчизняний та європейський досвід. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 13–18. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_2\(2\)__5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_2(2)__5).

112. Куракін О. М., Романов М. Ю. Право на мирні зібрання: від авторитаризму до демократії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1 (1). С. 39–42. (Серія «Юридичні науки»). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1\(1\)__12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1(1)__12).

113. Куракін О. М., Романов М. Ю. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції праворозуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 2. С. 33–36. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_2\(1\)__9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_2(1)__9).

114. Курило О. М. Проблеми організаційної роботи апеляційного суду області : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 225 с.

115. Курило С. Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523–526.

116. Курінний Є. Адміністративна юстиція як невід’ємна складова адміністративно-правового захисту. *Підприємництво, господарство, право*. 2004. № 2. С. 20–25.

117. Лебідь Н. В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 202 с.

118. Лепіш Н. Я. Особливості правового статусу суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/90.pdf.

119. Лісна І. С. Зарубіжний досвід функціонування судових систем та можливість його використання під час проведення судової реформи в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1 (35). С. 124–131.

120. Лісняк М. Ю. Особливості зарубіжного досвіду адміністративноправового регулювання правового статусу суддів. *Наукова весна* : матеріали XII Всеукр. наук.-техн. конф. аспірантів та молодих вчених. 2022. С. 258–260. URL: https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/161172/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba_%d0%9d%d0%92_2022-258-260.pdf.

121. Лотіков П. С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 212 с.

122. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.

123. Малихіна Я. А. Юридичні гарантії реалізації права на працю особами віком до 18 років : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 176 с.

124. Малишев Б. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 47–62.

125. Марочкін І. Є. Організація судових та правоохоронних органів : підручник. Харків : Право, 2013. 448 с.

126. Мартиненко Б. Д. Гарантії суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 195 с.

127. Мащук В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення функціонування апаратів судів загальної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2014. 223 с.

128. Мельник О. Д. Можливості використання зарубіжного законодавства для вдосконалення адміністративного процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 400–403. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/93.pdf.

129. Мещерякова О. В. Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. *Форум права*. 2011. № 2. С. 609–612.

130. Міжнародний досвід діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів та пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні / А. Бурий, Р. Таратула, Р. Тополевський, Л. Тополевська. Львів : Право і демократія, 2009. URL: http://www.fond.lviv.ua/wp-content/biblioteka/Doslidzh.myrovsud_prusiaznuh.pdf.

131. Мойсеєнко Г. В. Оціночні поняття в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07/Moiseienko_diss.pdf.

132. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2003. 19 с.

133. Мостова Н. Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ. *Закон и жизнь*. 2013. № 3. С. 38–40.

134. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя у механізмі правового регулювання. *Право України*. 2000. № 9. С. 18–20.

135. Назаров І. В. Судова система Великої Британії та її реформування у зв'язку із членством у Європейському Союзі. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 179–187.

136. Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Принцип транспарентності влади: пострадянський та європейський досвід. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_6_4.

137. Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Поняття, ознаки та значення транспарентності в контексті євроінтеграції. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/1. С. 152–157. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2026/1/10.pdf>.

138. Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Реалізація принципу транспарентності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 41 (1). С. 48–51.

139. Нестерчук Л. П. Система функцій, що здійснюють суди загальної юрисдикції України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С. 396–402.

140. Олефіренко Н. Адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3–4. С. 152–156.

141. Омеляненко Г. М. Загальні умови апеляційного провадження в кримінальному судочинстві України та шляхи його узгодження з міжнародними стандартами. *Міжнародне право і національне законодавство*. 2003. Вип. 3. С. 104–114.

142. Осадчий А. Ю. Підсудність адміністративних справ. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 344–351.

143. Основи права України : навч. посіб. / В. Я. Бурак, В. К. Грищук, О. В. Грищук, П. Ф. Гураль ; за ред. В. Л. Ортинського. 2-ге вид., доповн. і переробл. Львів : Оріяна-Нова, 2005. 366 с.

144. Основи теорії державного управління : навч. посіб. / В. В. Дементьєв, М. В. Гордон, Н. В. Оленцевич, В. В. Толкованов, Р. О. Коваленко, О. О. Шумаєва. Донецьк : ДРУК-ІНФО, 2012. 311 с.

145. Остапенко Т. А. Суб'єкти адміністративного судочинства України. *Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи :*

матеріали Всеукр. конф. (Львів, 16 лип. 2011 р.) Львів : Центр прав. ініціатив., 2011. Т. 2. URL: <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/733>.

146. Панталієнко П. В. Деякі особливості правового статусу суддів України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. Вип. 165. Ч. 2. С. 245–251. (Серія «Право»).

147. Паскар А. Л. Зміна територіальної юрисдикції (підсудності) судових справ – інструмент забезпечення доступності адміністративного судочинства. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7701/278568-Article%20Text-653033-1-10-20230629.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

148. Петренко І. В. Характеристика юридичних гарантій діяльності судів. *Форум права*. 2017. № 5. С. 305–310. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/305-310-2017-5-48-.pdf>.

149. Пипяк М. І. Адміністративний суд в системі державних органів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 191 с. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/d0d5381f-33d1-4b55-9a98-af6a77c15a4a/content>.

150. Подоляка А. М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 204 с.

151. Подоляка С. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції в органах прокуратури в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 160–165.

152. Поляков І. С. Перегляд рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 194 с.

153. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові відносини, які виникають в управлінні забезпеченням національної безпеки Службою безпеки України. *Форум права*. 2007. № 3. С. 195–201.

154. Постанова Верховного Суду від 31 березня 2020 року в справі за позовом ОСОБА_1 до Міністерства внутрішніх справ України про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити певні дії. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=88506768&red=100003fc8737216d50de0977a5dda75de82347&d=5>.

155. Потапенко В. І. Самостійність судової влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 216 с.

156. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2128-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text>.

157. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

158. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ МВС України від 20 трав. 2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

159. Про затвердження Положення про організацію і методику узагальнення судової практики : рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : рішення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 черв. 2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr008740-11>.

160. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>.

161. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

162. Пятковський В. І. Державна судова адміністрація України як суб'єкт адміністративного права. *Форум права*. 2011. № 3. С. 648–653.

163. Рішення ЄСПЛ у справі «Крес проти Франції» від 7 черв. 2001 р. URL: <https://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=386>.

164. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) № 19-рп/04. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С. 16.

165. Рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 лип. 2006 р. Заяви № 29458/04 та № 29465/04. *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text.

166. Рішко О. Ю. Повноваження суду апеляційної інстанції в господарському процесі. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16501/1/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%AE..pdf>.

167. Рой О. В. Правові акти суб'єктів владних повноважень як предмет публічно-правового спору : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 269 с.

168. Роль та значення аналітично-статистичної роботи у судовій системі України. 2019. *Сьомий апеляційний адміністративний суд* : [сайт]. URL: <https://7aac.gov.ua/rol-ta-znachennya-analitichno-statistichno%D1%97-roboti-u-sudovij-sistemi-ukra%D1%97ni/>.

169. Романов М. Сучасний стан нормативного забезпечення реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї, проводити мітинги, походи і демонстрації. *Чесць і закон*. 2021. Том 4. № 79. С. 54–60.

170. Романов М. Ю. Криміналістична характеристика незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *The European dimension of modern legal science : scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 548 p.

171. Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 264 с.

172. Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

173. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України : монографія. Кропивницький : Донец. держ. ун-т внутр. справ ; Київ : 7БЦ, 2022. 540 с.

174. Савицький Я. Ф. Елементний склад адміністративно-правового статусу апеляційних господарських судів в Україні: теоретичний аспект. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/4/tom_2/35.pdf.

175. Савчук Р. М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу правоохоронних органів України. *Право та державне управління*. 2022. № 3. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/12.pdf.

176. Сандрачук Я. В. Судова реформа в Україні: проблеми адміністративної юстиції. *Державно-управлінські студії*. 2018. № 4 (6). URL: <http://studio.ipk.edu.ua/sudova-reforma-v-ukrayini-problemy-administratyvnoyi-yustytysiyl/>.

177. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9–17.

178. Соколенко О. Л. Деякі правові аспекти вдосконалення адміністративного судочинства в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 163–165. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.28>.

179. Соколова І. О. Особливості судової практики як джерела права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 49–52. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/9.pdf.

180. Соловійов В. М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 27–33.

181. Солонар А. В. Окремі аспекти розкриття змісту поняття «повноваження». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 253–256.
182. Сопільник Р. Л. Організаційно-правові засади реформування управління у суді в умовах європейської інтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 824. С. 100–105.
183. Сорочишин М. Правове регулювання діяльності виробничих рад у Німеччині: досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 98–101.
184. Судова система Німеччини: структура, особливості, відмінності. *Migrant.biz.ua* : [сайт]. 2018. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/zhittya-de/sudova-systema.html>.
185. Сусл Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1968. 234 с.
186. Сухонос В. В. Поняття і сутність правового статусу прокуратури України. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 199–204.
187. Сучасна правова енциклопедія / [О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
188. Тарахович М. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. *Правова держава*. 2002. Вип. 13. С. 105–106.
189. Терехова О. Ю. Юридичні гарантії діяльності окружних адміністративних судів в Україні як суб'єктів адміністративного права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 4. С. 43–48. (Серія «Юридичні науки»). URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/10.pdf.
190. Ткачук О. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 77–96.
191. Трач О. Апеляція – повторний розгляд справи чи перевірка рішень, ухвал суду першої інстанції? *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 13–14 лют. 2003 р.). Львів, 2003. С. 308–309.

192. Трегубов Е. Л. Проблеми здійснення захисту прав громадян адміністративними судами України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 6. С. 01–06.

193. Узагальнення з питань забезпечення фінансування судової системи у 2021 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_zabezp_finnnya_sudovoyi_systemy.pdf.

194. Улютіна О. А. Адміністративно-правовий статус апеляційних судів в Україні: аналіз його елементів. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Вип. 10 (2). С. 149–156.

195. Федорчук А. Б. Гарантії діяльності суддів в Україні: поняття, ознаки та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 53–60. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-3_2018/12.pdf.

196. Фідря Ю. О. Особливості провадження в суді апеляційної інстанції як контрольної стадії вітчизняного кримінального процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 172–175. (Серія «Право»).

197. Цвіркун Ю. І. До питання повноважень адміністративних судів під час вирішення справ щодо оскарження рішень, дій і бездіяльності колегіальних суб'єктів публічної адміністрації. *Право і суспільство*. 2017. № 6 (2). С. 111–117. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_6\(2\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_6(2)__20).

198. Чичерська М. І. Правовий статус місцевого суду та його втілення у функціях структурних одиниць із забезпечення роботи суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 142–146.

199. Чорна С. З. Трансформація правозахисної функції судової влади в ході проведення судової реформи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 67–71.

200. Шатерніков М. І. Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 20 с.

201. Шеметенко Л. П. Компетенція адміністративної юрисдикції суду: її зміст та основні риси. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 158–169.
202. Шишкін В. І., Куйбіда Р. О. Оскарження й перегляд судових рішень в Україні. Київ : Факт, 2003. 128 с.
203. Шулежко В. П. Поняття адміністративних справ, пов'язаних із визнанням дій суб'єктів владних повноважень протиправними. *Науково-дослідний інститут публічного права*. 2020. № 342. С. 191–195.
204. Шуст Н. А. Роль і місце судів апеляційної інстанції у системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 104–108. (Серія «Право»). URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/18.pdf.
205. Шуст Н. А. Адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 140–146. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/21.pdf.
206. Шуст Н. А. Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики як функція адміністративного апеляційного суду. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лют. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 365–368. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-103>.
207. Шуст Н. А. Здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом як функція апеляційних адміністративних судів в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 2–3 груд. 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 230–234. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-63>.
208. Шуст Н. А. Надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства як функція адміністративного апеляційного суду. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 14 берез. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 186–188. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-52>.

209. Шуст Н. А. Поняття адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 жовт. 2022 р.). Київ – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 156–158. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-40>.

210. Шуст Н. А. Поняття та загальна структура адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 98–102. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/18.pdf.

211. Шуст Н. А. Поняття та структура юридичних гарантій діяльності судів апеляційної інстанції в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 224–228. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/5/40.pdf>.

212. Шуст Н. А. Роль і місце міжнародного досвіду в удосконаленні функціонування інституту адміністративного судочинства на апеляційному рівні. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 265–267. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-318-0-71>.

213. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні : дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 253 с.

214. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2022 рік. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/prezentaciya_shchorichna_dopovid_final.pdf.

215. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. 4-те вид., переробл. і доповн. Київ, 2006. 320 с.

216. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 4 : Н–П. 720 с.

217. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А–Г. 656 с.

218. Як виживають суди при критичній відсутності фінансування?. *Юридична газета онлайн* : [сайт]. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yak-vizhivayut-sudi-pri-kritichniy-vidsutnosti-finansuvannya.html>.

219. Яковець І. Поняття, основні етапи та закономірності оптимізації процесу виконання кримінальних покарань в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2013. № 4. С. 66–70.

220. Якубова Л. А. Особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1 (38). С. 337–341. (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).

221. Яресько Б. В. Зарубіжний досвід правового регулювання праці суддів та можливості його використання в контексті вдосконалення принципів правового регулювання праці суддів в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 302–309. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2678310b-9dc9-4154-a98b-baa610c71dd7/content>.

222. Ярошенко О. М. Правовий статус сторін трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1999. 18 с.

223. Яцкевич І. І. Класифікація юридичних гарантій реалізації особою права на працю. *Наукові записки*. 2014. № 155. С. 97–100. (Серія «Юридичні науки»).

224. Deutsches Richtergesetz : Bundesrepublik Deutschland 08.09.1961. *Bundesgesetzblatt*. 1961. Т. I, № 73. (das zuletzt durch vom 08.06.2017). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/drigrig/DRiG.pdf>.

225. Drozd O., Kobzar O., Romanov M., Hryhorii D., Pohoretskyi M. (2022). Aspects of implementation of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law in Ukraine: Aspectos de la implementación de la función de aplicación de la ley del Estado bajo las condiciones del régimen legal de la ley marcial en Ucrania. *Cuestiones Políticas*. 2022. 40 (75). P. 569–580. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.34>

226. Drozd O., Romanov M., Moroz V., Stremenovskiy S., Zelenyi V. The right of citizens to assemble peacefully, unarmed, to hold rallies and demonstrations: historical origins and genesis of formation. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (51). P. 257–266. URL:<https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.26>.

227. How to Become a Judge in the UK. URL: <https://www.thelawyerportal.com/free-guides/how-to-become-a-judge-in-the-uk/>.

228. Oberst P. Parties to Administrative Proceedings. *Michigan Law Review*. Vol. 40, No. 3 (Jan., 1942). P. 378–405.

229. Romanov M. Tactical provision of pre-trial investigation of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations. *Traditional and innovative approaches to scientific research: theory, methodology, practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. 668 p.

230. Romanov M., Sergiienko N., Yevdokymov D., Odnolko I., Panimash Y. The essence and content of illegal obstruction of the organization or holding meetings, rallies, marches and demonstrations and forensic aspects of its analysis. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (56). P. 66–72. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.7>.

231. Romanov M., Vasylynychuk V., Grytsyshen D., Melnyk O., Denysiuk D. Organizational and legal framework for the functioning of the National Police investigation units. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (45), P. 120–130.

232. Shust N. Tasks and functions of appeal courts in Ukraine in the context of ensuring human and citizen rights and freedoms. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 7 (59). P. 199–203. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/11433>

233. Trikamdas P. Fundamental rights and administrative proceedings. *Journal of the Indian Law Institute*. 1958. Vol. 1. No. 1. P. 133–138.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Shust N. Tasks and functions of appeal courts in Ukraine in the context of ensuring human and citizen rights and freedoms. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 7 (59). P. 199–203. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/11433>.

2. Шуст Н. А. Поняття та загальна структура адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 98–102. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/18.pdf.

3. Шуст Н. А. Поняття та структура юридичних гарантій діяльності судів апеляційної інстанції в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 224–228. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/5/40.pdf>.

4. Шуст Н. А. Роль і місце судів апеляційної інстанції у системі судоустрою України як суб'єктів адміністративного права. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 104–108. (Серія «Право»). URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/18.pdf.

5. Шуст Н. А. Адміністративні повноваження судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 140–146. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/21.pdf.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шуст Н. А. Надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства як функція адміністративного апеляційного суду. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 14 берез. 2023 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 186–188. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-52>.

7. Шуст Н. А. Здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом як функція апеляційних адміністративних судів в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 2–3 груд. 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 230–234. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-63>.

8. Шуст Н. А. Поняття адміністративно-правового статусу суду апеляційної інстанції в Україні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 жовт. 2022 р.). Київ – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 156–158. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-40>.

9. Шуст Н. А. Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики як функція адміністративного апеляційного суду. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лют. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 365–368. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-103>.

10. Шуст Н. А. Роль і місце міжнародного досвіду в удосконаленні функціонування інституту адміністративного судочинства на апеляційному рівні. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 265–267. Doi: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-318-0-71>